

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Економіко-гуманітарний інститут.
Факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, назва факультету)

Фінанси, банківська справа та страхування
(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломної магістерської роботи
магістра
(ступінь вищої освіти (освітній ступінь))

на тему Бюджетна політика України на сучас-
ному етапі

Виконав: студент 6 курсу, групи ФЕУ-122
спеціальності (напрям підготовки)
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва напрям підготовки, спеціальності)

Журавльова Т.Т. (прізвище та ініціали)
Керівник Роза Л.О. (прізвище та ініціали)
Рецензент Ратюха Н.Т. (прізвище та ініціали)

м.Запоріжжя
2017 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет ЕГІ,ФЕУ
Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування
Ступінь вищої освіти (освітній ступінь) магістр
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва)
Напрямок підготовки 072»Фінанси,банківська справа та страхування»
(код і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри К.Е.Н. доцент
Щеларов С.В.
"14" грудня 2017 року

**З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Журавльовій Тетяні Іванівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Боргова політика України на сучасному етапі

керівник проекту роботи _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від "12" жовтня 2017 року №37

2. Строк подання студентом роботи 04.12.2017 року

3. Вихідні дані до роботи інформаційні та статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Рахункової палати України

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Розділ 1. Теоретико-методологічні основи боргової політики. Розділ 2. Аналіз боргової політики України на сучасному етапі. Розділ 3. Удосконалення боргової політики України. Розділ 4. Утворення кризи та безпеки в надзвичайних ситуаціях.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Рис. 2.1. Динаміка номінального внутрішнього валового продукту у доларовому та гривневому еквіваленті. Рис. 2.2. Динаміка ВВП на одну особу. Рис. 2.3. Динаміка ВВП на душу населення за Індексом методу купівельної спроможності. Рис. 2.4. Динаміка темпу інфляції у 2011-2016 роках, %

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Файлова Ж.Т.		
2	Файлова Ч.Г.		
3	Файлова Ч.Г.		
4	Журавель С.М., ст.викл.		
Нормоконтролер	Чередниченко Н.О., ст.викл.		

7. Дата видачі завдання 02 жовтня 2016 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір матеріалу на проектування	02.10 - 27.10	
2	Групування та аналіз зібраного матеріалу. Уточнення завдань проектування	28.10 - 05.11	
3	Виконання теоретичної частини роботи	06.11 - 22.11	
4	Виконання графічної частини роботи	23.11 - 25.11	
5	Написання та оформлення дипломної магістерської роботи	26.11 - 30.11	
6	Перевірка роботи керівником, консультантами	11.12.2017р.	
7	Попередній захист роботи	15.11.2017р.	
8	Переплітання оформлення дипломної магістерської роботи	04.12.2017р.	
9	Захист роботи у ЕК	14-19. 2017р.	

Студент

Керівник роботи

(підпис)

Журавельська Т.Т.
(прізвище та ініціали)

(підпис)

Файлова Ж.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ	14
1.1. Сутність, етапи формування боргової політики України	14
1.2. Державний бюджет: сутність, значення, структура, функції, проблеми збалансованості	18
1.3. Державний борг: сутність, його склад і структура	33
1.4. Критерії та показники вивчення ефективності боргової політики держави	42
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	49
2.1. Аналіз базових макроекономічних показників України за 2014-2016 роки	49
2.2. Аналіз бюджету України протягом 2014-2016 років	60
2.3. Аналіз структури та динаміки державного боргу України протягом 2014–2016 років	70
2.4. Індикативна система оцінки боргової безпеки держави 2014-2016 років	84
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	95
3.1. Моделювання динаміки державного боргу	95
3.2. Напрями удосконалення боргової політики України	107
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ В	

НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	121
ВИСНОВКИ	139
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	144
Додаток А. Державний та гарантований державою борг за 2014-2016 роки	150
Додаток Б. Державний та гарантований державою борг за типом кредитора станом на 31.12.2016 року	151
Додаток В. Моделювання динаміки державного боргу та факторний аналіз за допомогою кореляційно-регресійного аналізу	155

АНОТАЦІЯ

Журавльова Т.І. Боргова політика України на сучасному етапі. – Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр фінансів, банківської справи та страхування. – Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, Запорізький національний технічний університет, 2017.

Магістерська дипломна робота присвячена розробці теоретико – методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо оптимізації державного боргу та напрямів удосконалення боргової політики.

Розглянуто питання сутності державного боргу та боргової політики. Досліджено особливості формування державного боргу, представлено моделювання динаміки державного боргу, запропоновано напрями удосконалення боргової політики України.

Проведено аналіз і надано оцінку державного боргу та боргової політики, проаналізовано індикатори боргової безпеки.

Були запропоновані напрями зниження боргового навантаження на економіку країни. Запропоновано шляхи оптимізації боргової політики.

Ключові слова: ДЕРЖАВНИЙ БОРГ, ДЕФЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ, БОРГОВА ПОЛІТИКА, ІНДИКАТОРИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ.

ANNOTATOIN

T.I. Zhuravlyova Debt policy of Ukraine's at the present stage. - Master's thesis.

Graduate Masters Degree in Specialty 072 Master of Finance, Banking and Insurance. - Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National Technical University, 2017.

The master 's thesis is devoted to the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations for optimizing public debt and directions for improving debt policy.

The question of the essence of public debt and debt policy is considered. The peculiarities of the formation of the state debt, the modeling of the dynamics of the state debt are presented, directions of improvement of the debt policy of Ukraine are offered.

The analysis and evaluation of the state debt and debt policy were made, debt security indicators were analyzed.

Ways of reducing the debt burden on the country's economy were proposed. The ways of optimization of the debt policy are offered.

Key words: STATE BORGE, DEFICIT OF THE STATE BUDGET, BUSINESS POLICY, INDICATORS OF SECURITY SAFETY.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ДО ДИПЛОМНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Фатюха Н.Г. Бюджетний дефіцит в сучасних умовах / Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція "Модифікація обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів в Україні" 6 квітня 2017, Запоріжжя, Україна;

2. Фатюха Н.Г. Проблеми оптимізації бюджетного дефіциту в Україні / Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Особливості економічних реформ в Україні, пов'язаних з вимогами євроінтеграції : монографія / за ред. С. В. Шарової, Н. М. Левченко; М-во освіти і науки України; Запор. нац. техн. ун-т. – Запоріжжя: СТАТУС, 2017. – 264 с.: іл., табл. – (Наукова книга). С.

3. Фатюха Н.Г. Аналіз боргової безпеки України. / Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Ефективна економіка. 2017. - № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=8&w>

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

- ВВП – внутрішній валовий продукт;
ПКС – паритет купівельної спроможності;
МВФ – Міжнародний валютний фонд;
ІСЦ – індекс споживчих цін;
ОВДП – облігації внутрішніх державних позик.

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна ситуація України перебуває у важкому стані і потребує здійснення ефективних економічних реформ та залучення додаткових коштів. Наявність дефіциту бюджету, залучення додаткових коштів і позик призводять до формування державного боргу України. Збільшення обсягів державного боргу зумовлює підвищення рівня боргового навантаження на економіку країни і, як наслідок, погіршення стану боргової безпеки.

Вирішення проблеми залежності держави від запозичень а також пошук альтернативних шляхів залучення коштів є першочерговими завданнями боргової політики України.

Кореляційно-регресійний аналіз надає потужний та гнучкий інструмент для вивчення взаємозв'язків між показниками. Основна мета використання цього методу – краще зрозуміти сучасний стан, зробити прогноз на майбутнє, а також знайти шляхи оптимізації.

В умовах трансформації економіки України питання державного боргу є досить актуальними, оскільки він тісно пов'язаний з економічними, соціальними та політичними процесами в країні. Наявність державного боргу, його розміри, розміщення і методи погашення прямо чи опосередковано впливають майже на всі сторони економічного життя держави, такі як: дефіцит державного бюджету, розмір грошової маси в обігу, що визначає темпи інфляції, звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції та інші. Це робить державний борг не просто засобом залучення коштів для фінансування державних потреб, але й важливим інструментом фінансової політики держави, неефективне використання якого може призвести до суттєвих ускладнень, чи навіть до фінансової кризи.

Теоретичні та практичні питання боргової політики держави висвітлювалися в численних публікаціях провідних зарубіжних вчених, зокрема Р. Барро, Р. Бубеля, Д. Бьюкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, Ф. Модільяні, Д.

Рікардо, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, У. Томпсона, Ф. Фрідмана, а також вітчизняних вчених–дослідників: В. Андрущенко, О. Барановського, І. Луніної, І. Лютого, В. Козюка, В. Суторміної, В. Федосова, О. Царука.

Водночас в Україні залишаються недостатньо дослідженими питання, що стосуються особливостей формування і розвитку державного боргу в умовах нестабільної економіки та боргової політики держави в короткостроковому та довгостроковому періодах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна магістерська робота виконана згідно з темою кафедри фінансів і кредиту ЗНТУ №05315 «Економічні реформи в Україні та їх вплив на фінансово – кредитні відносини» Внесок автора полягає у розробленні пропозицій щодо удосконалення політики управління державним боргом України.

Метою дослідження є визначення статистичних закономірностей формування динаміки і структури державного боргу України, оцінювання стану боргової безпеки.

Для досягнення поставленої мети дослідження в роботі сформульовано такі завдання:

- розглянути теоретико-методологічні основи боргової політики та державного боргу України;
- проаналізувати боргову політику України упродовж 2014-2016 років;
- спрогнозувати динаміку державного боргу;
- запропонувати напрями удосконалення боргової політики України.

Об'єктом дослідження дипломної магістерської роботи є державний борг та боргова політика України.

Предметом дослідження є теоретично-методологічні основи боргової політики та державного боргу України.

Методи дослідження. Теоретичну основу магістерського дослідження становлять наукові праці та методичні розробки провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державної заборгованості.

При проведенні дослідження застосовувались загальнонаукові засади та фундаментальні положення макроекономіки, теорії фінансів та статистики. В процесі дослідження для вирішення поставлених задач використані загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, системного аналізу, узагальнення, моделювання, порівняння; а також увесь спектр спеціальних статистичних методів аналізу динаміки та структури, табличний, графічний та інші методи. Розрахунки здійснено у програмному середовищі MS Excel.

Інформаційною базою є законодавчо – нормативні акти України, статистичні дані, практичні матеріали Міністерства фінансів України, Рахункової палати України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України.

Елементи наукової новизни. Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному аналізі динаміки і структури державного боргу, оцінюванні стану боргової безпеки України.

У процесі дослідження отримано наступні наукові результати:

удосконалено:

- кореляційно-регресійний аналіз впливу чинників на величину державного боргу;

- систему показників боргової безпеки, доповнивши перелік основних боргових індикаторів фінансово-економічними показниками, які мають суттєвий вплив на боргову ситуацію в державі, що уможливило комплексне оцінювання стану боргової безпеки України;

дістало подальший розвиток:

- статистичні методи аналізу державного боргу, які дозволяють оцінити рівень боргової безпеки України;

- напрями узгодження зарубіжних та вітчизняних підходів до оцінки боргових зобов'язань держави, що передбачають оцінку боргової ситуації відповідно до міжнародних стандартів;

- пріоритетні напрями боргової політики в частині надання рекомендацій щодо раціонального залучення й ефективного використання

державних позик, які дозволять уникнути боргової кризи і сприятимуть покращенню соціально-економічної ситуації в країні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні науково-методологічні розробки та пропозиції щодо аналізу державного боргу можуть бути використані під час прогнозування державного боргу, формування стратегії управління державним боргом та фінансово-економічної політики в контексті боргової безпеки України.

Особистий внесок здобувача полягає у самостійному одержанні результатів дослідження, з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в магістерській роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення дипломної магістерської роботи були викладені й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях: Фатюха Н.Г. Бюджетний дефіцит в сучасних умовах / Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція "Модифікація обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів в Україні" 6 квітня 2017, Запоріжжя, Україна; Фатюха Н.Г. Проблеми оптимізації бюджетного дефіциту в Україні/ Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Особливості економічних реформ в Україні, пов'язаних з вимогами євроінтеграції : монографія / за ред. С. В. Шарової, Н. М. Левченко; М-во освіти і науки України; Запор. нац. техн. ун-т. – Запоріжжя: СТАТУС, 2017. – 264 с.: іл., табл. – (Наукова книга). С.; та стаття Фатюха Н.Г. Аналіз боргової безпеки України./ Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова//Ефективна економіка. 2017. - № 10. –Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=8&w>

Структура та обсяг роботи. Дипломна магістерська робота «Боргова політика України на сучасному етапі» складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Робота містить 160 сторінок комп'ютерного тексту, з них 146 основного

тексту, 26 рисунків, 21 таблиця, 57 джерел, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

1.1. Сутність, етапи формування боргової політики України

Боргова політика держави є одним із основних елементів фінансово-економічного механізму регулювання державного боргу. [1].

Ступінь її розробки та спрямованість безпосередньо впливають на стан та структуру державного боргу.

Вагомий внесок у дослідження проблем боргової політики та її соціально-економічних наслідків зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені: А. Сміт, М. Фрідмен, О. Д. Василик, В. А. Андрущенко, В. М. Опарін.

Боргова політика – це діяльність уряду щодо залучення, використання та повернення запозичених коштів, а також погашення та обслуговування боргу з метою забезпечення стабільного економічного та соціального розвитку держави.[1]

Формування боргової політики України було обумовлено конкретними етапами формування державного боргу. Динаміку формування державного боргу умовно поділяють на шість етапів. Кожен з яких демонструє причини його зростання.[2]

Розглянемо етапи формування боргової політики.

Перший етап (1991—1994 рр.) характеризувався залученням до фінансування дефіциту бюджету винятково прямих кредитів Національного банку та утворенням зовнішнього боргу, шляхом надання урядових гарантій по іноземних кредитах.

Варто зазначити, що вагомими факторами зростання державного боргу на даному етапі можна вважати вихід України зі складу Росії, випуск власної грошової одиниці та вимушеного розірвання виробничих зв'язків. Боргову

політику на даному етапі можна назвати хаотичною, про що свідчить відсутність чіткої боргової стратегії.[3]

Другий етап (друга половина 1994 р.-1997 р.) характеризувався початком випуску державних цінних паперів – облігацій внутрішньої державної позики. Цей крок став передумовою до відмови від кредитування Національним банком України. Було суттєво диверсифіковано джерела залучення фінансових ресурсів. У 1996 році спостерігалось зростання інтересу іноземних інвесторів до казначейських векселів. Як наслідок, у перші 7 місяців 1997 року ринок казначейських векселів став основним джерелом фінансування бюджету. Але цей процес тривав не довго через недовіру інвесторів до перехідної економіки та використовувався лише для операцій хеджування. Ця ситуація дала поштовх для пошуку нових ринків, а саме зовнішнього ринку державних запозичень; активізувалися зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями. За цей період зовнішній борг збільшився на 56%.

Зазначений період характеризувався також урегулюванням заборгованості України на енергоносії.[4]

Третій етап (друга половина 1997р.— перша половина 1998 р.) характеризувався активними процесами запозичень як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Для цього періоду характерні високі ставки доходності. Однак, поряд з позитивними, існувало також ряд негативних моментів, зокрема, це: незадовільні процеси приватизації, нестача коштів від податкових надходжень призвели до зростання вартості позик; інвесторами на внутрішньому ринку почали виступати нерезиденти, тому внутрішній державний борг поступово набув тенденцій щодо трансформації у зовнішній борг. Наприкінці 1998 року перед Урядом України постала проблема щодо погашення боргових зобов'язань, строк сплати за якими вже настав. Реструктуризація, яка була проведена з 1998 по 2000 роки на суму близько 2,2 млрд. дол. США стала своєчасним кроком у вирішення проблеми.

Четвертий етап (друга половина 1998-го — 2000 р.). Починаючи з другої половини 1998 р. Україна зіткнулася із зазначеними труднощами, пов'язаними

з істотним скороченням можливостей урядових запозичень як із зовнішніх, так і з внутрішніх джерел. У цей період уперше було здійснено низку операцій щодо реструктуризації частин внутрішнього та зовнішнього державного боргу України, яка дала можливість через заміну облігацій внутрішньої державної позики продовжити строк повернення запозичених коштів, а також зменшити тиск щодо виплат за ОВДП в 1998—1999 рр.[5]

Незважаючи на вжиті заходи, 2000—2001 рр. були піковими за борговим навантаженням. Наявність значного розриву платіжного балансу та низькі валютні резерви стали основною причиною прийняття урядом рішення щодо проведення комплексної програми реструктуризації комерційного боргу. Міністерство фінансів здійснило реструктуризацію боргових зобов'язань перед НБУ. Державні цінні папери, які були випущені у 1998—2000 рр. та підлягали погашенню у 2000—2004 рр., було замінено на процентні облігації з терміном погашення протягом 2002—2010 рр., що сприяло поліпшенню структури державного боргу та уникненню декапіталізації Національного банку України.[6]

Варто зауважити, що було проведено значний обсяг робіт щодо вдосконалення нормативно-правової бази, пов'язаної з усіма аспектами управління державним боргом. Зокрема, у 2000 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію державної боргової політики на 2001—2004 рр., де вперше визначено середньострокову стратегію України у сфері управління державним боргом та основні засади реалізації боргової політики.

П'ятий етап (2001—2007 рр.) характеризувався активним співробітництвом України з Міжнародним Валютним Фондом та зростанням частки гарантованих державою кредитів на користь підприємств, основна частка яких була приватними.

Шостий етап (2008 р.- до сьогодні) Початок даного періоду характеризувався світовою фінансовою кризою або кризою надмірної заборгованості. Значні обсяги запозичень банків, корпорацій, фізичних осіб і окремих держав призвели до утворення у фінансовому вимірі піраміди

боргових зобов'язань, яка почала руйнуватися після зниження вартості застави, під яку залучалися вказані позики.[5]

В Україні цей процес проявився у звуженні зовнішніх джерел позичкових коштів, девальвації національної валюти і занепаді системи внутрішнього кредитування. Наслідками цих процесів стала макроекономічна нестабільність та суттєвий спад виробництва.

В умовах світової фінансової кризи вагомим елементом реалізації боргової політики були взаємовідносини України з Міжнародним валютним фондом.[3]

В період фінансової кризи, уряд України отримав кілька траншів для підтримки стійкості фінансової системи. Напрями їх використання здебільшого мали негативний вплив на фінансову систему через ряд факторів, зокрема, це: відсутність чіткої стратегії подолання фінансової кризи; влада виявилась неспроможною здійснити належний контроль за використанням коштів, наданих на початковому етапі кризи у рамках заходів з підтримки ліквідності – відсутність підтримки внутрішнього ринку кредитування.[6]

Сьогодні Україна стоїть на порозі значного зростання боргового тягаря, здатного вже в найближчому майбутньому істотно підвищити фінансові ризики й посилити депресивний тиск на всіх економічних агентів.

Пріоритети у сфері боргової політики України мають враховувати специфіку теперішнього рівня соціально-економічного розвитку країни та її фінансової системи і передбачають наступне[7]:

- за допомогою використання облігаційних позик мають бути вирішені питання оптимізації структури державного боргу;
- ідентифікація ризиків, які можуть статися із залученням різного типу боргових інструментів та шляхів їх усунення або мінімізації;
- формування коштів від реалізованих інвестиційних проектів, які фінансувалися за рахунок позик, а також від використання власності, яка була створена в ході реалізації цих проектів, для того, щоб далі їх використовувати на покриття та обслуговування боргових зобов'язань;

– початок роботи боргового агентства, яке буде займатися моніторингом корпоративної заборгованості, забезпечувати ефективність, високий рівень результативності та персональної відповідальності у діяльності уповноважених представників і директорів державних компаній.

Визначення названих пріоритетів допоможе розробити шляхи удосконалення механізму управління державним боргом, зменшення навантаження на державний бюджет, пов'язаного з покриттям боргу, а також дасть змогу знайти інструменти для більш ефективного вирішення сформованих проблем.[8]

Важливим напрямом диверсифікації боргової політики держави має стати розширення місцевих позик. Останні, як одне із джерел формування доходів місцевих бюджетів, поки що не набули в Україні помітного значення.

Отже, розробка ефективної боргової політики України полягає у вдосконаленні нормативно-правового та інституційного забезпечення, коротко- та середньострокових орієнтирах управління державним боргом, інструментах радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та довгострокових завданнях переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозикових інструментів фінансування бюджетних видатків.

1.2. Державний бюджет: сутність, значення, структура, функції, проблеми збалансованості

Як центральну ланку фінансової системи суспільства бюджет держави у фінансовій теорії та практиці розглядають з двох позицій:

- за сутністю економічної категорії;
- за матеріальним вираженням цієї категорії.

Як об'єктивна економічна категорія бюджет держави відображає частину розподільних відносин, пов'язаних з формуванням та використанням основного централізованого фонду грошових коштів держави. Бюджетним відносинам притаманні наступні ознаки:

- розподільчий характер. За допомогою цих відносин здійснюється розподіл та перерозподіл ВВП і національного багатства країни для того щоб забезпечити державу достатнім обсягом бюджетних ресурсів, які їй необхідні для повноцінного виконання своїх функцій;

- вартісне вираження відносин означає, що носієм бюджетних відносин виступають гроші;

- формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави, як остаточна мета бюджетних відносин.[9]

Одним із основних джерел формування бюджету держави виступає ВВП. Держава, як учасник процесів розподілу, організовує розподіл і перерозподіл ВВП в інтересах усіх членів суспільства та суб'єктів суспільного відтворення. Держава як власник засобів виробництва має право на певну частку ВВП на стадії його первинного розподілу. Однак виконуючи, конституційно закріплені суспільні функції (управлінську, соціальну, економічну), необхідно передбачати обсяг грошових коштів, потрібних для цих функцій. Тому держава організовує перерозподільні процеси з метою централізації частини ВВП у відповідному бюджетному фонді, що по суті є платою суспільства за виконання державою своїх функцій.[9]

Бюджетним відносинам властивий всеохоплюючий характер; вони є дуже складними, багатогранними, масштабними і включають такі види розподілу та перерозподілу:

- суб'єктами господарювання (за допомогою бюджетних відносин держава в одних суб'єктів вилучає частину доходів у процесі оподаткування, а іншим у процесі фінансування чи бюджетного кредитування виділяє бюджетні кошти);

- внутрішньогалузевий;

- міжгалузевий;
- між виробничою сферою та сферою послуг;
- між окремими адміністративно-територіальними формуваннями;
- між окремими ланками бюджетної системи;
- між окремими категоріями населення; — між Україною та іншими державами;
- між Україною та міждержавними фінансовими об'єднаннями тощо.

Серед безлічі різноманітних бюджетних відносин можна виділити такі основні групи грошових відносин:

- між державою та підприємствами, організаціями та установами державної форми власності;
- між державою та підприємствами й організаціями змішаної форми власності (акціонерні товариства, спільні підприємства тощо);
- між державою та підприємствами, організаціями й установами, що знаходяться у приватній власності;
- між державою та громадськими організаціями;
- між державою і населенням;
- між Україною та іншими державами і міждержавними організаціями.

У сукупності вищеперераховані відносини характеризують бюджет як економічну категорію і мають матеріальне відображення в основному централізованому фонді грошових коштів. Враховуючи наявність в Україні великої кількості різноманітних ланок фінансової системи, яким відведена специфічна роль у розподільному процесі, бюджету все ж таки належить центральне місце. Це обмовлено тим, що за допомогою бюджету здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту. Іншої ланки, яка б могла забезпечити у такому масштабі розподільні та перерозподільні процеси, в Україні немає.[10]

Джерелом основного централізованого фонду окрім ВВП є також національне багатство та зовнішні надходження.

З однієї точки зору, суб'єктами бюджетних відносин виступають держава, з іншої — юридичні та фізичні особи.

Об'єктом бюджетних відносин є ВВП і національне багатство. Отже, бюджетні відносини поширюються на всіх юридичних осіб, громадян держави і на кожен державну структуру, до того ж відносини можуть носити в собі двохсторонній або односторонній характер. Масштаби і характер участі держави у розподільчих процесах залежить перш за все від моделі фінансових відносин у суспільстві.[11]

Отже, бюджет держави як об'єктивна економічна категорія це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Державний бюджет виконує такі функції:

– розподільчу, яка проявляється через формування і використання централізованих фондів грошових коштів за рівнями державної та територіальної влади і управління. Через бюджети різних рівнів розвинутих країн перерозподіляється до 50% ВВП;

– стимулюючу, яка полягає у регулюванні державою господарського життя країни, економічних відносини, направляючи при цьому бюджетні кошти на підтримку та розвиток галузей, регіонів. Регулюючи таким способом економічні відносини, держава здатна цілеспрямовано посилювати або стримувати темпи зростання виробництва, прискорювати або послаблювати зростання капіталів та приватних заощаджень, змінювати структуру попиту і споживання. У цьому і проявляється стимулююча функція бюджету;

– соціальну, яка акумулює кошти у бюджеті та спрямовує їх використання на здійснення соціальних програм, розвиток охорони здоров'я, культури, освіти, підтримку незаможних;

– контрольну, що передбачає можливість і обов'язковість державного контролю за надходженням і використанням бюджетних коштів.[12]

Будучи об'єктивною економічною категорією бюджет держави набуває конкретних речових форм. Як матеріальне вираження категорії бюджет розглядається:

- за змістом;
- формою;
- організаційною будовою;
- правовим характером.

За матеріальним змістом бюджет це основний централізований фонд грошових коштів держави. Поряд з такими централізованими фондами, як Пенсійний фонд, державні соціальні фонди, державні резерви, бюджету належить основна роль.[13]

Як основний централізований фонд грошових коштів бюджет держави характеризується наступними ознаками:

- виключним правом держави на розпорядження коштами фонду. Тобто, окрім держави, в особі органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування ніхто не має права приймати рішення щодо наповнення чи використання коштів фонду;

- державно-правовим регулюванням процесу формування і використання коштів фонду. Відповідно держава регулює процес використання коштів фонду за напрямками та відповідно для своїх потреб, враховуючи при цьому фінансові можливості;

- одностороннім рухом грошових коштів у процесі формування і використання коштів фонду;

- цільовим призначенням фонду. Використання коштів за цільовою ознакою та цільовим спрямуванням – основна мета діяльності органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, а також їхніх структурних підрозділів;

- динамічністю. Фонд перебуває у постійному русі. Кошти, які надходять до фонду, не нагромаджуються, а у міру їх надходження використовуються для фінансування видатків;

– мобільністю і масштабністю. Враховуючи масштабами та мобільність, бюджетний фонд не може зрівнятися з жодним централізованим чи децентралізованим грошовим фондом, оскільки у ньому зосереджуються близько половини ВВП держави.[14]

За формою бюджет є основним фінансовим планом держави, займає центральне місце серед інших фінансових планів, що існують у країні. У бюджеті відображені результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, передбачені джерела та обсяги надходжень, напрями розподілу та використання коштів централізованого грошового фонду держави.[13]

Бюджет як фінансовий план має власну форму, є збалансованим, його показники тісно взаємопов'язані між собою та з іншими фінансовими планами. Вертикальна структура цього плану відповідає вимогам структурі бюджетного устрою. Враховуючи те, що зведений бюджет України відповідно до Бюджетного кодексу України не затверджується (його показники розраховуються у процесі бюджетного планування), з точки зору фінансового плану бюджет держави розглядається як сукупність Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим і місцевих бюджетів. Складовими бюджету як фінансового плану є поточний бюджет, бюджет розвитку, загальний фонд бюджету і спеціальний фонд бюджету.[13]

За організаційною будовою бюджет України займає центральну ланку фінансової системи суспільства та є основною ланкою державних фінансів, що має власну структуру, відображену у бюджетній системі. Бюджет держави включає в себе державний бюджет та місцеві бюджети, за допомогою яких реалізується весь обсяг бюджетних відносин, до того ж у кожній з цих ланок бюджетні відносини визначаються місцем відповідного бюджету в ієрархічній структурі бюджетної системи.[13]

За правовим характером бюджет держави є юридичним актом. Одним із основних законів України, який передбачає економічне спрямування, визначає основну спрямованість фінансової політики держави, зміст і структурні основи

фінансової діяльності країни, органів державної влади та державного управління є Державний бюджет України. Рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад є основними нормативними документами місцевого значення. Як закон, так і рішення про бюджет є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами відносин, пов'язаних з формуванням доходів і використанням коштів бюджетів.[15]

В умовах утвердження в Україні економіки ринкового типу бюджет держави виступає одним із головних інститутів економічного суверенітету. Він забезпечує не тільки акумулюцію коштів, необхідних для фінансування держави, використовується не лише для часткового перерозподілу доходів із метою підтримання сприятливого соціального становища у державі, а ще й активно впливає на економічні, соціальні, національні, політичні та регіональні процеси у суспільстві і впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення державної безпеки.

Економічна природа бюджету полягає в тому, що за його допомогою держава надає суспільству блага й послуги, які суттєво покращують рівень якості життя та добробуту населення. До таких благ слід віднести оборону країни, національну безпеку й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіту, охорону здоров'я, науку, культуру тощо.[14]

Призначення бюджету полягає в забезпеченні фінансовими ресурсами потреб економічного й соціального розвитку на основі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту в державі.[13] Таке забезпечення передбачає свої особливості. Фінансові ресурси, які сконцентровані в бюджеті, не є основним джерелом розвитку економіки і соціальної сфери. На зазначені цілі спрямовуються насамперед власні ресурси й накопичення підприємницьких структур і населення. Кошти, сконцентровані в бюджеті, виступають елементом регулювання, стимулювання і гарантії фінансової системи держави. Держава впливає на розвиток економіки шляхом прямої участі чи завдяки посередницькому регулюванню. Основними формами

прямої участі є бюджетне фінансування конкретних загальнодержавних інвестиційних програм і кредитування за рахунок коштів бюджету.

Світовий досвід показує, що без належної організації бюджетних відносин, достатній обсяг бюджету сформувати неможливо. В Україні, економіка якої базувалась на командно-адміністративних методах управління, система бюджетних відносин характеризувалася недосконалим характером. Це пов'язано з тим, що держава регламентувала зміст цих відносин без урахування інтересів виробника та населення. Такі відносини були пов'язані, в першу чергу, із задоволенням кон'юнктурних інтересів адміністративно-управлінського апарату в умовах функціонування єдиної загальнодержавної власності.[12]

Реформування економіки України, зумовило функціонування різних форм власності, і тому ще потребує перегляду характеру і змісту бюджетних відносин. Станом на сьогодні виникають труднощі як із формуванням основного централізованого фонду грошових коштів держави, так і з його використанням, зумовлені недосконалістю законодавства України та традиційними застарілими підходами організації бюджетних відносин. У такій ситуації командно-адміністративні методи управління повністю не вдалось усунути, а нові перебувають у процесі становлення.

Основними складовими бюджету держави є доходи і видатки.

Доходи бюджету - податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України.[14]

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

До неподаткових надходжень належать доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом містять надходження від продажу основного капіталу, державних запасів товарів, землі, нематеріальних активів тощо.

Трансфери - кошти, одержані від органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.[12]

Видатки бюджету - кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.[12]

Видатки бюджету класифікуються за:

- бюджетними програмами (програмна класифікація видатків бюджету);
- ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків бюджету);
- функціями, з виконанням яких пов'язані видатки бюджету (функціональна класифікація видатків бюджету);
- економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету).[12]

Програмна класифікація видатків бюджету використовується у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Програмна класифікація видатків державного (місцевого) бюджету формується Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів під час складання проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) у бюджетних запитах.

Відомча класифікація видатків бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків бюджету за

ознакою головного розпорядника бюджетних коштів. На основі відомчої класифікації видатків бюджету Державне казначейство України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.

Функціональна класифікація видатків бюджету пов'язана із систематизацією функцій, що виконуються державою, Автономною Республікою Крим чи органами місцевого самоврядування. Видатки бюджету за функціональною класифікацією спрямовуються на фінансування економічної діяльності держави, соціально-культурної сфери, житлово-комунального господарства, державного управління та місцевого самоврядування, національної безпеки країни тощо.[12]

За економічною класифікацією видатків бюджету видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні.

До поточних видатків слід віднести видатки на утримання мережі підприємств, установ, організацій виробничої та соціальної інфраструктури, пов'язані з оплатою праці працівників бюджетних установ, нарахуваннями на заробітну плату, придбанням предметів постачання та матеріалів, оплатою комунальних послуг та енергоносіїв тощо.

Капітальні видатки бюджету - це видатки, пов'язані з фінансуванням інноваційно-інвестиційної діяльності (видатки на придбання основного капіталу, капітальне будівництво, капітальний ремонт, створення державних запасів і резервів, фінансування структурної перебудови економіки й інші витрати, пов'язані з розширенням відтворенням).[12]

Бюджет може складатися із загального та спеціального фондів. Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди, їх складові частини визначаються виключно Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет України.

Створення позабюджетних фондів органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та іншими бюджетними установами не допускається.

Окрім загального та спеціального фондів, відповідно до українського законодавства, в бюджеті може створюватися резервний фонд.

Резервний фонд бюджету формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не можуть бути передбачені під час складання проекту бюджету. Рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету та порядок їх використання ухвалюється Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування.[14]

Резервний фонд бюджету не може перевищувати одного відсотка обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету.

У Державному бюджеті України резервний фонд передбачається обов'язково. Рішення щодо необхідності створення резервного фонду місцевого бюджету ухвалює Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна місцева рада.[14]

Для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави складається зведений бюджет, який є сукупністю показників бюджетів всіх рівнів. Зведений бюджет України охоплює показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя. Зведений бюджет Автономної Республіки Крим містить показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів її районів та бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим значення. Зведений бюджет області містить показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області. Зведений бюджет району містить показники районного бюджету, бюджетів міст районного значення, селищних та сільських бюджетів цього району. Зведений бюджет міста з районним поділом охоплює показники міського бюджету та бюджетів районів, що входять до його складу. Якщо місту або району в місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району в місті містить показники бюджетів цих міст, селищ та сіл.[14]

Стан бюджету визначається шляхом зіставлення його дохідної і видаткової частин під час формування та виконання бюджету. Розрізняють три стани бюджету:

- баланс бюджету (рівновага доходів і видатків бюджету);
- бюджетний профіцит (перевищення доходів над видатками бюджету);
- бюджетний дефіцит (перевищення видатків над постійними доходами бюджету).

Збалансований бюджет - це такий бюджет, доходних джерел якого достатньо для фінансування повноважень державних та місцевих органів влади. Такий стан вважається оптимальним, а його досягнення - найважливішим завданням бюджетного планування.[12]

Бюджетний профіцит - показник, який свідчить про перевищення доходів над видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів з бюджету). Проте, відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджетний профіцит утворюється не просто в результаті надлишку доходів над видатками, а затверджується з метою погашення боргу, забезпечення встановленого розміру оборотного залишку бюджетних коштів та придбання цінних паперів.[15]

Бюджетний дефіцит вказує на перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Наявність бюджетного дефіциту свідчить, що у плановому бюджетному році до бюджету включені такі видатки держави, які не мають грошового забезпечення.[15]

Ряд вітчизняних та зарубіжних учених вважають, що бюджет не може бути незбалансованим: дефіцит не є ознакою незбалансованості бюджету, а показує співвідношення між податковими та позиковими фінансами. Європейський Союз визнає бюджет збалансованим за умов, якщо обсяг дефіциту не перевищує 3% валового внутрішнього продукту (ВВП).

До причин виникнення бюджетного дефіциту слід віднести такі:

- кризові явища в економіці країни та фінансові потрясіння;

- надзвичайні непередбачувані події, як то стихійні лиха, війна тощо;
- структурна розбалансованість економіки та неефективне проведення структурних перетворень;
- розвиток тіньової економіки;
- невідповідність напрямів та структури бюджетних витрат наявним фінансовим можливостям держави;
- нецільове, неекономне та неефективне витрачання коштів бюджету;
- неефективна система оподаткування суб'єктів господарювання;
- неоптимізована мережа бюджетних установ, а також велика кількість нерентабельних державних підприємств, які потребують значних обсягів фінансування;
- недосконалість фінансового законодавства.[15]

Отже, бюджетний дефіцит є одним з інструментів фінансово-кредитної політики, що справляє значний вплив на соціально-економічне становище країни в напрямі як прискорення економічного зростання, так і стримування цих процесів. За умов, коли країна має ідеальний стан економіки, вона може здійснювати фінансування відповідно до фінансових можливостей, досягаючи рівноваги доходів та видатків бюджету. Однак така ситуація буває дуже рідко, і на сьогодні у світі практично кожна держава стикається з бюджетним дефіцитом.

Бюджетний дефіцит - дуже складне економічне явище, яке характеризується різними формами прояву, чинників і наслідків. На сучасному етапі розвитку фінансової науки існує така класифікація бюджетного дефіциту.[15]

За терміном виникнення розрізняють плановий і звітний бюджетний дефіцит. Плановий дефіцит - затверджений обсяг перевищення видатків над доходами, що відображається у Законі України «Про Державний бюджет України».

Звітний бюджетний дефіцит - фактичний обсяг дефіциту відповідно до річного звіту про виконання державного бюджету України. Як правило,

величина планових та звітних обсягів не збігається у різних співвідношеннях.[15]

За місцем виникнення бюджетний дефіцит поділяється на зовнішній і внутрішній. Зовнішній дефіцит являє собою різницю між зовнішніми видатками та надходженнями від зовнішніх джерел. Внутрішній дефіцит характеризує перевищення обсягів загального дефіциту над зовнішнім.[22]

За формою прояву розрізняють відкритий і прихований бюджетний дефіцит. Відкритий дефіцит - дефіцит, який офіційно затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» чи рішеннями сесій місцевих рад про відповідний місцевий бюджет, з визначенням джерел його фінансування. Прихований бюджетний дефіцит офіційними документами не визнається, а проявляється через завищення планових обсягів доходів, включення до складу доходів таких джерел, які використовують не для фінансування планових видатків, а для покриття бюджетного дефіциту.[12]

За причинами виникнення бюджетний дефіцит класифікують на вимушений і свідомий (невимушений). Вимушений дефіцит пов'язаний з необхідністю витратити коштів більше, ніж їх є в наявності, що може бути обумовлено різноманітними надзвичайними подіями: стихійними лихами, епідеміями, війнами, економічними кризами тощо. Свідомий (невимушений) бюджетний дефіцит ґрунтується на необхідності обмеження рівня оподаткування для стимулювання економіки в період її спаду і забезпечення частини бюджетних видатків за рахунок позикових коштів.[11]

За напрямками фінансування дефіциту розрізняють активний і пасивний бюджетний дефіцит. Активний бюджетний дефіцит пов'язаний з нестачею бюджетних ресурсів для фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності. Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням дефіцитних коштів на фінансування поточних видатків.

За критерієм змін у фіскальній політиці уряду виділяють три види бюджетного дефіциту: фактичний, структурний і циклічний. Фактичний дефіцит складає різницю між поточними видатками і поточними доходами

держави. Циклічний дефіцит бюджету є результатом недискреційної політики уряду, спрямованої на скорочення циклічних коливань виробництва. Структурний дефіцит відображає різницю між видатками і доходами бюджету в умовах повної зайнятості.[10]

Обсяг циклічного дефіциту визначається як різниця між фактичним і структурним дефіцитом.

За терміном дії бюджетний дефіцит поділяється на стійкий і тимчасовий (касовий). Стійкий дефіцит спостерігається у довгостроковому періоді. Тимчасовий (касовий) дефіцит бюджету - пов'язаний з покриттям тимчасових касових розривів між доходами і видатками, що виникають під час виконання бюджету.

За ознакою зв'язку з державним боргом розрізняють первинний та операційний бюджетний дефіцит.

Первинний дефіцит - різниця між величиною дефіциту бюджету і виплатою відсотків за борг.

Операційний дефіцит - дефіцит бюджету з вирахуванням інфляційної частини відсоткових платежів з обслуговування державного боргу.[15]

Отже, бюджетний дефіцит, який є складним та багатогранним явищем, потребує визначення методів та джерел його покриття, а також шляхів зменшення/подолання.

Світовій практиці відомі два основні методи покриття дефіциту бюджету: емісійний (проведення грошово-кредитної емісії) та беземісійний, який не передбачає додаткового випуску грошей в обіг, а допомагає позбутися дефіциту шляхом залучення внутрішніх та зовнішніх джерел.[15]

Бюджетний кодекс України визначає такі джерела фінансування бюджетного дефіциту:

- кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- кошти від приватизації державного майна (включно з іншими надходженнями, безпосередньо пов'язаними з процесом приватизації) щодо державного бюджету;

- повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;
- вільний залишок бюджетних коштів.

Однак Бюджетним кодексом України встановлено, що джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

Державні внутрішні та зовнішні запозичення здійснюються в межах граничного обсягу державного боргу.[10]

Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень у межах, визначених законом про Державний бюджет України, належить державі в особі Міністра фінансів України або особі, яка виконує його обов'язки за дорученням Кабінету Міністрів України.

Крім методів та джерел фінансування бюджетного дефіциту фінансова теорія та практика розглядає шляхи зменшення/подолання бюджетного дефіциту, як, наприклад:

- оздоровлення економіки країни;
- удосконалення системи оподаткування в напрямі зниження податкового тиску на суб'єктів господарювання та стимулювання ділової активності;
- перегляд напрямів та структури витрачання бюджетних коштів;
- скорочення бюджетних дотацій;
- оптимізація мережі бюджетних установ;
- удосконалення фінансового законодавства тощо.[16]

1.3. Державний борг: сутність, його склад і структура.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є державний борг. Дефіцит державного

бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні.[17]

Серед причин виникнення державного боргу доцільним було б виокремити такі:

- дефіцит державного бюджету, який набув хронічного характеру;
- перевищення темпів зростання видаткової частини державного бюджету над темпами зростання доходів;
- циклічні спади в економіці;
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти.[18]

Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.[17]

Відповідно до Бюджетного кодексу України державний борг розрізняють за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання.

У фінансовій та статистичній звітності України державний борг поділяється на державний прямий (безумовний) та державний гарантований (умовний).

Державний (безумовний) борг – борг класичного типу – офіційно визнаний борг, оформлений кредитними угодами або державними цінними паперами, що передбачає погашення основної суми боргу та виплату відсотків у чітко визначені строки.[19]

Гарантований (умовний) борг являє собою боргові зобов'язання резидентів в особі державних органів та державних підприємств і організацій, а також сукупність боргів приватних фірм, виконання яких гарантоване державою. Іншими словами, це взяття державою певні зобов'язання без документального оформлення строків їх погашення, які формують заборгованість, що в складі офіційно визнаної державної не враховується, проте є державною за внутрішньою природою та економічним змістом.[20]

Крім того, розрізняють державний внутрішній та зовнішній.

Класифікація боргу за типом кредитора:

а) внутрішній борг:

- 1) заборгованість перед юридичними особами;
- 2) заборгованість перед банківськими установами;
- 3) заборгованість, не віднесена до інших категорій.

б) зовнішній борг:

- 1) заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку;
- 2) заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління;
- 3) заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками;
- 4) заборгованість, не віднесена до інших категорій.

Класифікація боргу за типом боргового зобов'язання:

а) внутрішній борг:

- 1) довгостроковий борг;
- 2) середньостроковий борг;
- 3) короткостроковий борг;
- 4) заборгованість за кредитами, одержаними на фінансування дефіциту бюджету;
- 5) заборгованість за відсотками, нарахованими за кредитами, одержаними на фінансування дефіциту бюджету;
- б) заборгованість за іншими зобов'язаннями.

б) зовнішній борг:

- 1) довгостроковий борг;
- 2) середньостроковий борг;
- 3) короткостроковий борг;
- 4) заборгованість за іншими зобов'язаннями.[10]

Розрізняють також поточний та капітальний борг.

Поточний борг – загальна сума заборгованості і відсотків за нею, що підлягає сплаті в поточному році.[21]

Капітальний борг являє собою загальну суму заборгованості та відсоткових витрат, яка має бути сплачена за зобов'язаннями держави у певний термін.[22]

Інструментами оформлення боргових зобов'язань сектора державного управління можуть бути:

– боргові цінні папери - фінансові інструменти, які засвідчують, що дана інституційна одиниця має зобов'язання, які повинні бути врегульовані шляхом виплати грошових коштів, надання іншого фінансового інструменту чи будь-якого іншого об'єкта, що має певну економічну цінність (облігації, казначейські векселі, та інші короткострокові цінні папери), які надають власнику безумовне право у визначений термін на отримання обумовленої фіксованої суми. Розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові облігації в залежності від строків обігу за номіналом. Однак в залежності від специфіки різних країн, а також місця знаходження торгових майданчиків, на яких здійснюється їх емісія, їх градація є відмінною;

– кредити і позики - фінансові інструменти, як створюються коли кредитор надає кошти напряму дебітору і в якості засвідчення права власності на актив отримує необоротний документ. У випадку коли кредити і позики стають об'єктом купівлі продажу на вторинних ринках вони переносяться у категорію цінних паперів;

– страхові технічні резерви - складаються із вартості активів домогосподарств в пенсійних фондах і резервах із страхування життя, коштів отриманих як передоплата страхових премій, а також резервів на покриття непогашених вимог із страхового відшкодування;

– інша кредиторська заборгованість — боргові пасиви, які утворюються пасивно (заборгованість по заробітній платі та соціальних виплатах, податкова заборгованість з відшкодування податкових платежів (ПДВ), термін виплати яких уже настав; заборгованість, що виникла в результаті взяття на себе

зобов'язань одного інституційного сектора установою іншого інституційного сектора, сплачені авансом податкові платежі і т.д.[23]

Залежно від методу нарахування процентів за зобов'язаннями борг поділяється:

- за фіксованими ставками;
- плаваючими ставками (прив'язані до певних індексів - мінімальних ринкових ставок на провідних міжнародних біржах, індексу інфляції);
- змішані варіанти, в яких поєднуються елементи фіксованих та процентних ставок; без нарахування доходу (заборгованість бюджету).[36]

Виплата відсотків за борговими зобов'язаннями може відбуватися в кінці терміну (облігації з нульовим купоном, векселі, короткострокові цінні папери, кредити та позики); періодично протягом терміну обігу цінного паперу (дії кредитної позики); не відбуватися взагалі (неоформлена бюджетна заборгованість); постійно - у випадку випуску безстрокових облігацій (консолі).

Розрізняють інші види державного боргу:

- номінальна та ринкова вартість боргу;
- консолідований та неконсолідований - різниця між ними полягає у тому, що консолідований борг не враховує тієї частини боргу, яка є у власності інших структурних одиниць цього сектора. Тобто, якщо власником частини облігацій боргу центрального уряду виступають позабюджетні фонди то консолідований борг сектора державного управління буде менший на суму цих облігацій. Консолідований метод здійснюється у країнах ЄС натомість у США та Японії офіційно обліковують лише неконсолідований борг;
 - борг, який обліковується касовим методом та методом нарахувань;
 - чистий та валовий борг - чистий борг розраховується шляхом віднімання від пасивів, що оформлені певними інструментами, що формують борг, активів за цими ж інструментами;
 - внутрішній і зовнішній борг - в залежить від резидентності кредитора, або місця розміщення боргових зобов'язань;

– ринковий та позаринковий борг - залежить від того, чи обертаються державні боргові зобов'язання на фондовому ринку.[21]

Наявність державного боргу, вимагає заходів щодо його обслуговування, яке включає процес погашення, виплату відсоткових платежів та інших платежів, що передбачені умовами зобов'язання. Погашення боргу - це виплата кредитору основної частини боргу. Воно може відбуватися як за рахунок доходів бюджету, так і внаслідок нових запозичень (рефінансування боргу).

Варто зазначити, що дефініція "державний борг" в різних країнах не є тотожною внаслідок особливостей мови, а також різної методики його підрахунку. Термін "державний борг" може трактуватися як борг центрального уряду (government debt), сектора загальнодержавного управління (general government debt) та суспільний борг (public debt).[23]

Крім боргу органів загальнодержавного управління різних рівнів з метою контролю за показниками боргу, який має вірогідність стати державним у міжнародній світовій практиці обліковують так званий суспільний борг (public debt). Відповідно до міжнародних стандартів ООН, суспільний борг - це сукупність зобов'язань (як наявних, так і юридично оформлених, які забезпечені необхідним фінансуванням, але, внаслідок деяких обставин, не є такими, що набрали чинності), які безпосередньо прийняті на себе державними органами такими як: центральний уряд (або федеральний уряд залежно від політичної організації країни); центральні органи штатів, провінцій, муніципалітетів, регіонів або інші місцеві органи влади; корпорації або підприємства, які знаходяться у державній власності чи контролюються державою інші економічні одиниці, які можуть вважатися державними або квазідержавними (тобто такі, які функціонують як приватні, але користуються державними привілеями), а також сукупність зобов'язань, прийнятих на себе державними органами від імені приватних корпорацій або інших економічних одиниць.

Відповідно до бюджетного кодексу України, державний борг (борг Автономної Республіки Крим чи борг місцевого самоврядування) - загальна сума заборгованості держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави (Автономної Республіки Крим чи міських рад), що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору. Тобто поняття державного боргу в українському законодавстві є звуженим і включає лише борг рівня центрального уряду, якщо брати визначення міжнародної класифікації. Натомість у вітчизняному законодавстві та в науковій практиці відсутня категорія, яка була б аналогом сектора державного управління, на рівні якого найчастіше і визначається рівень боргового навантаження держави. Борг на рівні місцевих органів влади (обласних державних адміністрацій, крім Автономної Республіки Крим) та позабюджетних фондів відсутній, в силу встановлення законодавчої заборони права цих органів здійснювати запозичення.[24]

Вітчизняне законодавство розрізняє також прямі, боргові та умовні зобов'язання.

Прямі зобов'язання - це зобов'язання, що беруться державою як безпосереднім позичальником шляхом випуску державних цінних паперів, укладення угод про позику або іншими шляхами передбаченими законодавством України.[39]

Умовні (гарантовані) боргові зобов'язання - це зобов'язання, що беруться безпосередньо юридичними особами та гарантуються державою, у тому числі зобов'язання за кредитами МВФ, крім випадків їх безпосереднього спрямування до державного бюджету. До вступу в силу державних гарантій операції за зазначеними зобов'язаннями не відображаються в показниках державного бюджету.[25]

Внаслідок використання в Україні касового методу обліку бюджетних операцій, до складу державного боргу не відноситься кредиторська заборгованість не оформлена як державний борг відповідним чином. Це викривляє реальний рівень державного боргу і не дозволяє адекватно оцінювати рівень боргової безпеки.

Обсяг боргу сектора загальнодержавного управління має економічно обґрунтовані межі, вище яких негативні наслідки перевищують позитивний вплив від його подальшого накопичення. Встановлено, що для розвинутих країн такою межею є обсяг державного боргу, який не перевищує 60 % ВВП, а для країн, що до них не належать - 30-35 % від ВВП. Також використовується критерій його відношення до експортних надходжень - 220 %. Принципи, механізми та заходи в сфері управління державним боргом щодо недопущення появи негативних явищ пов'язаних із надмірним рівнем боргового навантаження формують боргову політику держави.

Методами управління державним боргом є:

Конверсія боргових зобов'язань визначається як зміна норми прибутковості кредиту, при якій держава-позикодавець може зменшити розмір належних до сплати відсоткових сум по кредиту. На практиці застосовуються такі варіанти конверсії зовнішнього боргу:

– обмін типу "борг на борг", при якому країна-позичальник обмінює власні борги перед іншими державами на борги інших держав перед нею;

– обмін типу "борг на експорт", при якому борги покриваються за рахунок експорту готової продукції;

– обмін типу "борг на власність", при якому боргові зобов'язання покриваються за рахунок пакетів акцій підприємств, землі, нерухомості, інших капітальних об'єктів;

– обмін типу "борг на національну валюту", при якому держава-позичальник практично отримує добровільну допомогу для розвитку власної економіки. Кошти, одержані внаслідок такої конверсії, спрямовуються на фінансування освітніх та медичних державних програм.[25]

Консолідація державного боргу - це метод, що реалізується як продовження термінів дії випущених державою-боржником позик.[20]

Уніфікація позик визначається як обмін кількох раніше випущених боргових зобов'язань держави на одне нове зобов'язання, тобто об'єднання кількох державних позик в одну.

Відстрочення погашення позик визначається як продовження терміну погашення боргових зобов'язань держави-позичальника.

Анулювання боргових зобов'язань держави застосовується кредиторами у випадку фінансової неспроможності держави погасити одержані позики. Така неспроможність, в свою чергу, може бути спричинена як економічними, так і політичними кризами боржника.

У разі накопичення у держави-боржника значної суми зовнішніх кредитних зобов'язань, на практиці можливе застосування таких варіантів розв'язання її боргових проблем:

– у разі досягнення профіциту державного бюджету країни-боржника, вона може поступово розрахуватися за основною сумою боргу, а також по нарахованим відсоткам. Такий варіант можливий лише за умови здорової економіки та стійкого позитивного сальдо держави;

– погашення державного боргу можливе також за рахунок залучення нових іноземних кредитів. В такому випадку суми зовнішніх боргів держави будуть поступово накопичуватися, що в кінцевому рахунку, призведе до її абсолютної неплатоспроможності. Кредитор за таких умов може вдатися до повного або часткового списання позикових сум. Альтернативним варіантом при цьому може стати відмова країни-позичальника сплачувати борги, що спричинить виникнення істотних втрат для неї через зменшення прибутків від міжнародної торгівлі, арешт активів тощо;

– якщо сума нових іноземних позик боржника не перевищує суми, сплаченої в рахунок погашення кредиту, то країна-позичальник може вчасно виплачувати відсотки по позикам, а обсяг зовнішнього боргу надовго заморожується.

1.4. Критерії та показники вивчення ефективності боргової політики держави

Необхідною умовою функціонування економіки України є проведення зваженої боргової політики, яка полягатиме у ефективному залученні та використанні кредитних ресурсів. Більшість досліджень державного боргу полягають тільки у оцінці його загального обсягу, структури та визначення показників боргового навантаження на економіку країни. Водночас відсутні критерії ефективності боргової політики та відповідні системи показників для того щоб надати оцінку забезпечення стабільної економічної політики держави.

Визначення боргового навантаження на економіку країни та забезпечення загальної платоспроможності держави за рахунок скорочення державних запозичень лише частково дає оцінку борговій політиці держави. Отже, діагностування ефективності боргової політики необхідно здійснювати на основі системи критеріїв і показників оцінки, що відповідають економічній ситуації в країні. Перший метод полягає у загальній характеристиці основних макроекономічних індикаторів та визначенні їх впливу на державний борг. Другий підхід зорієнтований на оцінку взаємозв'язків між здійсненням державних запозичень та їх інвестуванням у економіку. Оцінка ефективності залучених та інвестованих державних запозичень визначається приростом державного боргу та приростом державних капіталовкладень.[24]

Макроекономічний метод полягає у встановленні зв'язків між структурними та динамічними характеристиками державного боргу та економічними процесами в країні, а також прогнозування розвитку держави на майбутній період. Базою для розрахунку відповідних коефіцієнтів (індикаторів), які порівнюють борг та його складові з основними макроекономічними показниками є ВВП, бюджетний дефіцит, платіжний баланс. Основна увага приділяється аналізу боргової політики на стадії

визначення необхідності залучення позик. Порівняння отриманих показників дасть можливість визначити рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості обслуговування та оптимального співвідношення між ними, що не загрожує руйнуванню фінансової системи країни та втраті її суверенітету. Для оцінки ефективності боргової політики використовують структурний аналіз державного боргу, який є надзвичайно важливим, оскільки він дозволяє відстежити зміни в економічній політиці країни. Виділяють такі критерії структурного аналізу державного боргу [8]:

- критерій ринковості (зростання питомої ваги позикових інструментів, які обертаються на ринку, збільшує вплив ринкових перетворень у сфері позичкових фінансів на структуру державного боргу);

- критерій строковості («продовження інструментів позик є імперативом політики менеджменту державного боргу»). Зі збільшенням довгострокових інструментів у структурі державного боргу зменшуються витрати суспільства на його обслуговування;

- критерій диверсифікації джерел запозичень і характеру запозичень (запозичення на зовнішньому ринку підвищують довіру позичальників до ринкових реформ в країні).

Актуальним питанням є взаємодія фіскальної та монетарної політики, які допомагають підтримувати державний борг на стійкому рівні. Золотовалютні резерви є одним із інструментів реалізації монетарної політики та забезпечення виплат за зовнішнім боргом.

Золотовалютні резерви використовуються для покриття негативного сальдо платіжного балансу. Суттєве скорочення золотовалютних резервів відображає уповільнення темпів економічного зростання та призводить до збільшення державного боргу в умовах економічного спаду та знецінення національної валюти. Економістами світового банку були запропоновані критерії для порівняння обсягу зовнішнього боргу держави з її економічним становищем [25]:

– залучені кошти повинні інвестуватися у продуктивні галузі промисловості та повністю відшкодувати витрати на обслуговування боргу («позитивна прибутковість інвестицій»). В Україні склалася ситуація, коли державний борг використовується не з метою фінансування інвестицій, а для покриття дефіциту державного бюджету та виплат за поточними боргами. При цьому складно встановити взаємозв'язок між державними запозиченнями та капіталовкладеннями.[26]. Оскільки номінальні та реальні процентні ставки за боргом є досить високими, то його обслуговування у майбутньому буде досить складним завданням для економіки;

– загальні національні заощадження мають перевищувати загальні національні інвестиції на суму процентів за попередніми запозиченнями;

– держава повинна забезпечувати високий рівень кредитоспроможності для залучення іноземних фінансових ресурсів та зменшення «суверенного ризику». За допомогою даних критеріїв можна оцінити діяльність виконавчої влади у сфері управління державним боргом, а саме: умови обслуговування боргових зобов'язань, стабільність виконання запланованих параметрів державного бюджету, тенденції монетарної політики та траєкторію економічного зростання.

Вищезазначені критерії доцільно віднести до економічного ефекту боргової політики, яка спрямована на стабілізацію економічної ситуації. Таким чином, при погашенні державою своєї заборгованості необхідно враховувати критерій зовнішньоекономічної діяльності держави. Тут необхідно акцентувати увагу на переліку експортних товарів, але він обмежений ресурсною спрямованістю експорту. Для країн, що перебувають у трансформаційному періоді, з кожним роком зростає значення наукоємного експорту (експорту устаткування, послуг, інтелектуальних продуктів) і зменшення вивезення сировини. Лише за цих умов можливе утримання традиційних ринків збуту продукції, розширення майбутніх ринків збуту та розвиток країни. Для України корисною є реалізація спільних проектів з країнами-кредиторами щодо виробництва конкурентоспроможної продукції, що користується попитом на

світовому ринку [27]. Це дозволить частково вирішити проблеми зайнятості, збільшити податкові надходження до бюджету та зменшити боргове навантаження на бюджет. Одним із напрямів зменшення боргового навантаження та планування процентних витрат бюджету є випуск державних облігацій з фіксованою процентною ставкою котрий використовується більшістю розвинених країн. Внутрішній борг не є «вбудованим стабілізатором» економіки, оскільки збільшення його темпів зростання над темпами зростання ВВП, навпаки, погіршить економічну ситуацію країни. Борговий тягар у кризовий та інфляційний період є дуже дорогим і ускладнює боротьбу з інфляцією.

Боргова політика повинна підпорядковуватись таким принципам боргової стратегії [28]:

- безумовності;
- мінімізації ризиків;
- оптимальності;
- зберігання фінансової незалежності;
- прозорості та стабільності.

Міжнародні організації та об'єднання, зокрема, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз (відповідно до Маастрихтської угоди) і Світовий банк встановлюють макроекономічні показники для оцінки обсягів державного боргу, визначення боргового тягара на економіку та їх критичні значення для оцінки фінансової безпеки різних держав світу. Світовим банком для оцінки фінансової безпеки держави пропонується система з 8 показників [32]. Вона використовується, перш за все, для визначення позиції країни у світовій економіці, діагностики її економічного становища. Ці показники використовують переважно країни з розвинутою ринковою економікою, які мають позитивне сальдо платіжного балансу та золотовалютні резерви. Вихідними даними для їх розрахунків є значення валового зовнішнього боргу, експорту та імпорту товарів і послуг, міжнародних резервів країни, загальних

платежів з обслуговування боргу, валового національного продукту, короткострокового боргу та боргу міжнародним організаціям.

У Керівництві по статистиці зовнішнього боргу МВФ (2003 р.) [33] запропоновано власний перелік боргових індикаторів (Debt Indicators), які розподілено на п'ять груп:

- індикатори платоспроможності;
- індикатори ліквідності;
- індикатори заборгованості державного сектора;
- індикатори заборгованості фінансового сектора;
- індикатори заборгованості приватного сектора.

Методика МВФ полягає у використанні значення відкритої валютної позиції та валових валютних зобов'язань для визначення заборгованості фінансового сектора. Для оцінки боргу приватного сектора вивчаються показники левериджу, відношення відсотків до грошового потоку, частка короткострокового боргу в загальній величині боргу, рентабельності активів, відношення чистого грошового потоку в іноземній валюті до загального та відношення чистого боргу в іноземній валюті до загального капіталу суб'єкта господарювання. Проте методика МВФ не відображає взаємозв'язок боргу з відтворювальними процесами в економіці та його вплив на соціально-економічний розвиток держави.

В Україні у 2007 р. розроблено Методику розрахунку рівня економічної безпеки, яка передбачає розрахунок боргової безпеки на основі системи показників. Вона базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки для її інтегральної оцінки та передбачає розрахунок 9 індикаторів [9]. Перелік індикаторів оцінки боргової безпеки передбачає дотримання визначених показників у межах критичних значень і подальше зменшення боргового навантаження на економіку країни. Даний підхід є обмеженим і не дозволяє визначити ефективність боргової політики, оскільки, окрім індикаторів ліквідності та платоспроможності, необхідно визначити також індикатори розміщення та використання позик. Для цього необхідною є оцінка

доцільності залучення кредитних ресурсів державою для покриття бюджетного дефіциту або реалізації певних державних програм розвитку економіки. Основні індикатори оцінки боргової політики держави з урахуванням міжнародних і вітчизняних підходів:

- державний борг на душу населення;
- відношення приросту державного боргу до природного приросту населення;
- відношення приросту боргу до приросту доходів населення;
- відношення рівня заощаджень домогосподарств до боргу;
- співвідношення боргу і ВВПі частки працездатного населення;
- відношення приросту державного боргу до зміни рівня безробіття;
- відношення обсягу запозичень до витрат на НДДКР;
- відношення приросту боргу до приросту нагромадження основного капіталу;
- відношення обсягу річних запозичень до капітальних видатків (видатків розвитку) зведеного бюджету.

На основі індикаторів боргової безпеки можна визначити інтегральний показник боргового навантаження з розрахунком багатовимірної середньої [38]. При цьому виділяють індикатори-стимулятори та індикатори-дестимулятори. Вони дозволяють встановити безпосередній взаємозв'язок між показниками економічного і соціального розвитку держави.

Метод коефіцієнтів у макроекономічному підході доповнюється методами структурного аналізу. В умовах нестабільної економіки та суттєвої динаміки макророзмірів вищезазначений метод є репрезентативнішим.

Структурний аналіз державного боргу дозволить діагностувати недосконалість в політиці управління державним боргом як складової боргової політики. Основними абсолютними показниками для оцінки державного боргу є:

- валовий державний борг (з нарахованими відсотками), млн грн;
- сума державних зобов'язань без нарахованих відсотків, млн грн;

- внутрішній державний борг, млн грн;
- зовнішній державний борг, млн грн і млн дол. США;
- сума державного боргу без урахування наданих гарантій щодо зобов'язань економічних суб'єктів країни, млн грн;
- загальний борг країни з урахуванням боргових зобов'язань усіх економічних суб'єктів з нарахованими відсотками, млн грн;
- сума нарахованих відсотків за державним боргом, млн грн;
- сума нарахованих відсотків за зовнішнім державним боргом, млн. грн. і млн. дол. США.

Для трансформаційної економіки важливо також порівнювати показники державного боргу з такими макроекономічними показниками:

- дефіцитом державного бюджету;
- динамікою платіжного балансу;
- значенням офіційних резервних активів;
- обмінним курсом; рівнем інфляції;
- валютними резервами; податковим навантаженням в країні;
- розвитком ринку цінних паперів;
- рівнем доходів населення; обсягами інвестиційної діяльності в країні та ін.

Використання індикаторів боргового навантаження дозволить підвищити якісний рівень загального моніторингу державного боргу за обсягом та терміном погашення та здійснити суттєве коригування боргової політики

Таким чином, боргова політика України спрямована лише на вирішення поточних питань з управління державним боргом, зокрема, його погашення. Така політика, є досить обмеженою, вона не передбачає певних економічних ефектів від залучення додаткових боргових зобов'язань та повинна зазнати докорінних змін. Одним із напрямів її вдосконалення є встановлення критеріїв боргової політики та їх своєчасне коригування відповідно до економічної ситуації в країні та світі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Аналіз базових макроекономічних показників України за 2014-2016 роки

Зростання економіки — важливий аспект розвитку кожної країни, адже це головний чинник покращення якості життя громадян. Саме тому актуальність економічного розвитку очевидна для України, адже в сьогоденних умовах є надзвичайно потрібним збільшення ВВП і наближення ВВП на душу населення до європейського рівня. Слід зазначити, що динаміка економічного зростання протягом останніх років в Україні засвідчує, що наша економіка знаходиться в застої. Головна мета економічного зростання полягає у збільшенні обсягів економічних благ, що сприяє поліпшенню життя населення, створенню стабільної сприятливої соціально-політичної ситуації в країні, підвищенню її міжнародного авторитету.

Визначення ключових індикаторів стану вітчизняної економіки розпочинаємо з ВВП як одного з найважливіших показників розвитку економіки.

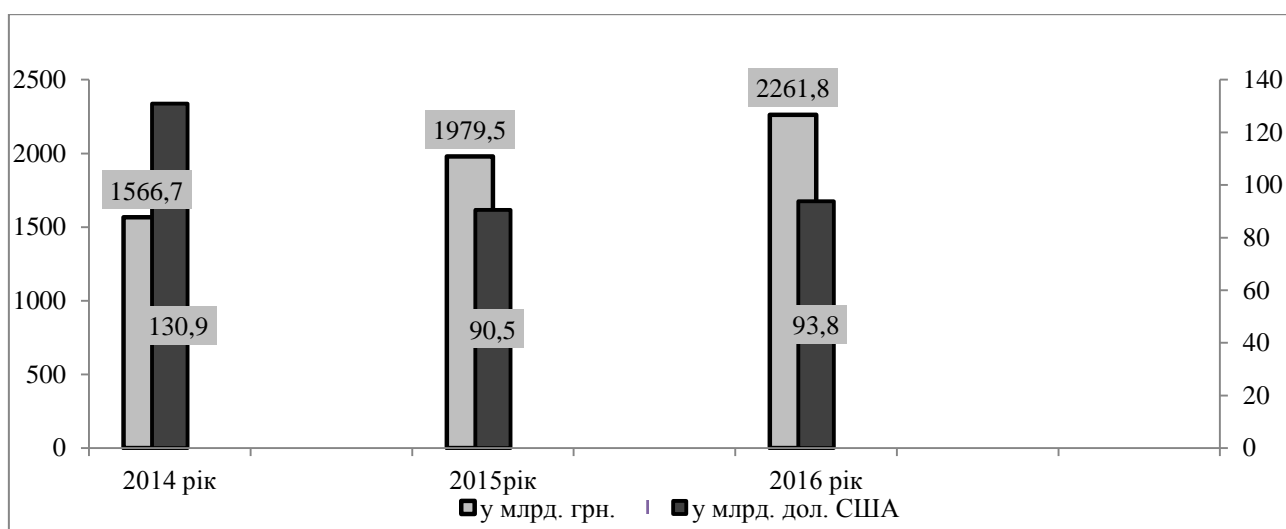

Рис. 2.1 Динаміка номінального внутрішнього валового продукту у доларовому та гривневому еквівалентах

Статистичний аналіз показує, що українська економіка перебуває в кризовому стані, спостерігається чітка тенденція до зниження номінального ВВП у доларовому еквіваленті. За підсумками 2015 року ВВП становив 90,5 млрд. дол. США або на 44,6 % менше, ніж відповідний показник 2014 року. За 2016 рік ВВП становив 93,8 млрд. дол. США (2 261, 8 млрд грн).

Слід зазначити, що разом із падінням рівня номінального ВВП у доларовому еквіваленті спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів ВВП у гривневому відповіднику. Так, у 2016 році рівень номінального ВВП збільшився до 2 261,8 млрд грн., що на 44,36 % більше, ніж у 2014 році, а в порівнянні з 2015 роком збільшився на 14,26%.

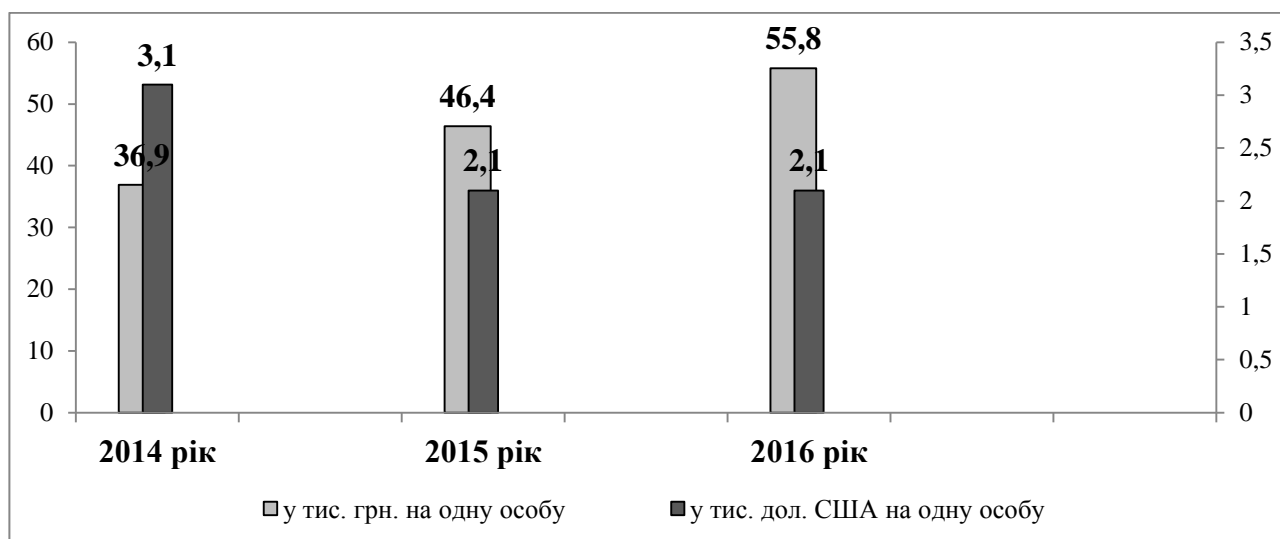

Рис. 2.2 Динаміка ВВП на одну особу

Аналіз ВВП на одну особу лише підтверджує вищевикладену тенденцію падіння економіки та її вплив на населення, доходи якого прямо пропорційні рівню економічної ситуації.

Доцільним буде порівняти економіку України з іншими країнами за паритетом купівельної спроможності, який враховує вартість життя населення та рівень інфляції.

ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) є найбільш точною характеристикою, що визначає рівень економічного розвитку,

а також зростання економіки. Всі показники для порівнянності виражаються в єдиній валюті – доларі США. Перерахунок із національних валют, як це прийнято при міжнародних економічних порівняннях, виконуються не за ринковими обмінними курсами валют, а за паритетами купівельної спроможності.

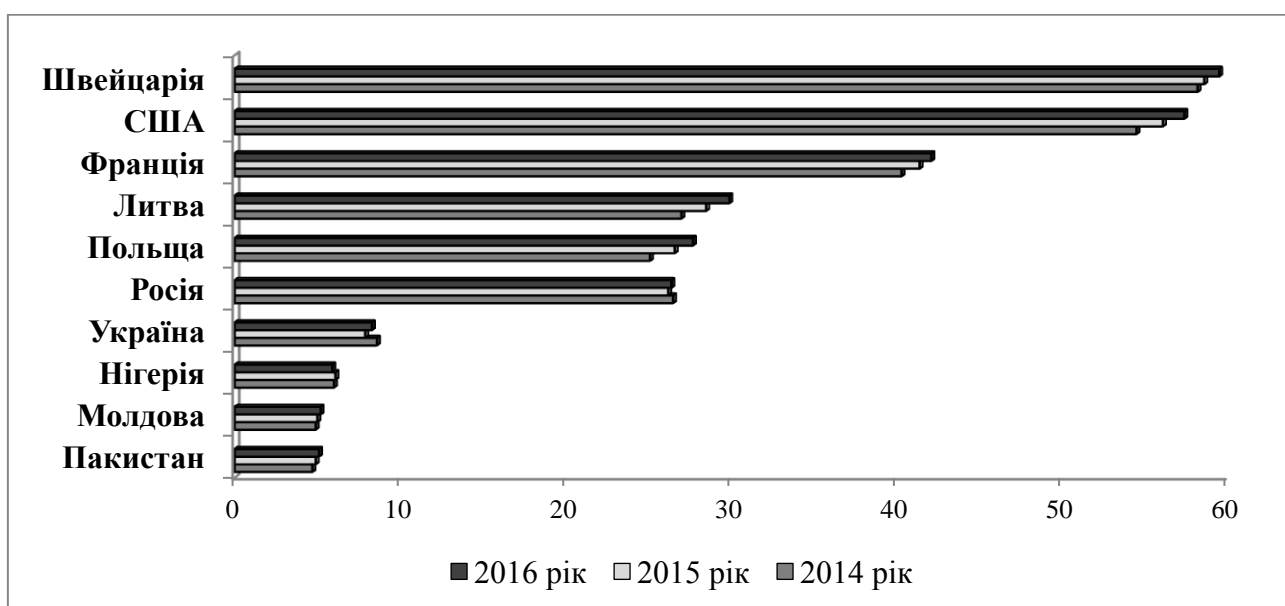

Рис. 2.3 ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності 2014-2016 рр.

Відповідний аналіз у черговий раз підтверджує, що населення України за своєю купівельною спроможністю вже недоцільно порівнювати навіть із країнами-сусідами; сьогоdnішній орієнтир – країни 3-го світу.

Аналіз ВВП у період 2014–2016 роки. показав наявний дисбаланс між показниками рівня номінального ВВП, вираженому в національній валюті (ріст) та в доларовому еквіваленті (падіння). Проаналізувавши дані за відповідні періоди реального ВВП, було встановлено зменшення виробництва. Тому невідповідність росту гривневого показника номінального ВВП пояснюється лише високою інфляцією.

Швидке поглиблення інфляції з 2014 по 2015 рр. до гіперінфляції було зумовлено, з одного боку, втратою важливих економічних регіонів та

неефективною державною політикою, наслідком чого стало падіння темпів росту виробництва та його низькою ефективністю, а з другого – нарощуванням дефіциту державного бюджету зі зменшенням надходження доходів та збереженням на попередньому рівні й зростанні державних витрат. Результатом цього, в тому числі через відсутність інвестицій, стала безперервна емісія.

Для кращого розуміння вищесказаного, розглянемо динаміку інфляції, та темп інфляції протягом 2014-2016 років.

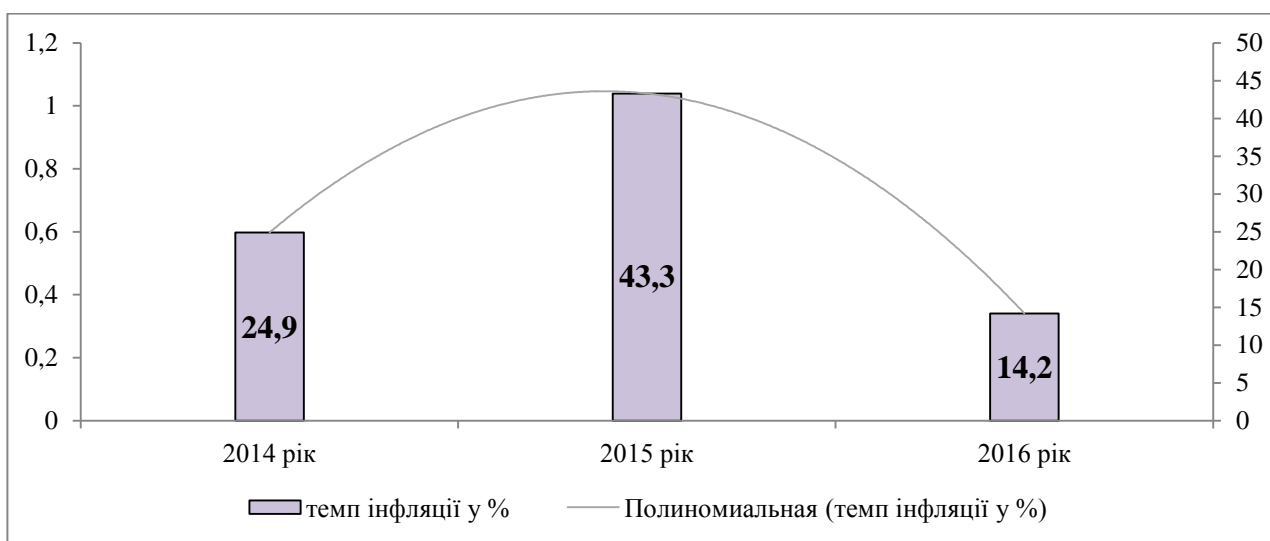

Рис.2.4 Динаміка темпу інфляції у 2014-2016 роках, %

Річні темпи інфляції становили в 2014–24,9 %; 2015 – 43,3 %. реагуючи на високі показники інфляції, Уряд почав проводити політику стримання, що призвело до зменшення інфляції у 2016 році до 14,2 %.

Посилення дисбалансу між споживанням та інвестуванням зумовлює довгострокові ризики гальмування економічного відновлення.

Низька активність інвесторів є одним з ключових індикаторів і чинником посилення макроекономічних дисбалансів та засвідчує неефективність економічної політики у 2014–2016 рр.

З огляду на вищесказане, розглянемо динаміку індексу капітальних інвестицій за видами промислової продукції та індексу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності протягом 2014–2016 років.

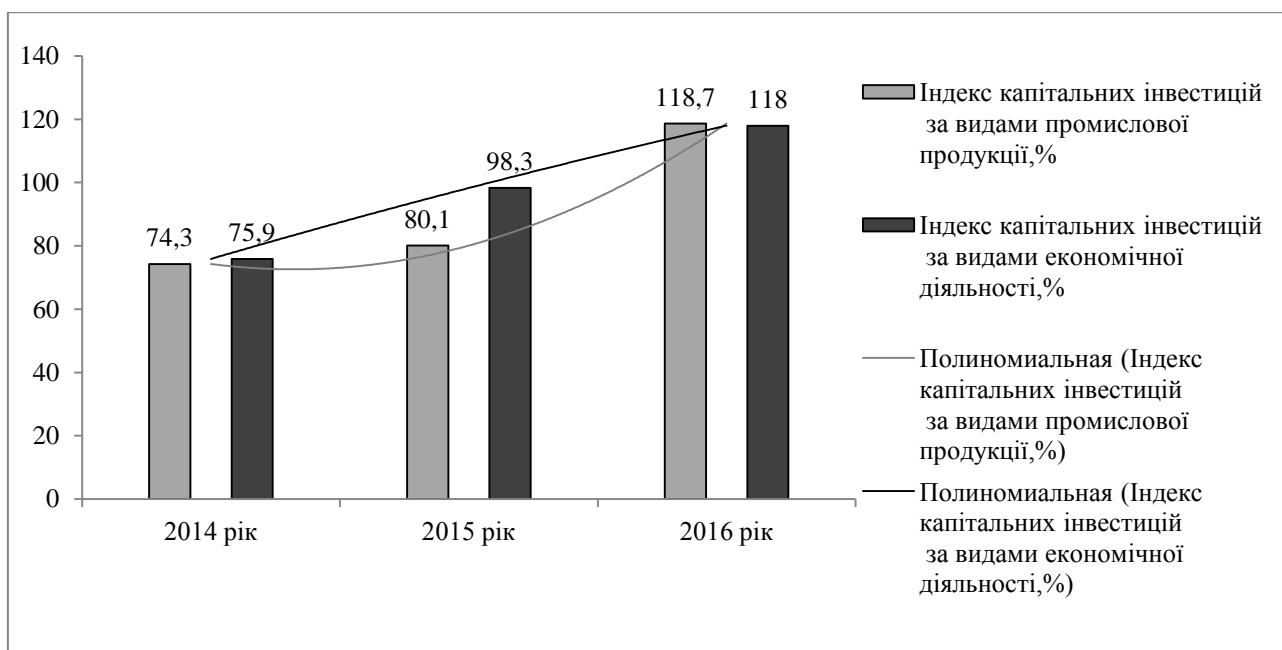

Рис. 2.5 Динаміка індексів капітальних інвестицій в Україні протягом 2014–2016 років

Досягнуте незначне відновлення капітальних інвестицій у 2016 р. (118% проти відповідного періоду 2015 р.) критично недостатнє навіть для компенсації фактично замороженої інвестиційної активності попередніх років, а тим більше – для формування бази модернізації виробничого потенціалу реального сектору національної економіки

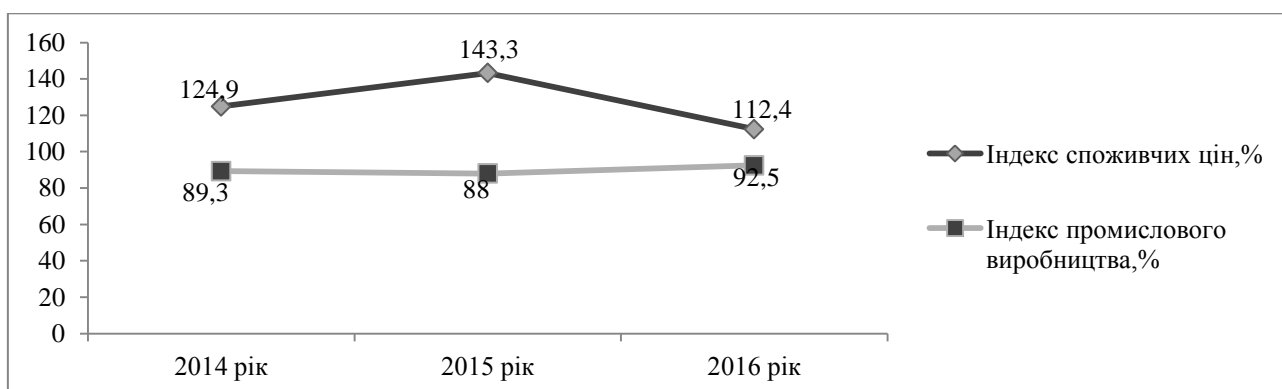

Рис. 2.6 Динаміка індексів споживчих цін та промислового виробництва України у 2014–2016 роках

Накопичення технологічної відсталості та застарілість виробничих потужностей призвели до згортання промислового виробництва, і як наслідок

індекс промислового виробництва знаходився у межах 88–93% та мав незначну тенденцію до зростання.

В цілому промисловість (добувна, переробна та електро-, водо- та газопостачання) України має вищий рівень доданої вартості у структурі ВВП, ніж в ЄС (за останні три роки у середньому на 4 п.п.). При цьому частка переробної промисловості України у ній становить лише 60 % промисловості (в ЄС – у середньому понад 80 %). Слабкість найбільш технологічних та інноваційних промислових галузей в Україні посилює ризики ще більшої втрати потенціалу розвитку.

Технологічна відсталість та консервація низько технологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики. В Україні питання промислової політики за останні десять років ускладнювалось навіть на інституційному рівні, оскільки функції її розробки та реалізації перекладались з одного міністерства на інше.

Огляд, що представлено вище, має бути доповнений більш детальнішим аналізом окремих галузей із метою кращого розуміння внеску сектору, який скорочується, до економіки та експорту.

Слід зазначити, що за останні роки структура промислового виробництва дуже змінилася і це пояснюється загальним падінням, а не структурними змінами.

Частини окремих галузей промисловості в загальному промисловому виробництві у 2016 році зображені на рисунку 2.7.

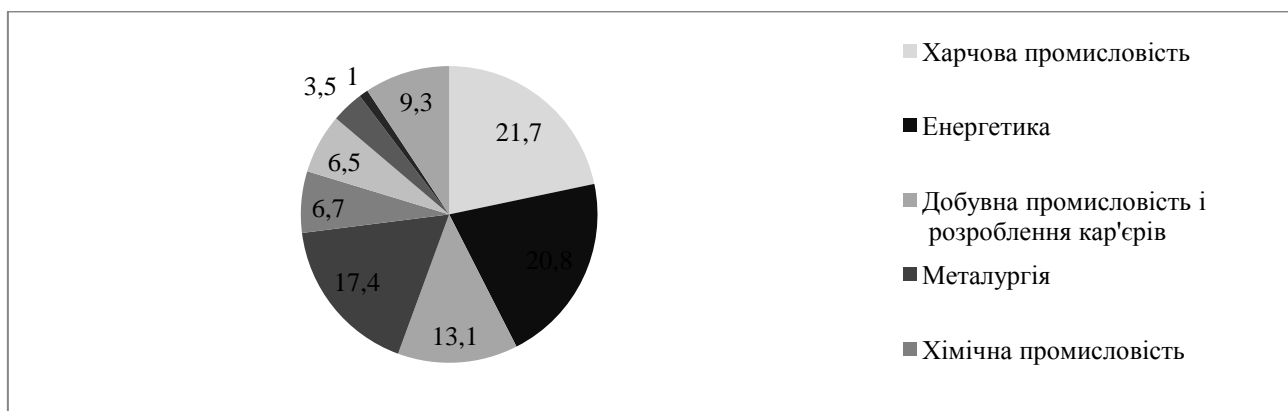

Рис. 2.7 Структура галузей промисловості у 2016 році

Добувна, харчова промисловість, енергетика і металургія є домінуючими галузями промисловості, сумарний внесок яких до загальної валової доданої вартості в промисловості становить понад 60%.

Якщо розглянути внесок окремих галузей до експорту, то можна побачити, що промислові галузі характеризуються досить високою часткою експорту: металургія (62,6 % випущеної продукції експортується), машинобудування (48,8 %), легка промисловість (44,2 %), деревообробна промисловість (35,2 %). Інші сектори експортують менше, ніж 30 % від свого випуску.

Індекс споживчих цін за 2014р. у цілому становив 124,9%, у 2015р.–143,3%); показник 2016 року дорівнював 112,4%.

У 2014 році відбулося значне зростання цін на житлово–комунальні послуги–34,3%, транспорт – 41,6%, також помітне збільшення цін спостерігалось у сфері охорони здоров'я 30%, ціни на продукти харчування зросли на 1,9%.

2015 рік характеризувався підвищенням цін на житлово-комунальні послуги–20%, на продукти харчування 1,7%, транспорт 0,7%, та незначним зростанням цін у сфері охорони здоров'я 1,1%.

У 2016 році помітно зросли ціни на житлово-комунальні послуги–47,2%, а також на транспорт–11,4%, досить незначне зростання мали ціни у сфері охорони здоров'я–7,8% та продукти харчування 1,6%.

Дедалі більша частина населення переорієнтовується на пасивні джерела отримання доходів для підтримання споживання, яке за середньосвітовими соціальними стандартами фактично перебуває за межею бідності (менше 2 дол. США на одну людину в день).

Реальне падіння заробітної плати упродовж майже 2 років (2014 року по 2016 рік в усіх секторах економіки нівелює реформаторські зусилля, які переважно спрямовані на незначне пом'якшення макроекономічних диспропорцій та утримання національної економіки від повномасштабного провалу (Рис. 2).

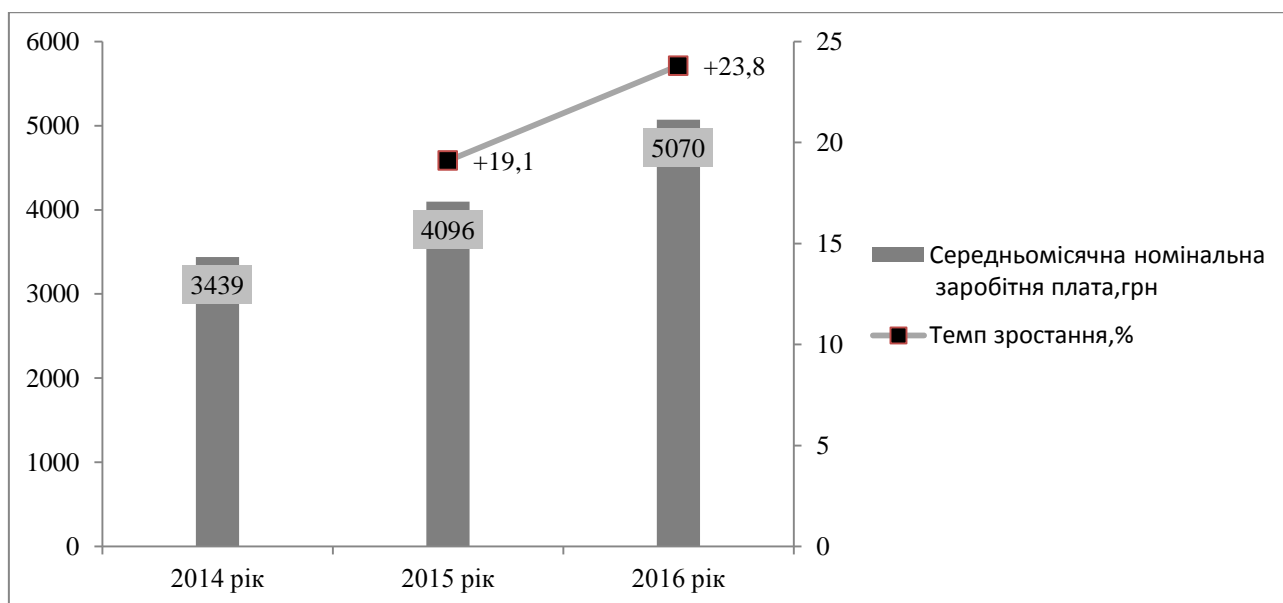

Рис. 2.8 Темпи зростання середньомісячної номінальної заробітної плати

Як видно з рис.2.8 середньомісячна номінальна заробітня плата упродовж 2014-2016 років мада тенденцію до зростання.

Темп зростання у 2015 році склав 119,1%, а у 2016 році–123,8%.

Слід зазначити, що Україна належить до експортоорієнтованої держави. Основна частина виробленої в Україні продукції продається за кордон, про що свідчить співвідношення ВВП до експорту, яке становить 50 %.

Тому доцільним буде розглянути динаміку експорту та імпорту.

Таблиця 2.1

Динаміка ВВП, експорту та імпорту

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютне відхилення 2016 від 2014 рр.(+,-) млрд. дол. США	Відносне відхилення 2016 від 2014 рр.,%	Абсолютне відхилення 2016 від 2015 рр.(+,-) млрд. дол. США	Відносне відхилення 2016 від 2015 рр.,%
1	2	3	4	5	6	7	8
ВВП млрд. дол. США	130,9	90,5	93,8	-37,1	-28,3	3,3	3,6
Експорт млрд. дол. США	50,1	34,5	32,7	-17,4	-34,7	-1,8	-5,2

Продовж. табл.2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Імпорт, млрд. дол. США	106,1	34,2	35,0	71,1	-67,0	0,8	2,3

Розраховано самостійно за даними[50]

Аналізуючи дані таблиці 2.1 спостерігаємо наступну тенденцію так, у 2014 році ВВП зменшився на 28,3%, у 2015 збільшився на 3,6% порівняно з 2016 роком.

Експорт за аналізований період зменшився на 34,7% і становив у 2016 році–32,7 млрд. дол. США.

Показники імпорту у 2014 р. зменшились на 67% порівняно з 2016р., а у 2015 р. мали тенденцію до збільшення на 2,3%.

У 2014році обсяги експорту та імпорту товарів України становили відповідно 50,1 млрд. дол. США та 106,1 млрд. дол. США.

У 2015 році експорт товарів становив 34,5 млрд. дол. США, імпорт – 34,2 млрд. дол. США. Порівняно із 2014р. відбулось скорочення поставок в експорті на 31,1%, в імпорті – на 67,7%.

У 2016 році обсяг експорту товарів становив 32,7 млрд. дол. США, імпорту –35,0 млрд. дол. США. Порівняно із 2015 роком експорт скоротився на 5,2% імпорт збільшився на 2,3%.

Зменшення експорту товарів на 1,8 млрд дол. США, або 5,2 відс., зумовлено на 95,3% його скороченням до країн СНД, насамперед до Російської Федерації і Казахстану.

Найвагоміші експортні поставки товарів серед країн-членів ЄС здійснювалися до Польщі, Італії, Німеччини, Угорщини.

Серед інших країн світу найбільше екпортувалися товари до Росії, Туреччини, Єгипту, Китаю, Індії та Білорусі.

У загальному обсязі експорту товарів збільшилась частка чорних металів, зернових культур, жирів та олій тваринного або рослинного походження, руд, шлаку і золи. Зменшилась натомість частка механічних машин, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки, виробів з чорних металів, насіння і плодів олійних рослин, продуктів неорганічної хімії, залізничних локомотивів.

Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 19,1 млрд. дол. США, або 5,5% від загального обсягу.

Серед країн ЄС найвагоміші імпорتنі надходження товарів здійснювалися з Німеччини, Польщі, Італії та Угорщини.

Серед інших країн світу найбільші імпорتنі поставки товарів надходили з Росії, Китаю, Білорусі та США.

У загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка механічних та електричних машин, пластмас, полімерних матеріалів, фармацевтичної продукції. Зменшилась частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки, засобів наземного транспорту, крім залізничного, чорних металів, паперу та картону.

Наступним етапом діагностики економіки є платіжний баланс. Це один із найважливіших індикаторів, що відображає торгівельні відносини між резидентами та нерезидентами та свідчить про насиченість країни іноземною валютою.

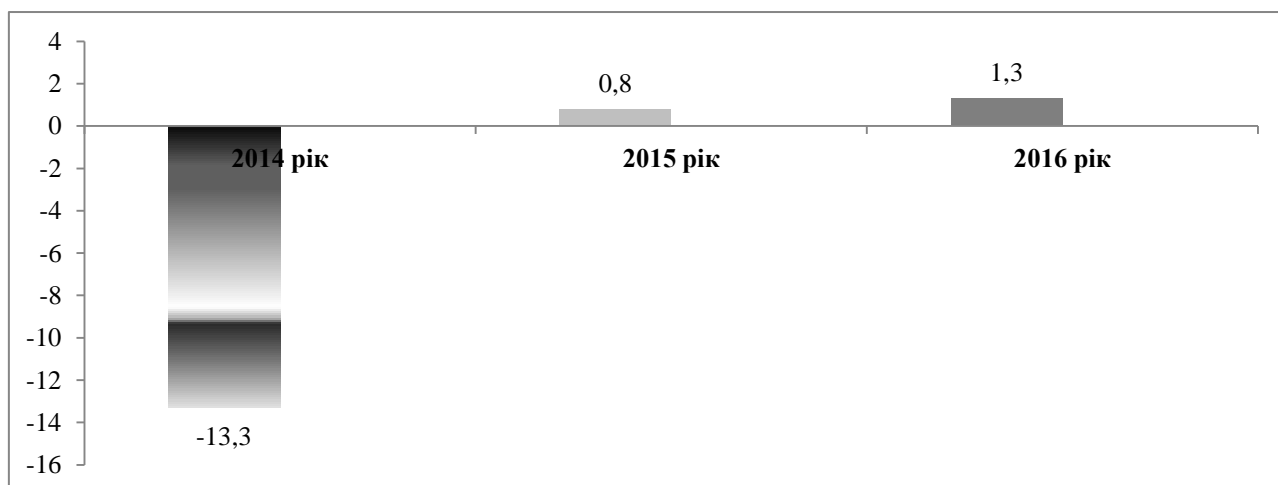

Рис. 2.9 Динаміка платіжного балансу України

Суттєве зменшення показника зведеного балансу в 2014 році – на 13,3 млрд. дол. США пояснюється сформованим дефіцитом поточного рахунку та відпливом капіталу в розмірі 9,1 млрд. дол. США.

Останній такий відплив капіталу спостерігався в 2009 році – 13,7 млрд. грн., що стало наслідком впливу міжнародної економічної кризи, яка охопила величезну кількість країн. Проте саме в Україні наслідки були найтяжчі.

Крім того, позитивне сальдо зведеного балансу за підсумками 2016 року є технічним результатом (адміністративний вплив НБУ) внаслідок надходження в країну валютної виручки від іноземних банків – як засіб до капіталізації статутного капіталу їх дочірніх банків на території України.

Первинний аналіз основних макроекономічних показників визначив негативну тенденцію економічних процесів в Україні та основні причини відповідних наслідків.

По-перше, в країні у період з кінця 2014 року по 2016 зафіксовано стрімке падіння економіки. Навіть позитивний показник реального ВВП за 2016 рік у розмірі +1,5 % не може порівнюватися по відношенню до багатократного падіння економіки з кінця 2014 року. Крім того, ВВП на душу населення по рівню своєї купівельної спроможності вже недоцільно порівнювати навіть із країнами-сусідам, сьогоднішній орієнтир – країни 3-го світу.

По-друге, неконтрольований ріст інфляції у період 2014–2015 рр. призвів до структурних дисбалансів вітчизняної економіки. Вирішуючи політичні завдання щодо збереження інфляції на рівні 10–15 % та недопущення інфляції, Уряд створив фінансовий голод вітчизняним підприємствам. У зв'язку з відсутністю на ринку дешевих грошей підприємства зменшують виробництво або навіть закриваються. Отримані результати щодо стримання інфляції у 2016 році можуть негативно вплинути на майбутні інфляційні процеси, що може супроводжуватися бартерними схемами та подальшою неконтрольованою інфляцією.

По-третє, визначено, що в зв'язку з доларизацією вітчизняної економіки структурною проблемою є наявність експорту неготової та нетехнологічної

продукції, що робить країну залежною від зовнішньої кон'юктури та занадто високою імпортозалежністю на внутрішньому ринку, закордонним виробникам легше конкурувати з вітчизняними, що перебувають у незадовільному фінансовому стані.

2.2. Аналіз бюджету України протягом 2014-2016 років

Бюджетний кодекс України визначає бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. У структурі бюджету розрізняють доходи та видатки. Стан бюджету як фінансового плану держави може визначатися трьома показниками: рівновага доходів і видатків бюджету; бюджетним профіцитом – перевищення доходів над видатками бюджету; бюджетним дефіцитом – перевищення видатків над постійними доходами [4].

Розглянемо показники Зведеного, Державного та місцевих бюджетів України у 2014–2016 роках.

Таблиця 2.2

Показники Зведеного, Державного та Місцевих бюджетів України у 2014–2016 роках

Роки	Зведений бюджет				Державний бюджет				Місцевий бюджет			
	Доходи млрд. грн.	Видатк и млрд. грн.	Дефіцит		Доходи млрд. грн.	Видатк и млрд. грн.	Дефіцит		Доходи млрд. грн.	Видат ки млрд. грн.	Дефіцит	
			млрд. грн.	% ВВ П			млрд. грн.	% ВВ П			млрд. грн.	% ВВ П
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2014 рік	456,06	523,12	72,03	4,53	357,08	430,21	78,05	4,98	231,70	225,6 2	6,02	0,38
2015 рік	652,03	679,87	30,89	1,55	534,69	576,91	45,16	2,28	294,46	280,0 8	14,26	0,71

Продовж. табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2016 рік	782,85	835,83	54,81	2,29	616,28	684,88	70,26	2,94	366,14	350,51	15,44	0,65

З таблиці 2.2 чітко видно перевищення видатків над доходами зведеного та державного бюджетів протягом аналізованого періоду, і лише доходи місцевих бюджетів не перевищують видаткової частини.

Дефіцит Зведеного та Державного бюджетів найбільші показники мав у 2014 році, 2015 рік характеризувався покращенням ситуації, так дефіцит Зведеного бюджету становив 30,89 млрд.грн. або 1,55% ВВП, дефіцит Державного бюджету у 2016 році дорівнював 45,61 млрд. грн. або 2,28% ВВП.

Щодо дефіциту місцевих бюджетів, то тут навпаки, найменші показники спостерігаємо у 2014 році, 2015 та 2016 роки характеризувалися зростанням дефіциту місцевих бюджетів.

Проаналізуємо динаміку виконання дохідної та видаткової частини Зведеного бюджету України протягом 2014-2016 років та розглянемо відхилення показників у динаміці.

Таблиця 2.3

Динаміка доходів та видатків Зведеного бюджету України за 2014-2016 роки, млрд. грн.

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютне відхилення 2016 від 2014 млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 від 2014,%	Абсолютне відхилення 2016 від 2015 млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 від 2015, %
Доходи	456,06	652,03	782,85	326,79	71,66	130,82	20,06
Видатки	523,12	679,87	635,83	112,71	21,55	-44,04	-6,48

Аналіз даних таблиці 2.3 свідчить, що доходи державного бюджету у 2016 році порівняно з 2014 роком зросли на 71,66% і становили 782,85

млрд.грн., а в порівнянні з 2015 роком збільшилися на 20,06% і склали 652,03 млрд.грн.

Видатки Державного бюджету у 2016 році склали 635,83 млрд. грн., порівнюючи з 2014 роком, відбулося зростання видатків на 21,55%. У 2015 році видатки становили 679,87 млрд. грн., тобто відбулося зменшення видаткової частини на 6,48% порівняно з 2016 роком.

Проаналізуємо динаміку показників Державного бюджету України за 2014-2016 роки (табл. 2.4)

Таблиця 2.4

Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України за 2014-2016 роки, млрд. грн.

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютне відхилення 2016 від 2014 млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 від 2014, %	Абсолютне відхилення 2016 від 2015 млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 від 2015, %
Доходи	357,08	534,69	616,28	259,20	72,59%	81,59	15,26%
Видатки	430,21	576,91	684,88	254,67	59,20%	107,91	18,72%

Аналіз таблиці 2.4 показав, що доходи державного бюджету протягом аналізованого періоду збільшилися на 259,20 млрд.грн. або 72,59% і становили у 2016 році 616,28 млрд. грн.

Порівнюючи з 2015 роком доходи Державного бюджету у 2016 році збільшилися на 81,59 млрд. грн. або на 15,26%.

Тенденцію до збільшення мають показники видаткової частини Державного бюджету.

Так у 2016 році видатки становили 684,88 млрд. грн., тобто порівняно з 2014 роком відбулося збільшення на 254,67 млрд. грн. або на 59,20%.

Порівнянюючи з 2015 роком у 2016 році показник збільшився на 107,91 млрд.грн. або на 18,72%.

Таблиця 2.5

Виконання Державного бюджету України у 2016 році

Показники	Факт 2016 року, млрд. грн.	План 2016 року, млрд. грн.	Відхилення плану від факту, млрд. грн.
Доходи, у тому числі:	616,3	601,43	-14,87
-доходи загального фонду	574,65	564,57	-10,08
-доходи спеціального фонду	41,62	36,86	-4,76
Видатки, у тому числі:	684,9	674,08	-10,82
-видатки загального фонду	642,6	635,34	-7,26
-видатки спеціального фонду	42,27	38,73	-3,54
Дефіцит, у тому числі	70,26	83,69	+13,43
-дефіцит загального фонду	63,87	68,89	+5,02
-дефіцит спеціального фонду	6,38	14,80	+8,42

Доходи державного бюджету перевиконано на 14,87 млрд. грн., цьому сприяло, зокрема, над прогнозоване зростання цін виробників промислової продукції і споживчих цін, що перевищило показники, враховані в розрахунках державного бюджету, в 3,4 рази та на 3,3 %. відповідно. Крім того, середній офіційний курс гривні до долара США у 2016 році перевищив прогнозований на 4,7 %., що сприяло перевиконанню плану платежів, які визначаються з

використанням офіційного курсу гривні до іноземних валют, їхня сумарна частка у 2016 році становила 40,6 % доходів державного бюджету.

План видатків загального фонду не виконано на 7,26 млрд. грн, що зумовлено, зокрема, неналежною організацією учасниками бюджетного процесу проведення видатків.

План видатків спеціального фонду не виконано на 3,54 млрд.грн., що спричинено ненадходженням окремих джерел формування фонду і неналежним управлінням учасниками бюджетного процесу наявними ресурсами спеціального фонду.

Дефіцит державного бюджету становив 70,26 млрд. грн., що на 13,43 млрд. грн. менше від плану, що пояснюється невиконанням запланованих бюджетних призначень за видатками та наданням кредитів, ніж невиконання плану доходів і повернення кредитів.

Проаналізуємо динаміку показників Місцевих бюджетів у 2014-2016 роках.

Таблиця 2.6

Динаміка доходів та видатків місцевих бюджетів України за 2014-2016 роки, млрд. грн.

Показник и	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютне відхилення 2016 від 2014 млрд. грн.	Відносне відхиленн я 2016 від 2014,%	Абсолютне відхилення 2016 від 2015 млрд. грн.	Відносне відхиленн я 2016 від 2015, %
Доходи	231,70	294,46	366,14	134,44	58,02%	71,68	24,34%
Видатки	225,62	280,08	350,51	124,89	55,35%	70,43	25,15%

Протягом аналізованого періоду доходи місцевих бюджетів зросли на 134,44% і становили 366,14 млрд. грн.

Видатки місцевих бюджетів у 2016 році склали 350,51 млрд. грн., тобто у порівнянні з 2014 роком відбулося збільшення на 55,35%, а в порівнянні з 2015 роком на 25,15%.

Розглянемо структуру формування доходної частини Державного бюджету за 2016 рік.

Структура доходів ДБУ така: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, офіційні трансферти та цільові фонди.

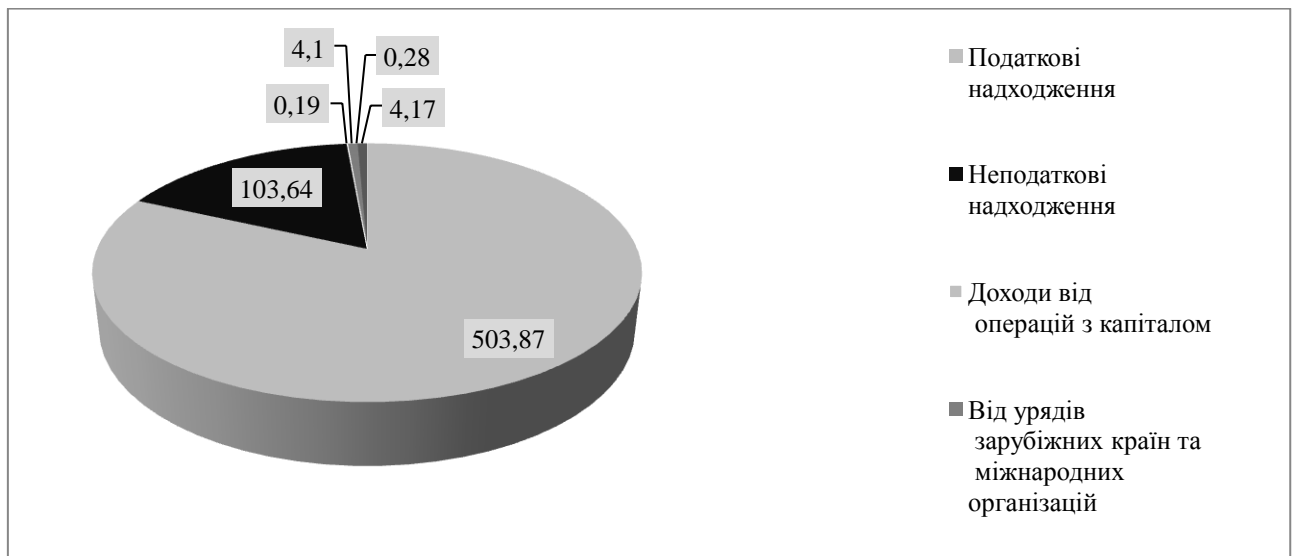

Рис. 2.10 Структура доходів Державного бюджету України у 2016 році, млрд. грн.

Надходження до Державного бюджету України у 2016 році склали 616,28 млрд. грн.

Найбільшу частку в доходах Державного бюджету України 2016 року склали податкові надходження — 503,87 млрд. грн.

Неподаткові надходження є другою за розміром часткою в доходах Державного бюджету України. В 2016 році їх розмір склав 103,64 млрд. грн.

Зниження неподаткових надходжень до бюджету у 2016 році пояснювалося політикою уряду, яка була спрямована на послаблення регуляторного тиску на бізнес, що відповідно супроводжувалося зменшенням кількості дозвільних процедур, ліцензованих видів підприємницької діяльності, перевірок, а відповідно і штрафних санкцій та надходжень від них.

Фактичні доходи Державного бюджету від операцій із капіталом у 2016 році склали 0,19 млрд. грн.

Доходи від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій у 2016 році склали 4,10 млрд. грн.

Обсяги офіційних трансфертів у 2016 році зросли до 4,17 млрд. грн.

Особливістю бюджетного процесу в частині формування його доходів було те, що з 2016 року вступили в дію зміни до низки законів податкового характеру. Такі зміни найбільше торкнулися єдиного соціального внеску (ЄСВ), що сплачується роботодавцем, транспортного податку, спрощеної системи оподаткування та податку на нерухомість.

Розглянемо структуру формування видаткової частини Державного бюджету України у 2016 році.

До основних статей видатків ДБУ належать: загальнодержавні витрати, обслуговування боргу, міжбюджетні трансферти, оборона, громадський порядок, безпека і судова влада, економічна діяльність, охорона навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, духовний і фізичний розвиток, освіта та соціальний захист та соціальне забезпечення.

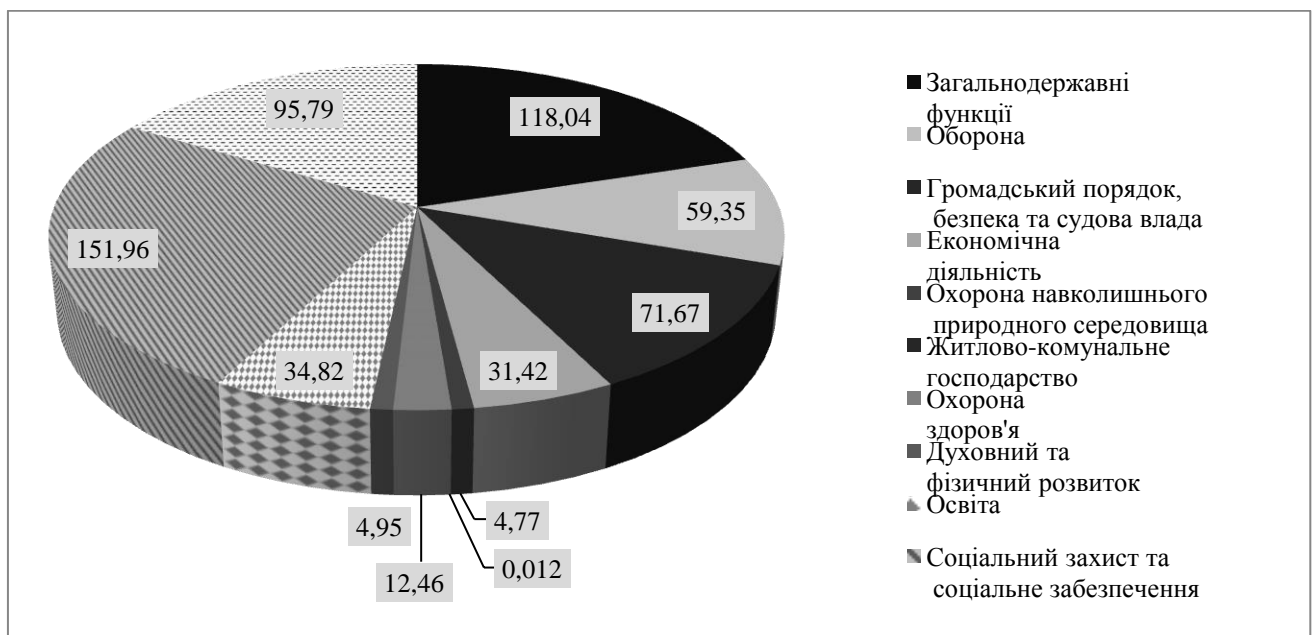

Рис. 2.11 Структура видатків Державного бюджету України у 2016 році, млрд. грн.

Видатки Державного бюджету України у 2016 році склали 585,24 млрд. грн.

Найбільші темпи приросту видатків було передбачено на соціальний захист оборону, громадський порядок, безпеку, судову владу та обслуговування боргу.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2016 році становили – 151,96 млрд. грн.

Військові події на сході країни вимагали подальшої модернізації збройних сил, закупівлю військової зброї та техніки, що зумовило необхідність збільшення видатків на оборону, громадський порядок та безпеку. У 2016 році видатки на оборону становили – 59,35 млрд. грн.

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу у 2016 році зросли до 71,67 млрд. грн.

Збільшення обсягу фінансування діяльності судової влади було пов'язано з реформуванням цієї гілки влади, що передбачала набір нових кадрів, їх перепідготовку та створення гідних умов для роботи.

Видатки на житлово-комунальне господарство у 2016 році становили 0,012 млрд. грн.

Видатки на духовний та фізичний розвиток у 2016 році склали 4,95 млрд. грн.

У 2016 році видатки на економічну діяльність склали 31,42 млрд. грн.

Зазначені тенденції в статтях видатків були зумовлені політикою децентралізації влади в країні, згідно якої тривав перерозподіл податкових надходжень у напрямі їх збільшення органам місцевого самоврядування та об'єднанням територіальних громад. Поряд із цим відбувалося делегування низки зобов'язань, зокрема питання духовного та фізичного розвитку, утримання та розвиток житлово-комунального господарства та економічної діяльності значною мірою відзначилося на місцевому рівні. Відповідно видатки зазначених статей здійснювались за рахунок місцевих бюджетів.

Обсяг всіх видатків на загальнодержавні функції в 2016 році склав 118,04 млрд. грн.

Видатки на обслуговування боргу в 2016 році дорівнювали 95,79 млрд. грн.

Видатки ДБУ в 2016 році на охорону навколишнього природного середовища становили 4,77 млрд. грн.

Видатки на охорону здоров'я в 2016 р. склали 12,46 млрд. грн.

Видатки Державного бюджету України на освіту у 2016 році склали 34,82 млрд. грн.

Проаналізувавши доходи та видатки державного бюджетів, доцільно проаналізувати динаміку дефіциту Зведеного, Державного та Місцевих бюджетів України протягом 2014-2016 років. Він є основним інструментом державної фінансово-кредитної політики і здатен впливати на соціально-економічне становище країни, а також бути чинником стримування або прискорення розвитку.

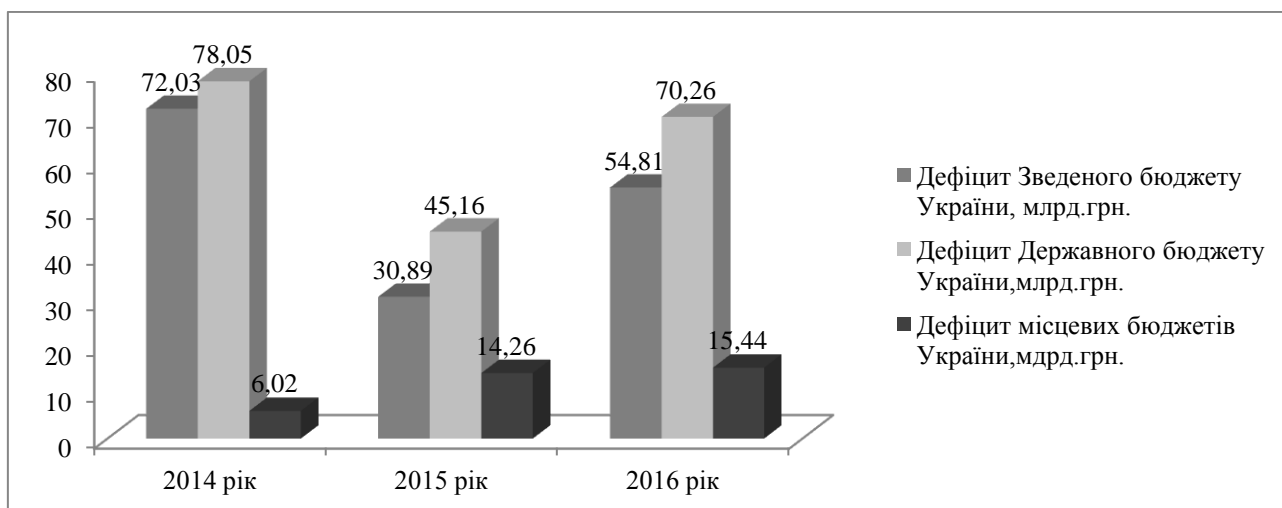

Рис. 2.12 Динаміка дефіциту Зведеного, Державного, місцевого бюджетів України упродовж 2014-2016 років

Дефіцит Зведеного бюджету у 2016 році порівняно з 2014 роком зменшився на 23,91%, і становив 54,84 млрд. грн., а в порівнянні з 2015 роком, показник якого дорівнював 30,89 млрд. грн. збільшився на 77,44%.

Дефіцит Державного бюджету у 2016 році зменшився порівняно з 2014 роком на 7,79% і становив 70,26 млрд. грн., у 2015 році показник дефіциту становив 45,16 млрд. грн., тобто відбулося його зростання на 55,58% порівняно з 2016 роком.

Значно швидше зростав дефіцит місцевих бюджетів, так у 2016 році показник дорівнював 15,44 млрд. грн., тобто відбулося зростання у порівнянні з 2014 роком на 156,48%, а в порівнянні з 2015 роком, показник якого становив 14,26 млрд. грн. збільшився на 8,27%.

З метою повного розуміння ситуації, що склалася у цій сфері, необхідно дослідити зміни даного показника в останні роки з урахуванням змін ВВП України.

Розглянемо відношення дефіциту Державного бюджету до ВВП протягом 2014–2016 років.

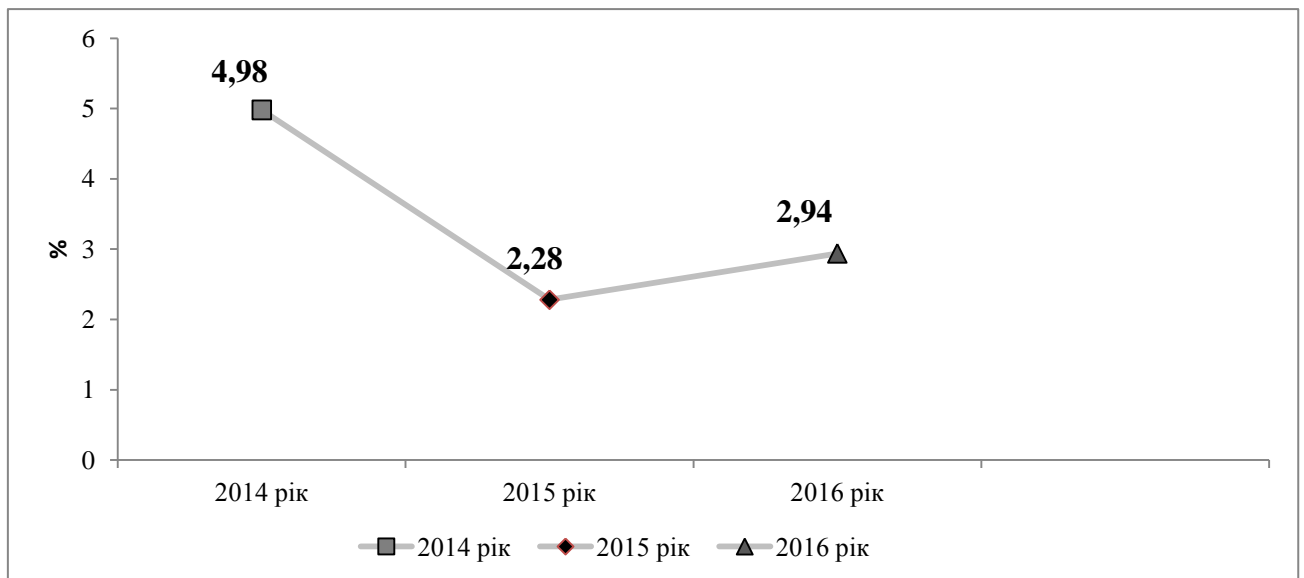

Рис. 2.13 Відношення дефіциту Державного бюджету до ВВП, у %

Як бачимо з рис. 2.13., 2015 – 2016 роки призвели до стрімкого зменшення питомої ваги дефіциту Державного бюджету.

Так якщо у 2014 році відношення дефіциту Державного бюджету до ВВП становило 4,98%, то у 2015 році цей показник зменшився до 2,28%.

У 2016 році ВВП країни продовжувало зростати, але разом з тим зростав і бюджетний дефіцит, що призвело до збільшення частки дефіциту у ВВП до 2,94%.

Дефіцит Державного бюджету України не є унікальним явищем. Дефіцитне фінансування державних видатків властиве більшості високорозвинених країн.

Згідно міжнародних стандартів, бюджетний дефіцит до 3 % ВВП позитивно впливає на економіку. Проте, в Україні, починаючи із 2007 року, розміри дефіциту державного бюджету щорічно зростали стрімкими темпами, і як наслідок відношення дефіциту до ВВП перевищило гранично допустимі норми, що й спричино формування державного боргу.

2.3. Аналіз структури та динаміки державного боргу України протягом 2014–2016 років

Економічна ситуація 2014-2016 років в Україні характеризувалася, надмірними параметрами боргового навантаження, залученням коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональністю їх використання, які перешкоджали довгостроковому економічному зростанню та загрожували фінансовій безпеці. Тому аналіз державного боргу та його обслуговування є актуальною проблемою, оскільки тільки ефективна боргова політика може підвищити рівень боргової безпеки, дозволить знизити розмір дефіциту державного бюджету та сприяти економічній міцності країни.

Тенденція до зростання державного боргу України простежувалася упродовж останніх років, її визначали високівалютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси.

Таблиця 2.7

Динаміка Державного та гарантованого державою боргу України за період 2014–2016 років

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютн е відхиленн я 2016 року від 2014 року (+,-) млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 року від 2014 року, %	Абсолютн е відхиленн я 2016 року від 2015 року (+,-) млрд. грн.	Відносне відхиленн я 2016 року від 2015 року, %
Загальна сума державного та гарантован ого державою боргу	1100,8	1572,2	1929,8	829	75,31	357,6	22,75
Державний борг	947,0	1334,3	1650,8	703,8	74,32	316,5	23,72
Внутрішні й борг	461,0	508,0	670,6	209,6	45,47	162,6	32,0
Зовнішній борг	486,0	826,3	980,2	494,2	101,69	153,9	18,62
Гарантован ий державою борг	153,8	237,9	279,0	125,2	81,40	41,1	17,28
Внутрішні й борг	27,9	21,5	19,0	-8,9	-31,90	-2,5	-11,63
Зовнішній борг	125,9	216,4	259,9	134,0	106,43	43,5	20,10

Аналізуючи дані таблиці 2.7 можна стверджувати, що державний та гарантований державою борг мав тенденцію до зростання.

Так у 2016 році загальна сума державного та гарантованого державою боргу склала 1929 млрд. грн., що у порівнянні з 2015 роком, сума якого дорівнювала 1572,2 млрд. грн. показник збільшився на 357,6 млрд. грн. (22,75%) і на 829,0 млрд. грн. (75,31%) більше у порівнянні з 2014 роком—1100,8 млрд. грн.

Сума державного боргу протягом аналізованого періоду зросла на 703,8 млрд. грн. або на 74,32% і у 2016 році становила 1650,08 млрд. грн.

Внутрішній борг також мав тенденцію до зростання у 2016 році його сума дорівнювала 670,6 млрд. грн., тобто у порівнянні з 2014 роком—461,0 млрд. грн. показник збільшився на 162,6,6 млрд. грн. (32%), а в порівнянні з 2015 роком показник якого дорівнював 508,0 млрд. грн. сума збільшилась на 209,6 млрд. грн.(45,47%).

Показники зовнішнього боргу у 2016 році становили 980,2 млрд. грн., тобто протягом аналізованого періоду сума збільшились на 494,2 млрд. грн. або на 101,69%.

Сума гарантованого державою боргу у 2016 році дорівнювала 279,0 млрд. грн., у 2015 році—237,9 млрд. грн., тобто показник зріс на 41,4 млрд. грн. або на 17,28%, а в порівнянні з 2014 роком, показник якого дорівнював 153,8 млрд. грн. збільшився на 125,2 млрд. грн. (81,4%).

Тенденцію до зменшення мають показники внутрішнього гарантованого державою боргу, так у 2014 році його сума становила 27,9 млрд. грн., показник 2016 року дорівнював 19,0 млрд. грн., тобто за аналізований період борг знизився на 8,9 млрд. грн. або на 31,9%.

На відміну від внутрішнього боргу зовнішній постійно зростає, у 2016 році його сума становила 259,9 млрд. грн., що в порівнянні з 2015 роком—216,4 млрд. грн., більше на 43,5 млрд. грн. або на 20,1%, а в порівнянні з 2014 роком борг зріс на 134, 0 млрд. грн.(106,43%).

Одним із ключових показників боргової стійкості країни, що характеризує рівень боргового навантаження на економіку держави та її платоспроможність є відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, граничне значення якого встановлено в Бюджетному кодексі України на рівні 60 %.

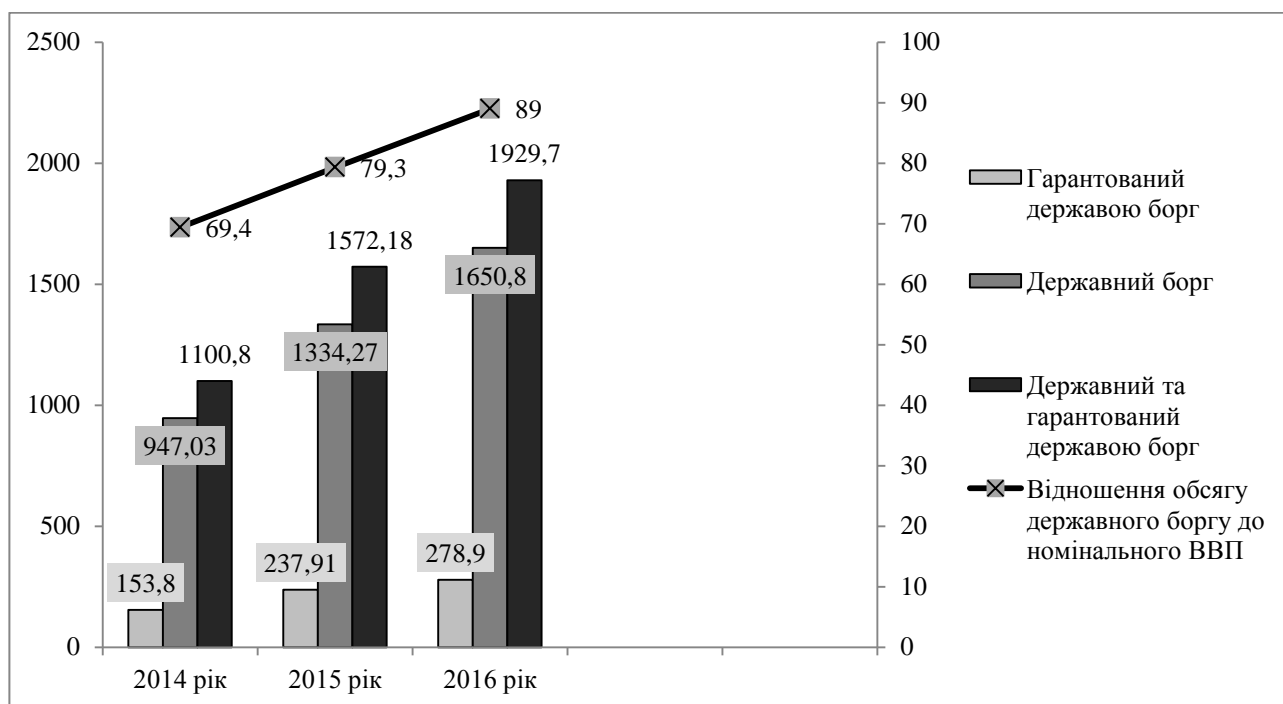

Рис. 2.14 Відношення загального обсягу державного боргу до номінального ВВП

Аналіз стану боргової сфери дав підстави стверджувати, що характерним викликом останніх років стала тенденція до надмірного зростання рівня боргового навантаження (Рис.2.1). Вже у 2014 році відношення обсягу державного боргу до номінального ВВП перетнуло гранично допустимо межу і становило 69,4% і продовжувало стрімко зростати.

У 2015 році відношення обсягу державного боргу до номінального ВВП склало 79,3%, що на 9,9% більше відповідно до показника попереднього року і на 0,7% менше 2016 року, показник якого склав 89,0%.

В структурі державного боргу України три чверті займає зовнішній (прямий і гарантований) борг. При цьому на увагу заслуговує структура

зовнішнього та внутрішнього боргу за ознакою умовності (рис. 2.2 та 2.3). Зокрема, варто відзначити, що понад половину прямого зовнішнього боргу становить несек'юритизована частина заборгованості перед міжнародними організаціями та урядами інших країн, що ускладнює управління зовнішнім боргом.

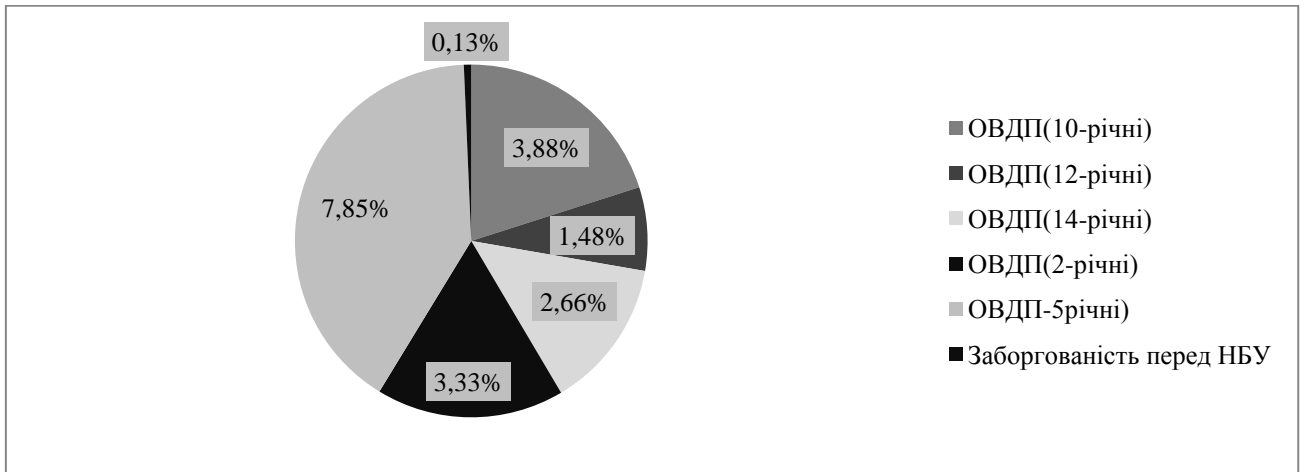

Рис. 2.15 Структура прямого внутрішнього боргу України за ознакою умовності станом на 31.12. 2016 року

У 2016 р. до державного бюджету було залучено 668,13 млрд. млрд. грн. коштів через розміщення ОВДП, з них 11,99 % з терміном обігу від 2 до 5 років та 8,02 % – з терміном обігу від 10 до 14 років. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами, а саме перед НБУ склала 0,13%.

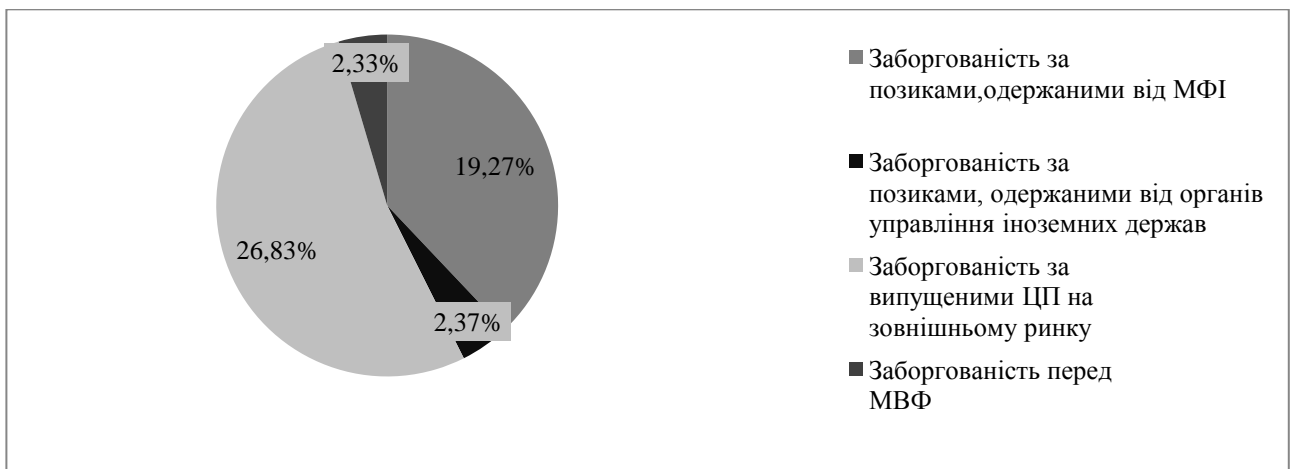

Рис. 2.16 Структура прямого зовнішнього боргу України за ознакою умовності станом на 31.12. 2016 року

В структурі зовнішнього гарантованого боргу України найбільшу питому вагу має заборгованість запозиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій (МФІ) станом на 2016 рік показник склав 19,27%.

Аналогічна ситуація склалася із заборгованістю за випущеними цінними паперами (ЦП) обсяги якої становили 26,83%. Найменшу частку склала заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав — 2,37% та заборгованість, не віднесена до інших категорій (перед МВФ) — 2,33%.

Розглянемо детальніше структуру зовнішнього державного боргу за типом кредитора.

Таблиця 2.8

Зовнішній державний борг за типом кредитора

Показники	2016 рік, млрд. грн.	2016 рік, у %
1	2	3
Державний зовнішній борг	980,19	50,79
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	371,78	19,27
Європейське Співтовариство	62,81	3,26
Європейський банк реконструкції та розвитку	16,07	0,83
Європейський Інвестиційний Банк	14,52	0,75
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	137,46	7,12
Міжнародний Валютний Фонд	140,91	7,30
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	45,65	2,37%
Канада	8,03	0,42
Німеччина	5,98	0,31
Росія	16,47	0,85
США	0,21	0,01

Продовж. табл. 2.8

1	2	3
Японія	14,95	0,77
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	517,80	26,83
ОЗДП 2013 року	81,57	4,23
ОЗДП 2014 року	27,19	1,41
ОЗДП 2015 року	381,85	19,79
ОЗДП 2016 року	27,19	1,41
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	44,89	2,33
Міжнародний Валютний Фонд	44,89	2,33

З декомпозиції зовнішнього державного боргу за головними кредиторами можна виділити 4 головні групи кредиторів: міжнародні наднаціональні фінансові організації, уряди різних країн світу, іноземні комерційні банки та кредитори, що не віднесені до попередніх категорій. Остання група містить достатньо широкий перелік можливих кредиторів – від пенсійних фондів до тих самих комерційних чи інвестиційних банків, оскільки вона тримає українські еврооблігації. І саме в руках цієї диверсифікованої групи інвесторів зосереджена більша частина зовнішнього державного боргу України.

Найбільшу частку займає заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку, а саме 26,83% або 517,80 млрд. грн. З них ОЗДП 2013 року–4,23%; ОЗДП 2014 року–1,41%; ОЗДП 2015 року–19,79%; ОЗДП 2016 року–1,41%.

Наступною у структурі займає частка заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій–19,27%, найбільшими кредиторами з них є МВФ–7,30% та МБРР–7,12%.

Невелику частку займає заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав, а саме 2,37% або 45,65 млрд. грн. З них заборгованість перед Канадою займає 0,42%; Німеччиною—0,31%; Росією—0,85%; США—0,01% та Японією 0,77%.

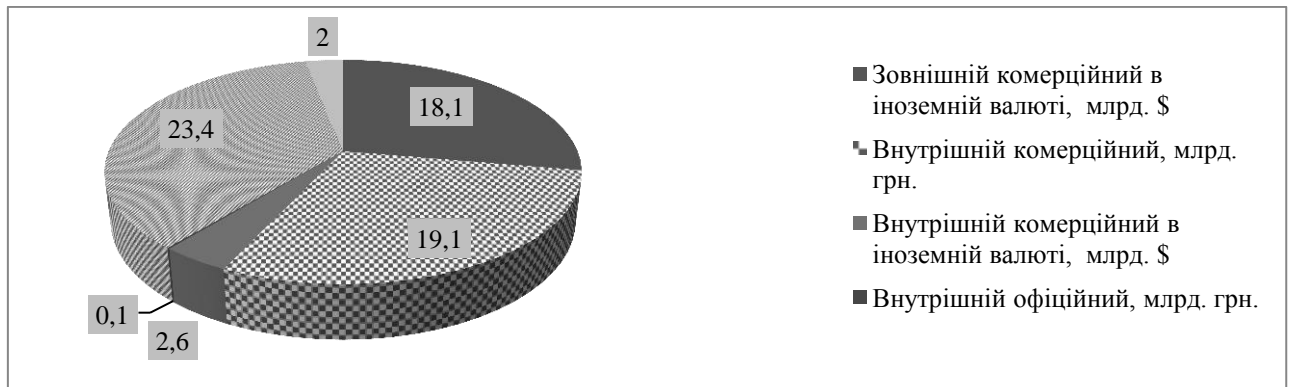

Рис. 2.17. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі типів кредиторів станом на 31.12.2016 року

Дані рис. 2.17 свідчать, що найбільшу частку в структурі державного та гарантованого державою боргу займає зовнішній офіційний борг в іноземній валюті 23,4%. Внутрішній комерційний борг у національній валюті складає 19,1% та складається з облігацій внутрішньої державної позики. Зовнішній комерційний борг в іноземній валюті займає 18%.

Внутрішній комерційний борг в іноземній валюті складає 2,6%. Запозичення під державні гарантії уряду США складають 2%. Внутрішній офіційний борг складає 0,1%, що складається із заборгованості перед Національним банком України.

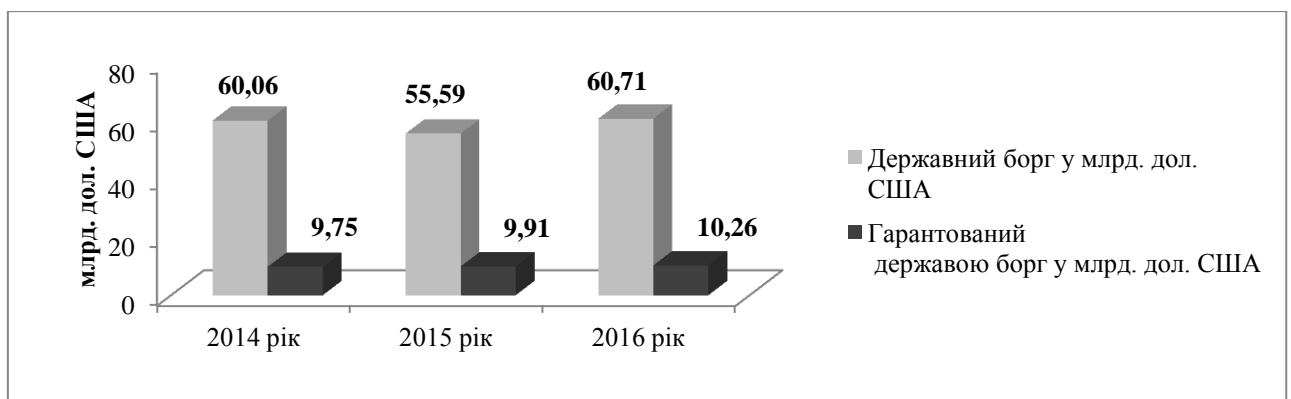

Рис. 2.18 Державний та гарантований державою борг номінований в іноземній валюті

Необхідно зазначити, що впродовж аналізованого періоду зберігалась тенденція до збільшення питомої ваги боргу, номінованого в іноземній валюті. Частка державного боргу номінована в іноземній валюті станом на 2014 рік становила 60,06 млрд. дол. США, гарантованого державою боргу—9,75 млрд. дол. США, показник державного боргу у 2015 році дещо зменшився і становив 55,59 млрд. дол. США, частка ж гарантованого боргу продовжувала зростати і дорівнювала 9,91 млрд. дол. США. На кінець 2016 року державний борг склав 60,7 млрд. дол. США, частка ж гарантованого державою боргу становила 10,26 млрд. дол. США.

Частка в загальній структурі деномінованого у іноземній валюті боргу провокує суттєві ризики для системи державних фінансів та вітчизняної економіки загалом, оскільки в разі падіння обмінного курсу обсяг державної заборгованості зростає, що може викликати проблеми з обслуговуванням боргу.

Розглянувши структуру державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом на 2016 рік (Рис.) 2.18 очевидним є те, що найбільшу частку складало , а саме 44,58% погашення боргу в доларах США.

Другою за розміром є українська гривня 30,27%, наступними у структурі складують спеціальні права запозичення (СПЗ) — міжнародні розрахункові та резервні засоби, випущені МВФ – 18,42%. 5,54% становить євро.

Найменшу частку становлять канадський долар 0,77% та японська єна 0,42%.

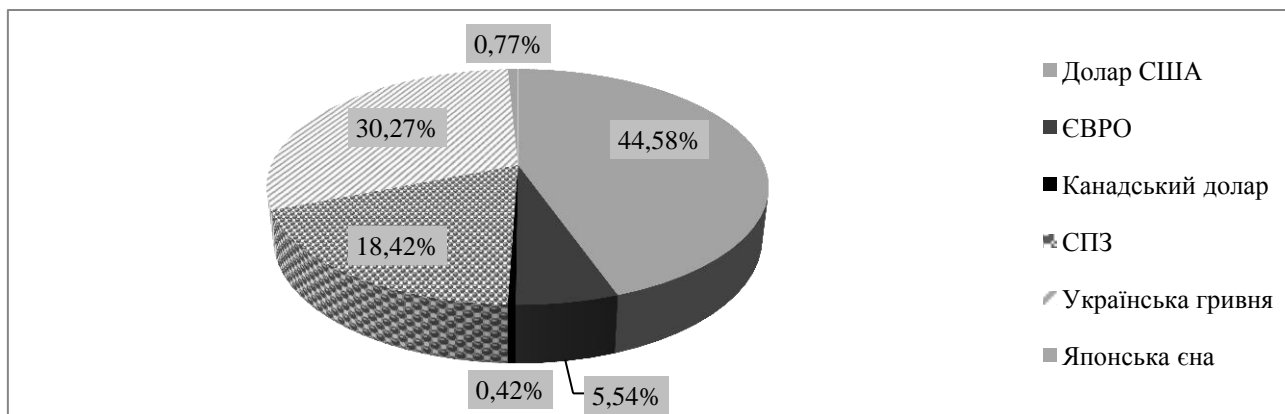

Рис. 2.19 Державний та гарантований державою борг України в розрізі валют погашення станом на 31.12. 2016 року

Важливим чинником залучення коштів є їх ціна, тобто відсоткова ставка.

Розглянемо також динаміку структури державного боргу України за видами відсоткових ставок, яку загалом за 2014–2016 рр. можна оцінити як позитивну.

Таблиця 2.9

**Динаміка державного боргу України за видами відсоткових ставок
упродовж 2014–2016 років**

Ставка	2014 рік, млрд. грн.	2015 рік, млрд. грн.	2016 рік, млрд. грн.	Відхилення 2016 року від 2014 року, млрд. грн.	Відхиленн я 2016 року від 2014 року, %
Libor	126,47	211,78	245,67	119,2	94,25
МВФ	119,95	299,66	355,53	235,58	196,4
Фіксована	854,40	1060,31	1328,56	474,16	55,5

Упродовж зазначеного періоду найбільшу частку у структурі державного боргу згідно з вказаною класифікацією займали боргові зобов'язання з фіксованою відсотковою ставкою. При цьому частка зазначених зобов'язань постійно зростала.

Так упродовж 2014–2016 років боргові зобов'язання за фіксованою ставкою зросли на 55,5%.

Боргові зобов'язання за ставкою МВФ протягом аналізованого періоду також мали тенденцію до зростання і на кінець 2016 року ставка зросла на 196,4% порівняно з 2014 роком.

Упродовж 2014–2016 років боргові зобов'язання за ставкою Libor зросли на 94,25%, що несе у собі суттєві відсоткові ризики за несприятливої кон'юнктури ринку позичкових капіталів та призводить до значного зростання обсягу бюджетних коштів, необхідних на обслуговування державного боргу.

Розглянемо структуру державного та гарантованого державою боргу за видами відсоткових ставок станом на 2016 рік.

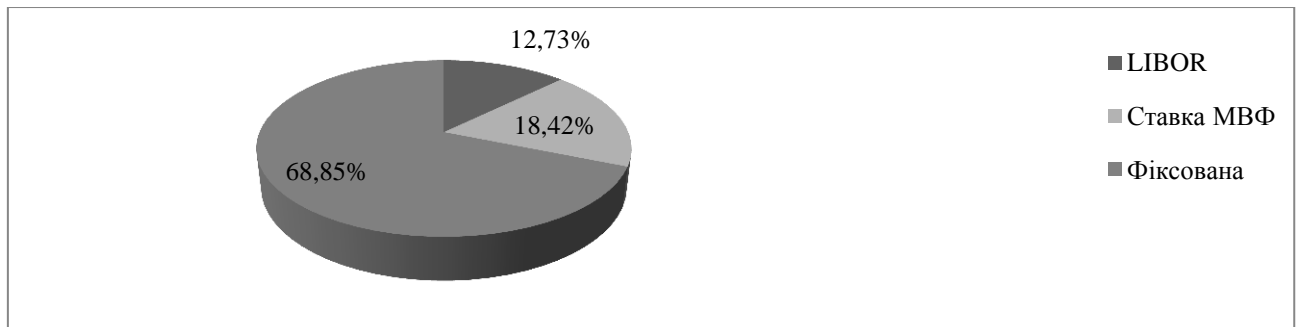

Рис. 2.20 Структура державного та гарантованого державою боргу за видами відсоткових ставок станом на 31.12. 2016 року

Станом на 31.12. 2016 року більшість коштів залучено за фіксованими ставками 68,85%, що створює стабільні витрати на управління боргом, ставка МВФ складає 18,42% структури боргу, вона є пільговою та стабільною на протязі всього терміну кредитування та ставка LIBOR займає 12,73% структури державного боргу.

Аналіз управління державним боргом передбачає також оцінювання витрат на його обслуговування й погашення.(Табл. 2.10)

Таблиця 2.10

**Витрати на обслуговування і погашення державного боргу у
2014–2016 роках**

Показники	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Абсолютне відхилення 2016 року від 2014 року (+,-) млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 року від 2014 року, %	Абсолютне відхилення 2016 року від 2015 року (+,-) млрд. грн.	Відносне відхилення 2016 року від 2015 року, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Державні внутрішні запозичення	227,62	98,98	246,41	18,79	8,25	147,43	148,95

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8
Державні зовнішні запозичення	95,03	415,1 1	61,25	-33,78	-35,55	-353,86	-85,24
Погашення державного внутрішнього боргу	-68,04	-91,16	-102,37	-34,33	50,46	-11,21	12,30
Погашення державного зовнішнього боргу	-52,76	- 325,4 2	-9,04	43,72	-82,87	316,38	-97,22
Обслуговування державного боргу	48,33	84,51	95,79	47,46	98,20	11,28	13,35

Згідно даних таблиці 2.8 державні внутрішні запозичення протягом досліджуваного періоду зросли на 8,25% і склали у 2016 році 246,41 млрд. грн.

Динаміка державних зовнішніх запозичень навпаки мала тенденцію до зменшення, так у 2016 році показник дорівнював 61,25 млрд. грн., що на 35,55% менше від показника 2014 року – 95,03% і на 85,24% менше порівняно з 2015 роком –415,11 млрд. грн.

Погашення державного внутрішнього боргу у 2016 році порівняно з 2014 роком зросли на 50,46%, на відміну від 2015 року на 12,30%.

Погашення державного зовнішнього боргу у 2015 році мало найбільший показник протягом досліджуваного періоду і становило –325,42 млрд. грн., що на 97,22% більше порівняно з 2016 роком. Порівняно з 2014 роком –(52,76 млрд. грн.) показник зменшився на 82,87%.

Отже, в обслуговуванні та погашенні боргу основна частина витрат пов'язана з внутрішнім боргом за проаналізований період, хоча у 2015 році

частка витрат на погашення зовнішнього боргу різко зросла, порівняно з попереднім на наступним роками.

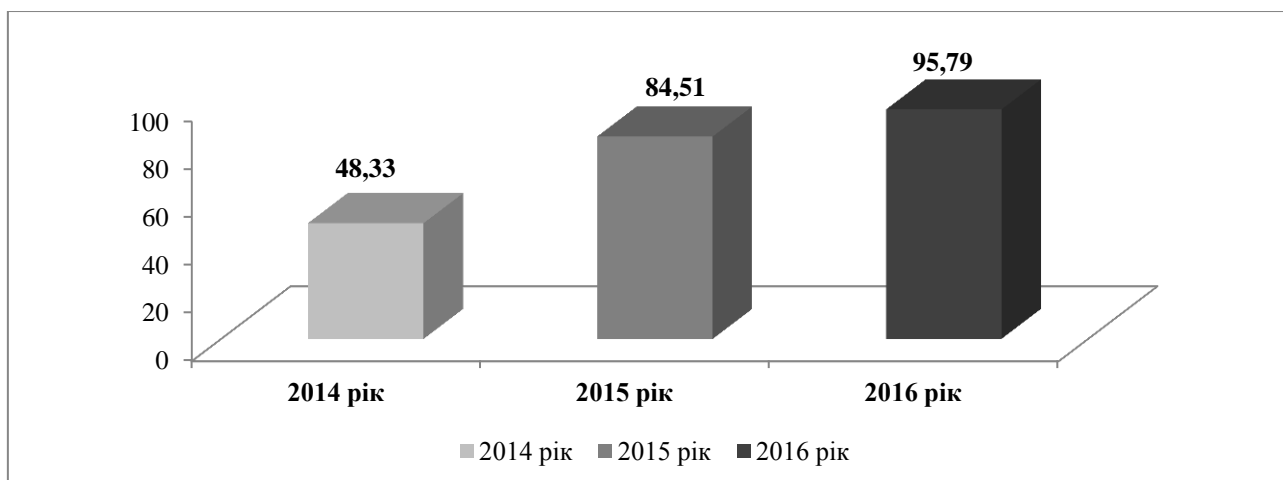

Рис. 2.21 Обслуговування державного боргу у млрд. грн.

Розглядаючи обслуговування державного боргу чітко помітне його зростання з кожним роком, так у 2015 році показник зріс майже на 75% і становив 84,51 млрд. грн. Показник 2016 року також характеризувався збільшенням, відносно 2014 року – 48,33 млрд. грн. відбулося зростання на 98%, а на відміну від 2015 року – 84,51 млрд. грн. на 13,35%.

Якщо провести аналіз тенденцій зміни частки державного боргу, яка припадає на одну особу (рис. 2.19), то можна зробити висновок про її зростання протягом 2014-2016 років.

Обсяг державного боргу на одну особу представлений на рисунку 2.22

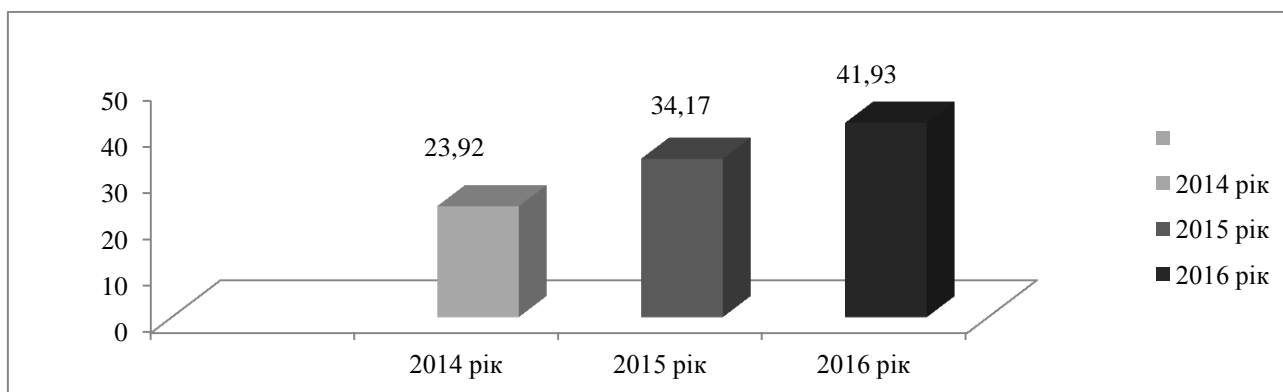

Рис. 2.22 Динаміка державного боргу у розрахунку на одну особу, млн.грн.

Так, у 2014 році державний борг на одну особу становив 23,92 млн. грн., у 2015 році збільшився до 34,17 млн. грн. Показник 2016 року становить 41,93

млн. грн. Отже, протягом аналізованого періоду державний борг у розрахунку на одну особу збільшився на 75,3%.

Дослідження валового зовнішнього боргу дозволить проаналізувати загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими зобов'язаннями.

Розглянувши співвідношення валового зовнішнього боргу до номінального ВВП України протягом 2014-2016 років, можна стверджувати про загальне зменшення валового зовнішнього боргу у 2016 році на 1,7% порівняно із 2014 роком.

Порівнюючи із 2015 роком, можна стверджувати про загальне збільшення обсягу валового зовнішнього боргу, так якщо у 2015 році показник становив 118,7 млрд. грн., то у 2016 році показник збільшився до 124,1 млрд. грн.

Проте попри зменшення загального обсягу боргу спостерігалася негативна тенденція збільшення обсягу боргу відносно ВВП – із 95,8% станом на 2014 рік до критичних 132,6 % станом на 2016 рік.

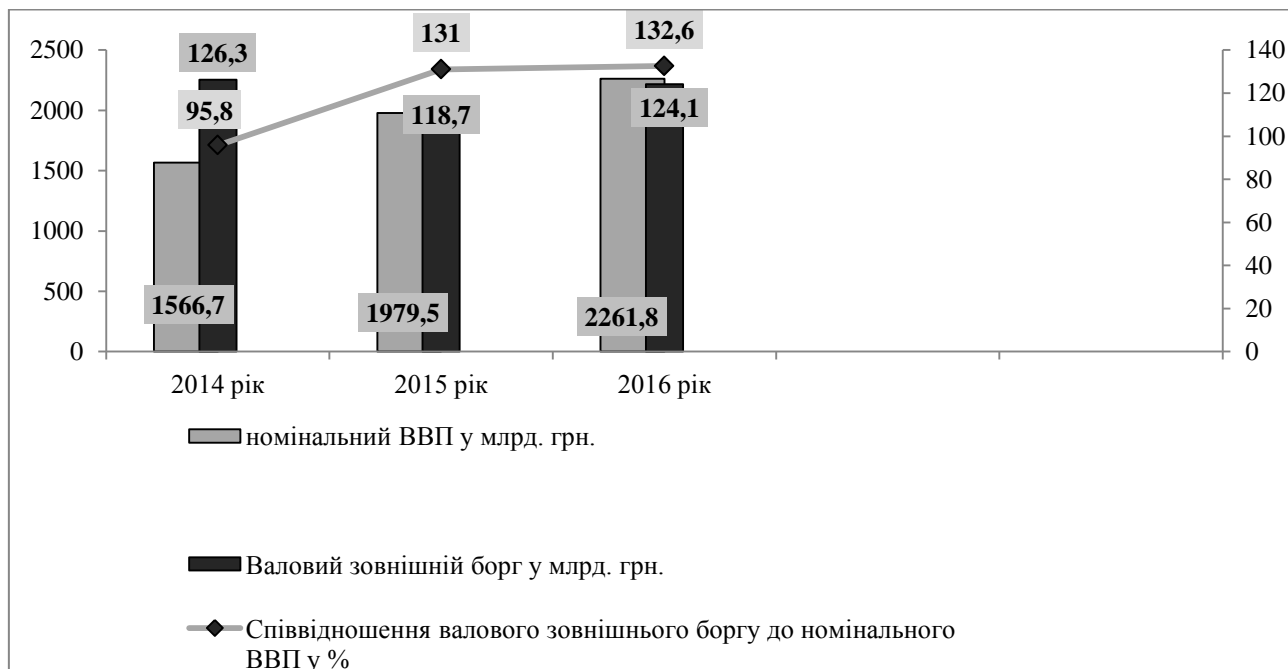

Рис. 2.23 Співвідношення валового зовнішнього боргу до номінального ВВП України

Отже, проаналізувавши державний борг у динаміці та у структурі, можна зробити висновок про значне зростання державного боргу протягом аналізованого періоду

2.4. Індикативна система оцінки боргової безпеки держави 2014-2016 років

Високий рівень боргового навантаження став одним із вагомих факторів порушення фінансової стабільності в Україні та загострення антагонізму між зростаючими потребами у фінансуванні внутрішніх інвестицій та обмеженістю фінансових ресурсів.

Фахівцями МВФ запропоновано визначення та групування боргових показників залежно від стану заборгованості у різних секторах економіки, а також урахування показників платоспроможності та ліквідності держави (табл. 2.11)

Таблиця 2.11

Показники оцінювання безпечного рівня зовнішнього боргу, рекомендовані МВФ

Індикатор	Норматив не значення в Україні, %	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Відхилення 2016 року від 2014 року,(+,-) , п. п	Відхилення 2016 року від нормативного значення, (+,-), п. п
1	2	3	4	5	6	7
Покриття відсоткових платежів,%	≤12	1,2	1,3	1,7	0,5	10,3
Зовнішній борг до експорту,%	165	47,1	72,0	202,5	155,4	-37,5

Продовж. табл. 2.11

1	2	3	4	5	6	7
Зовнішній борг до ВВП,%	≤70	31,0	41,7	41,4	10,4	28,6
Теперішня вартість боргу до експорту,%	83-276	83,9	90,1	98,4	14,5	177,6
Теперішня вартість боргу до доходів бюджету,%	134-264	250,8	255,0	254,0	-6,8	10
Обслуговування боргу до експорту,%	18	10,8	11,3	37,33	26,53	-19,33
Міжнародні резерви до короткострокового боргу(показник А.Грінспена),%	≥1	0,14	0,26	0,28	0,14	-0,72
Відношення короткострокового боргу до загальної величини боргу,%	≤25	5,1	3,2	2,7	-2,4	22,3
Обслуговування боргу державного сектору до експорту,%	-	3,4	5,1	2,2	-1,2	-
Державний борг до ВВП чи податкових доходів,%	≤60	70,3	79,4	81,0	10,7	-21
Середній строк погашення не консейційного боргу (борг перед МФО), у роках	2,3	4,8	6	6,4	1,6	4,1
Частка боргу, номінован. в іноземній валюті, у загальній величині боргу,%	≤40,3	58,4	70,2	72,7	14,3	-32,4

Розраховано самостійно за даними [10]

Аналізуючи дані таблиці 2.9 спостерігаємо наступну тенденцію, покриття відсоткових платежів у 2016 році порівняно з 2014 роком зросло на 0,5 п. п., порівняно з нормативним значенням показник перебував в гранично допустимих межах.

Показник відношення обслуговування боргу до експорту перевищив нормативне значення у 2016 році на 19,33 п.п., у динаміці показник зріс протягом аналізованого періоду на 26,53 п.п.

Не відповідали нормативному значенню міжнародні резерви до короткострокового боргу, так у 2016 році показник на 0,72 п. п. менше від нормативного значення. Значення показника (≤ 1) свідчить про те, що уряд та резиденти країни, імовірно, порушували графік зовнішньоборгових виплат на ринку капіталів.

У динаміці показник зріс на 0,14 п.п. у 2016 році порівняно з 2014 роком.

Значення показника державного боргу до ВВП чи податкових надходжень протягом аналізованого періоду також не відповідало нормативному значенню. Так у 2016 році значення показника перевищило нормативне значення на 21 п.п.

Розглядаючи в динаміці даний показник, то спостерігалася чітка тенденція до зростання.

Позитивному рівню відповідали значення параметра середнього терміну погашення, який значно перевищив нормативну "точку відсікання" 2,3 року так за підсумками 2014 року показник дорівнював 4,8 роки, у 2015 році показник становив 6 років, підсумки 2016 року відповідали вимогам для країн із ринками, що формуються - 6,4 роки.

Критичною була ситуація із боргом, номінованим в іноземній валюті, у 2016 році показник був більшим від нормативного значення на 42,7 п. п., що пояснюється значною залежністю від зовнішніх джерел запозичень та волатильності валютного ринку (зміна офіційного курсу з 15,77 грн./дол. США на кінець 2014 р. до 26,00 грн./дол. США на кінець 2016 р.).

У динаміці показник також характеризувався тенденцією до зростання, так у 2016 році показник зріс на 14,2 п. п., порівняно з 2014 роком.

Міністерством економічного розвитку і торгівлі України з метою ідентифікації загроз для боргової безпеки країни було визначено такий перелік боргових показників та їх граничних значень (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Індикатори стану боргової безпеки України, розроблені фахівцями
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України**

Індикатор	Нормати вне значення в Україні, %	2014 рік	2015 рік	2016 рік	Відхилення 2016 року від 2014 року, (+,-) , п. п	Відхилення 2016 року від нормативного значення,(+,-), п. п
1	2	3	4	5	6	7
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП,%	≤ 60	70,3	79,4	81,0	10,7	-21
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП,%	≤ 70	31,0	41,7	41,4	10,4	28,6
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу,дол. США	≤ 200 дол. США	902,5	1010	1000,9	98,4	-800,9
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг,%	≤ 20	59,3	90,9	171,34	112,04	-151,34
Відношення відсоткових платежів з	≤ 12	1,2	1,3	1,7	0,5	10,3

Продовж. табл. 2.12

1	2	3	4	5	6	7
обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %						
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	≤ 20	22,0	69,9	5,59	-16,41	14,41
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	≤ 30	29,4	25,7	28,1	-1,3	1,9
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	≤ 25	20,0	31,4	19,7	-0,3	5,3
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	≤ 30	27,0	28,2	27,3	0,3	2,7

Розраховано самостійно за даними [10]

Не задовільняли нормативного значення показник рівня зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США. Так у 2016 році показник був більшим від нормативного значення на 800,9 п.п. У динаміці протягом аналізованого періоду показник зріс на 98,4 п.п.

Україй негативна ситуація склалась навколо показників, вихідним детермінантом яких виступає експорт товарів і послуг, особливо це помітно у 2016 р., коли темп приросту експорту товарів і послуг склав 44,1 %, а відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг більше нормативного значення на 151,34 п.п.

Боргові індикатори, які впливають на стан боргової стійкості, можуть досліджуватися в рамках трьох груп, а саме: індикатори платоспроможності, ліквідності та боргового навантаження на бюджет (табл. 2.11–2.13).

Таблиця 2.13

Динаміка показників платоспроможності України у 2014-2016 рр.,

Індикатори боргової безпеки	Нормативн е значення у світовій практиці	Нормат ивне значенн я в Україні	Фактичне значення, %			Відхилення 2016 від 2014(+,-), п. п.	Відхилення 2016 від нормативног о значення (+,-),п. п.
			2014	2015	2016		
1	2	3	4	5	6	7	8
Відношенн я загального обсягу державного боргу до ВВП,%	≤50-60	≤60	70,3	79,4	81,0	10,7	-21,0
Відношенн я обсягу державного зовнішньог о боргу до ВВП,%	-	≤25	31,0	41,7	41,4	10,4	-16,4
Рівень зовнішньої заборгов.но сті на 1 особу, дол. США	≤200-для країн з перехідною економіко ю	≤200	902,5	1010	1000,9	98,4	-800,9

Продовж. табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7	8
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	≤165	≤70	59,3	90,9	171,34	112,04	-101,34
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	-	≤30	29,4	25,7	28,1	-1,3	1,9

Розраховано самостійно за даними [10]

Відповідно до показників платоспроможності України, показник відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП у 2016 році більше нормативного значення на 16,4 п. п., розглядаючи в динаміці, показник зріс у 2016 році на 10,4 п. п порівняно з 2014 роком.

Показник відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП задовольняє нормативне значення, проте у 2016 році показник зменшився на 1,3 п.п. порівняно з 2014 роком.

Таблиця 2.14

Динаміка показників ліквідності у 2014-2016 рр.

Індикатори боргової безпеки	Нормативне значення у світовій практиці	Нормативне значення в Україні	Фактичне значення, %			Відхилення 2016 від 2014 рр.(+,-), п. п.	Відхилення 2016 від нормативного значення (+,-), п. п.
			2014	2015	2016		
1	2	3	4	5	6	7	8
Міжнародні резерви до короткострок. боргу, %	≥1	≥1	0,14	0,26	0,28	0,14	-0,72

Продовж. табл. 2.14

1	2	3	4	5	6	7	8
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	-	≤ 12	1,2	1,3	1,7	0,5	10,2
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу, %	-	≥ 20	6,0	11,2	13,29	7,29	-6,71

Розраховано самостійно за даними [10]

Аналіз даних показників ліквідності, показав, відхилення відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу на 6,71 п. п менше від нормативного значення, що свідчить про зменшення міжнародних резервів та нарощення заборгованості.

Таблиця 2.15

Динаміка показників боргового навантаження на бюджет у 2014-2016 роках

Індикатори боргової безпеки	Нормативне значення у світовій практиці	Нормативне значення в Україні	Фактичне значення			Відхилення 2016 від 2014 рр.(+,-), п. п.	Відхилення 2016 від нормативного значення п. п.
			2014	2015	2016		
1	2	3	4	5	6	7	8
Відношення заборгованості уряду з державними ЦП до ВВП, %	-	≤ 30	27,0	28,2	27,3	0,3	2,7
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	-	≤ 25	20,0	31,4	19,7	-0,3	5,3

Продовж. табл. 2.15

1	2	3	4	5	6	7	8
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу до доходів державного бюджету, %	≤20-25	≤20	22,0	69,9	5,59	-16,41	14,41
Рівень платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу у обсязі видатків бюджету, %	-	-	10,0	3,7	5,3	-4,1	-

Розраховано самостійно за даними [10]

Аналіз показників боргового навантаження на бюджет загалом задовільняв нормативні значення протягом аналізованого періоду. Не відповідає нормативу відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу до доходів державного бюджету, котре у 2015 році становило 69,9%, тобто перевищувало критичне значення на 49,9 п.п. Однак у 2016 році ситуація покращилась і показник зменшився до 5,59%.

З вище наведеного можна стверджувати, що жоден граничний показник не дозволяє точно визначити з якого моменту борг країн несе загрозу фінансовій безпеці, адже кожній країні притаманні певні особливості. [3, с. 13]

На основі зазначених індикаторів фахівці МВФ запропонували розробити національні індикативні системи з урахуванням рівня розвитку інституціонального середовища та якості проведеної політики (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Граничні значення показників обсягу державного боргу та витрат на його обслуговування (за методологією МВФ)

Показник	Оцінка якості ринкових інститутів та ефективності економічної політики			2014 рік	2015 рік	2016 рік
	Низька	Середня	Висока			
1	2	3	4	5	6	7
Відношення державного боргу до ВВП, %	30	45	60	70,3	79,4	81,0

Продовж. табл. 2.16

1	2	3	4	5	6	7
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту, %	100	200	300	59,3	90,9	171,34
Відношення державного боргу до доходів бюджету, %	150	200	250	250,8	255,0	254,0
Обслуговування зовнішнього державного боргу до експорту, %	15	25	35	10,8	11,3	37,33
Обслуговування державного боргу до доходів бюджету, %	20	30	40	13,4	12,4	16,7

Розраховано самостійно за даними [10]

Проведений аналіз з використанням відповідних індикаторів свідчить про задовільний стан боргової безпеки України протягом аналізованого періоду. Загалом в умовах глобалізації світової економіки заборгованість стає визначальною детермінантою боргової безпеки України.

Водночас, рівень відношення загального зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг в Україні, який перебував у нормі згідно зі світовими рекомендаціями, свідчить про надвелику зовнішню заборгованість приватного та фінансового секторів, а це у, свою чергу, підривало довіру кредиторів до держави як гаранта. Така тенденція пояснювалася непривабливістю вітчизняного капіталу через його високу ціну, яку значною мірою визначав рівень інфляції. Таким чином, для всебічного аналізу стану боргової безпеки держави недостатньо використовувати лише індикатори боргової безпеки, а лише дає змогу створити підґрунтя для вироблення науково обґрунтованих

пропозицій щодо регулювання розміру і структури державного боргу та є вихідним пунктом для розроблення боргової стратегії країни.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Моделювання динаміки державного боргу

Динаміка державної заборгованості України характеризується тенденцією стабільного збільшення обсягів, гарантованого державного боргу, а відповідно і видатків на його обслуговування, що викликане постійною дефіцитністю державного бюджету, негативним сальдо платіжного балансу держави.

Якщо проаналізувати динаміку державного боргу впродовж останніх років, то спостерігаємо подальше його зростання, що спричинене здебільшого зростанням внутрішньої заборгованості

Таблиця 3.1

Структура та динаміка державного боргу України впродовж 2014– 2016 рр., млрд. грн.

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1	2	3	4
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу, млрд. грн.	1100,83	1572,18	1929,81
Державний борг млрд. грн.	947,03	1334,27	1650,83
Внутрішній борг млрд. грн.	461,00	508,00	670,65
Зовнішній борг млрд. грн.	486,03	826,27	980,19
Гарантований державою борг млрд. грн.	153,80	237,91	278,98

Продовж. табл.3.1

1	2	3	4
Внутрішній борг млрд. грн.	27,86	21,46	19,08
Зовнішній борг млрд. грн.	125,94	216,45	259,89

Розраховано самостійно за даними [10]

Виявами тенденцій зростання державного боргу України є:

- вплив державного боргу на грошово-кредитну політику;
- «непоправні втрати» від податків, пов'язані з необхідністю збільшення оподаткування з метою обслуговування боргу;
- негативний вплив державного боргу на чутливість національної економіки до можливих міжнародних фінансових криз;
- послаблення політичної і економічної незалежності країни.

На першому етапі моделювання тенденцій державного боргу здійснено прогнозування основних показників державного боргу на основі трендових моделей, зокрема суми державного та гарантованого державою боргу (Рис. 3.1).

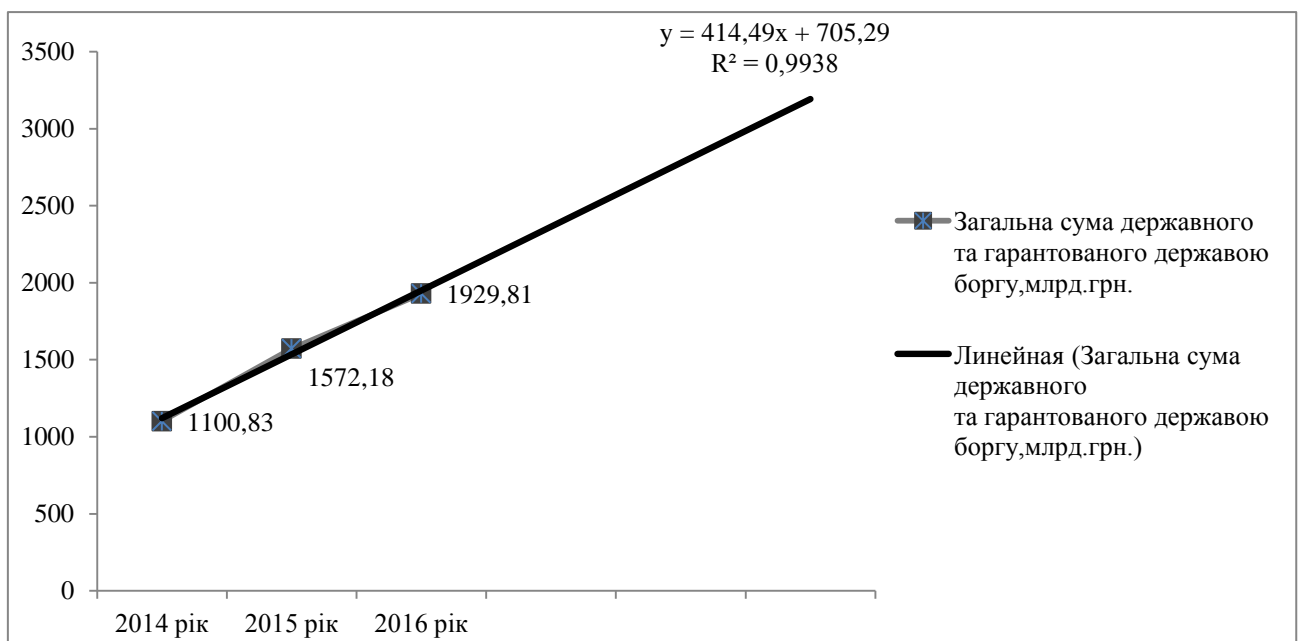

Рис. 3.1 Формування тренду загального обсягу державного та гарантованого державою боргу, млрд. грн.

З трендової моделі простежуємо тенденцію до зростання обсягу державного та гарантованого державою боргу. Сформуємо також лінію тренду і для обсягу внутрішнього та зовнішнього державного боргу (рис. 2).

Прогнозні показники загального обсягу державного та гарантованого державою боргу й зовнішнього державного боргу України наведемо у табл. 3.2.

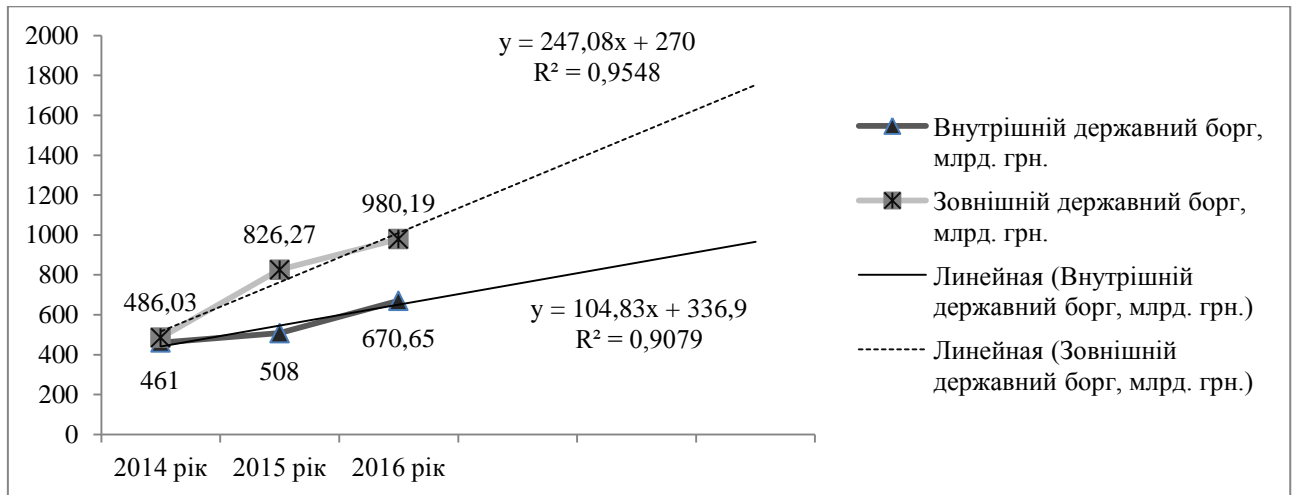

Рис. 3. 2 Формування тренду внутрішнього та зовнішнього державного боргу, млрд грн.

Таблиця 3. 2

Прогнозні показники загального обсягу державного та гарантованого державою боргу впродовж 2017-2019 рр., млрд. грн.

Показник	Фактичні дані			Прогнозні дані		
	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
1	2	3	4	5	6	7
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу $y = 414,49x + 705,29$ $R^2 = 0,9938$	1100,83	1572,18	1929,81	2344,3	2758,79	3173,28

Продовж. табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7
Темпи зростання ланцюгові, %	1,0	1,43	1,23	1,21	1,18	1,15
Зовнішній державний борг $y = 247,08x + 270$ $R^2 = 0,9548$	486,03	826,27	980,19	1227,27	1474,35	1721,43
Темпи зростання ланцюгові, %	1,0	1,70	1,19	1,25	1,20	1,17
Внутрішній державний борг $y = 104,83x + 336,9$ $R^2 = 0,9079$	461,00	508,00	670,65	775,48	880,31	985,14
Темпи зростання ланцюгові, %	1,0	1,10	1,32	1,16	1,14	1,12

Розраховано самостійно за даними [10]

Відповідно до отриманих даних можемо зробити висновки, що упродовж прогнозних років спостерігатиметься подальше підвищення темпів зростання загальної суми державного та гарантованого державою боргу (у 2017 р.– 1,21, у 2018 р.– 1,18, у 2019 р.– 1,15); розміру зовнішньої державної заборгованості держави (у 2017 р.– 1,25, у 2018 р.– 1,20, у 2019 р.– 1,17), та розміру внутрішньої державної заборгованості (у 2017 р.– 1,16, у 2018 р.– 1,14, у 2019 р.– 1,12, що сигналізує про зростаючі потреби держави у додаткових коштах і формуватиме необхідність розробки нової боргової політики.

Суттєві загрози для боргової стійкості України породжені: значними обсягами вилучення валютних ресурсів на зовнішньоборгові виплати всіх секторів економіки; величиною короткострокових зовнішніх зобов'язань резидентів України та погашення довгострокового зовнішнього боргу впродовж року відносно рівня міжнародних резервів України; великою часткою боргових зобов'язань, деномінованих в іноземній валюті чи прив'язаних до обмінного курсу в структурі державного боргу України; істотним обсягом державного і гарантованого державою боргу відносно ВВП країни; високим рівнем державного і гарантованого державою боргу відносно доходів державного бюджету [55, с. 320].

Багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз дає змогу оцінити ступінь впливу на досліджуваній результативний показник кожного із уведених у модель факторів при фіксованому становищі на середньому рівні інших факторів. Важливою умовою є відсутність функціонального зв'язку між ними [6, с. 55]. У разі використання багатофакторних математичних моделей, побудованих не на функціональних, а на імовірнісних зв'язках між факторними та результативним показниками, розробляються стохастичні прогнози. Вони дозволяють отримати імовірнісну оцінку значень прогнозних показників.

$$Y = A_0 + A_1 \times X_1 + A_2 \times X_2 + \dots + A_k \times X_k \quad (3.1)$$

де Y – значення прогнозованого показника;

A_i - коефіцієнти регресії,

$i = 1, 2, \dots,$

kX_i – значення факторного показника.

У довгостроковому фінансовому прогнозуванні використовують наступні стохастичні методи: економіко-статистичний метод; метод кореляційного моделювання. Головною умовою їх застосування є придатна інформаційна база: достатній обсяг та незалежність спостережень, однорідність сукупностей.

Розрахуємо багатofакторну модель впливу на державний борг України обсягу доходів, видатків державного бюджету, платіжного балансу та динаміки ВВП (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Фактори кореляційного багатofакторного аналізу моделювання динаміки державного боргу України впродовж 2014-2016 рр., млрд. грн.

Фактори	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Y Державний борг, млрд. грн.	947,03	1334,27	1650,83
X1 Доходи державного бюджету, млрд. грн.	357,08	534,69	616,28
X2 Видатки державного бюджету, млрд. грн.	430,21	576,91	684,88
X3 Платіжний баланс держави, млрд. грн.	-360,90	23,03	36,51
X4 Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	4919,26	2950,92	1661,55

Розраховано самостійно за даними [10]

За результатами побудованої моделі отримуємо рівняння виду:

$$Y = A_0 + A_1 \times X_1 + A_2 \times X_2 + A_3 \times X_3 \quad (3.2)$$

де Y – державний борг України;

X₁– доходи державного бюджету;

X₂ – видатки державного бюджету;

X₃– платіжний баланс держави;

X₄– валовий внутрішній продукт:

$$Y = -252,94 - 0,64x_1 + 3,43x_2 + 0,18x_3 + 0,8x_4.$$

З метою розширення можливостей змістового аналізу моделі регресії використовуються приватні коефіцієнти еластичності, які визначаються за формулою 3 [8]:

$$E_i = b_i \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}} \quad (3.3)$$

Приватний коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків у середньому змінюється ознака результат зі збільшенням ознаки-фактора x_j на 1 % від свого середнього рівня при фіксованому становищі інших факторів моделі.

$$E_1 = -0,64 \times \left(\frac{502,68}{1310,71} \right) = -0,25.$$

Приватний коефіцієнт еластичності $E_1 < 1$. Отже, вплив у загальній моделі доходів державного бюджету на збільшення державного бюджету є порівняно незначним.

$$E_2 = 3,43 \times \left(\frac{564}{1310,71} \right) = 1,48.$$

Приватний коефіцієнт еластичності $E_2 > 1$. Відповідно, у загальній моделі кореляції видатки державного бюджету істотно впливають порівняно з іншими чинниками на рівень державного боргу.

$$E_3 = 0,18 \times \left(\frac{-100,45}{1310,71} \right) = -0,01.$$

Приватний коефіцієнт еластичності $E_3 < 1$. Отже, вплив платіжного балансу на зменшення державного бюджету є порівняно незначним.

$$E_4 = 0,8 \times \left(\frac{1986,21}{1310,71} \right) = 1,21.$$

Приватний коефіцієнт еластичності $E_4 > 1$. Відповідно, робимо висновок, що у загальній моделі кореляції ВВП істотно впливає порівняно з іншими показниками на рівень державного боргу.

Отже, у загальній моделі кореляції найбільший вплив мають видатки державного бюджету та ВВП.

Таблиця 3.4

Матриця парних коефіцієнтів кореляції впливу чинників на державний борг України, при $p < 0,05$ *

Показники	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1	0,988350726	0,999560113	0,906528687	0,99860386
X1	0,988350726	1	0,992429673	0,960215865	0,97893146
X2	0,999560113	0,992429673	1	0,91864975	0,99659797
X3	0,906528687	0,960215865	0,91864975	1	0,88296391
X4	0,998603864	0,978931464	0,996597967	0,882963914	1

Розраховано самостійно за даними [10]

З результатів аналізу моделі помітно, що між усіма змінними спостерігаються значні кореляційні зв'язки. Наприклад, зростання доходів державного бюджету проявляється у зменшенні заборгованості держави ($r=0,98$); зростання видатків держави стимулює значне зростання державного боргу ($r=0,99$). Коефіцієнт кореляції між ВВП та державним боргом ($r=0,99$), це свідчить про наявність помітного прямого зв'язку між зазначеними показниками.

Для оцінки адекватності моделі проведемо статистичну перевірку значущості отриманих результатів:

1) коефіцієнт регресії (R^2): показує, чи існує залежність між «у» та множиною « X_i »; змінюється від 0 до 1:

- слабка залежність, якщо $R^2 < 0,5$;
- середня – $0,5 \leq R^2 \leq 0,7$;
- сильна $R^2 > 0,7$);
- є сенс використовувати модель при $R^2 > 0,7$;
- у разі, якщо $R^2 = 1$ або наближається до цього значення, наявна

функціональна залежність між результативною ознакою і факторами, за якої кореляційно-регресійне моделювання використовувати недоцільно [52, с. 267].

У моделі він дорівнює 92,21% (модель досить точно відображає досліджуваний процес).

2. Критерій Фішера (F-критерій): дозволяє оцінити, чи не випадково отримано високе значення коефіцієнта детермінації [9, с. 268]; F-критерій повинен бути меншим за критичне значення у нашій моделі $F=44 > \text{Значимість } F=9$. Отже, висновки, отримані нами щодо прийнятності моделі, тобто величина R^2 , не є випадковими.

Отже, відповідно до результатів парного кореляційного зв'язку спостерігаємо, що збільшення видатків України спричиняє збільшення обсягу боргу держави, а зростання ВВП навпаки зменшує рівень державного боргу.

Розглядаючи наслідки державної заборгованості, можна виділити наступні:

- значний державний борг загострює проблему його обслуговування;
- надмірний державний борг може опосередковано підірвати економічне зростання країни і перекладає тягар оподаткування на майбутні покоління;
- найбільш негативним наслідком зростання державного боргу є падіння виробничих інвестицій та зменшення капіталу й майбутніх доходів (ефект витіснення);
- унаслідок збільшення витрат на обслуговування боргу обмежуються можливості держави фінансувати соціально-економічні програми;
- надмірні зовнішні запозичення підривають стабільність валютної і банківської систем, збільшують чутливість країни до коливань кон'юнктури на світових товарних ринках.

Однією із форм економіко-статистичного моделювання є пряме кореляційне моделювання. Суть його полягає в тому, щоб знайти математичний вираз, який відображає зв'язок досліджуваного показника і факторів, які його визначають, тобто реалізувати залежність:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) \quad (3.4)$$

Кореляційна модель реалізується за допомогою методів кореляції та регресії (кореляційний та регресивний аналіз). Для однофакторного моделювання впливу чинників на формування обсягу державного боргу можна застосовувати практично усі показники соціально-економічного розвитку держави. Оскільки зростання вартості державного боргу потенційно підвищуватиме рівень виробництва та доходів, зменшуватиме рівень безробіття. І навпаки, фінансові вкладення суми боргу у забезпечення поточних видатків або соціальних виплат погіршуватимуть платоспроможність держави та населення (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Фактори кореляційного аналізу державного боргу України
впродовж 2014-2016 рр.**

Фактори	2014 рік	2015 рік	2016 рік
1	2	3	4
Державний борг, млрд. грн.	947,03	1334,27	1650,83
Видатки на економічне діяльність, млрд. грн.	43,63	56,26	66,19
Видатки на соціальне забезпечення, млрд. грн.	138,0	176,33	258,32
Індекс промислової продукції, %	89,3	88,0	92,5
Капітальні інвестиції, млрд. грн.	219,42	273,11	326,16
Індекс споживчих цін, %	124,9	143,3	112,4
Темп зростання реальної заробітної плати, %	105,0	119,1	123,8

У результаті можемо виокремити такі моделі впливу чинників на формування державного боргу України:

1. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та видатками на економічну діяльність:

$$Y=414,99+31,1742 \times 1.$$

$$R=0,99.$$

2. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та видатками на соціальне забезпечення:

$$Y=254,09+5,5654 \times 2.$$

$$R=0,97.$$

Спостерігається значна позитивна залежність впливу зростання соціальних витрат держави на рівень державного боргу, що підтверджує його соціальну спрямованість(рис. 3.3).

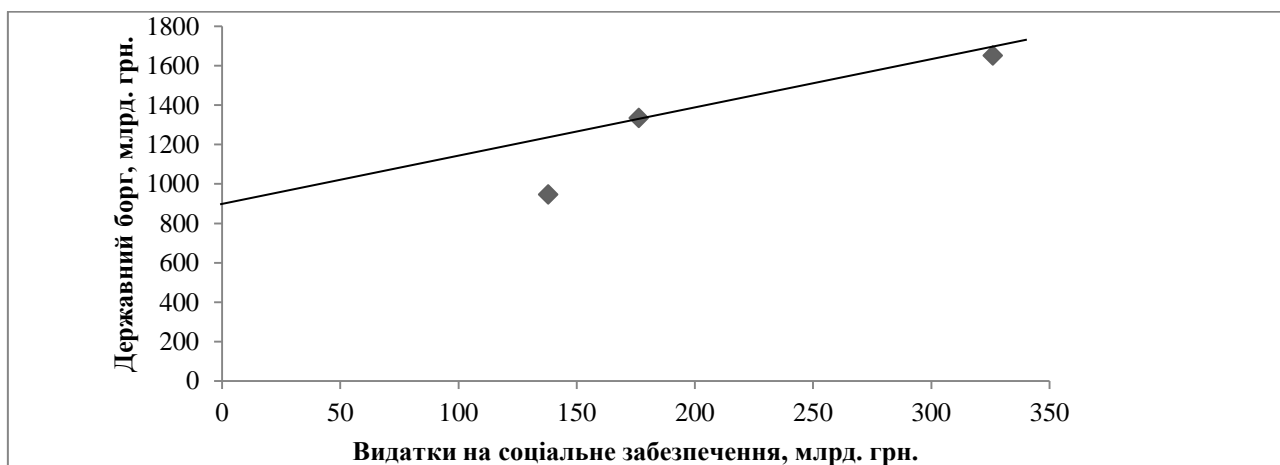

Рис. 3.3 Кореляційне поле залежності державного боргу України та видатків на соціальне забезпечення

3. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та індексом промислової продукції:

$$Y=-7497,83+97,9342 \times 3.$$

$$R=0,64.$$

4. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та капітальними інвестиціями:

$$Y = -488,99 + 6,5948 \times 4.$$

$$R = 0,99.$$

5. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та індексом споживчих цін:

$$Y = 2313,13 - 7,9013 \times 5.$$

$$R = 0,3484.$$

6. Модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та темпами зростання реальної заробітної плати:

$$Y = -2774,39 + 35,2367 \times 6.$$

$$R = 0,98.$$

Отже, можемо констатувати, що збільшення видатків на соціальне забезпечення призводить до нагромадження державного боргу, збільшення капітальних інвестицій та індексу споживчих цін призводить до зменшення державного боргу.

Стратегічним завданням боргової політики є пошук оптимального співвідношення між борговим і податковим фінансуванням бюджетних видатків. Боргову стратегію доцільно базувати на науково обґрунтованих засадах. Щоб забезпечити збалансований бюджет, стабільне економічне зростання і потужну фінансову систему, структуру і розмір зовнішнього державного боргу необхідно прогнозувати впродовж декількох років [15, с. 30]. Тому стратегічну мету боргової політики необхідно спрямовувати на досягнення оптимальної структури та найвищого ефекту від використання залучених коштів.

Основними напрямками удосконалення впливу на динаміку державного боргу України є: зменшення видатків держави за рахунок скорочення адміністративних витрат та витрат на утримання системи державного управління; зменшення розмірів обслуговування державного боргу; зменшення рівня гарантованого державою боргу; утримання розміру боргу на рівні, що не загрожуватиме платоспроможності держави; стимулювання розвитку інвестиційних вкладень в економіку; забезпечення стабільності національної

валюти; формування оптимального співвідношення між розміром внутрішньої та зовнішньої заборгованості. Основними короткостроковими заходами боргової політики держави, мають бути наступні:

- забезпечення частки запозичень у національній валюті не менше 60 %;
- утримання дефіцитності державного бюджету на рівні не більше 3-4 % ВВП України;
- утримання державного боргу на рівні не більше 40 % ВВП.– пошук іноземних партнерів для ефективної співпраці.

За результатами проведеного моделювання динаміки державного боргу України встановлено тенденції подальшого його зростання впродовж наступних років та суттєвого впливу на це негативного сальдо платіжного балансу держави. Враховуючи наведені тенденції запропоновано дотримуватись таких засад: пошук оптимальних джерел та форм фінансування державного боргу, стимулювання розвитку виробництва, удосконалення процедури визначення ліміту державного боргу України; спрямовування державних запозичень у сектор реальних інвестицій з метою розбудови економіки України.

3.2. Напрями удосконалення боргової політики України

Важливою перешкодою на шляху до підвищення ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи законодавчого забезпечення регулювання витрат з обслуговування і погашення державного боргу.

Нормативним актом, який здійснює регулювання є Бюджетний кодекс України, в якому зафіксовано загальні принципи боргової політики[41]

Існуюче законодавче забезпечення не відповідає потребам поглиблення ринкового реформування основ макроекономічної політики та функціонування

фінансових ринків і їх інституційного забезпечення. Зокрема, нерегульовані питання пов'язані із:

- компетенцією органів влади щодо державного боргу;
- визначенням величини, складу та структурних параметрів державного боргу, на які повинна орієнтуватись відповідна політика;
- регламентуванням операцій щодо управління державним боргом;
- можливостями здійснювати таке управління через фінансовий ринок;
- порядком надання державних гарантій та визначенням пріоритетів у цій сфері тощо.[42]

Через відсутність постійного попиту на певні боргові інструменти досить складно зробити довгострокові прогнози стосовно участі України на міжнародних ринках позичкового капіталу. Незважаючи на певну зацікавленість іноземних інвесторів українськими борговими інструментами, їхня діяльність носить в більшій мірі спекулятивний характер і обумовлена невиправданими високими відсотковими ставками.

Підвищення кредитного рейтингу України як суверенного позичальника розширило б можливості участі України на ринках міжнародного позичкового капіталу та сприяло більш вигідні умови запозичень.[43]

З одного боку, наявність міжнародних резервів у Національного банку, сприятиме і надалі закріпленню позицій України на міжнародних ринках позичкового капіталу, хоча постійно зростаючі темпи інфляції та політичний фактор нестабільності негативно вплинуть на фінансування джерел в сфері національної економіки. З іншого боку, позитивна для України ситуація на ринках запозичень може стати запорукою скорочення частки зовнішнього боргу, і як наслідок послаблення залежності держави від зовнішніх факторів.

Стратегічною метою боргової політики України має бути ефективна реалізація програм інституційного та інвестиційного розвитку країни із одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу до ВВП.

З огляду на те, що зовнішні запозичення полягають у фактичному вивезенні капіталу з країни, обсяг зовнішньої заборгованості України повинен підтримуватись на відносно невисокому рівні. З цього контексту випливає, що внутрішні запозичення є засобом перерозподілу прибутку всередині країни, і видаються більш прийнятними для капіталодефіцитної економіки.

Стратегічним завданням боргової політики є також пошук оптимального співвідношення між борговим та податковим фінансуванням бюджетних видатків. Короткостроковий період залучення позичкових ресурсів дає можливість дещо знизити фіскальне навантаження на національну економіку. Між тим, у довгостроковій перспективі гальмуватиметься економічний розвиток країни, так як фінансування бюджетних видатків здійснюватиметься за рахунок майбутніх ресурсів розвитку.[44]

З вищезазначеного, можна зробити висновок, що стратегія формування і обслуговування ринку державних запозичень повинна базуватися на науково обґрунтованих засадах. Для того щоб забезпечити збалансований бюджет, стабільне економічне зростання і стійку фінансову систему, структура і розмір державного боргу повинні прогнозуватися на часовому інтервалі в декілька років. За відсутністю такої стратегії державний борг буде зростати непередбачуваними темпами, і як наслідок буде загострюватись економічна криза.

Економічний аналіз, прогнозування, фінансовий менеджмент, повинні стати окремим напрямом дослідження проблеми державного боргу. Принциповими моментами, які потребують зосередження при виробленні стратегії боргового управління, слід віднести чітко визначену доступну межу зовнішнього та внутрішнього боргу та витрат на їх обслуговування в структурі державних витрат; подальше зниження вартості обслуговування державного боргу та подовження терміну запозичень, поєднання ринкових та інституціональних механізмів управління державним боргом, використання світового досвіду врегулювання боргу тощо.[44]

Іноземний досвід управління державним боргом, на основі якого здійснюється неупереджена оцінка ефективності боргової політики, полягає у застосуванні методу „цільових орієнтирів”. Його застосування здійснюється за допомогою стандартних схем та процедур з метою проведення активної політики в частині здійснення запозичень та операцій із державним боргом

Застосування операцій активного управління державним боргом дасть змогу заощадити значні кошти, що спрямовуються на обслуговування та погашення державного боргу.

Слід взяти за мету зниження розміру боргу та сплати процентів перед міжнародними офіційними кредиторами, кредити яких нерідко обумовлюється нав'язуванням додаткових зовнішніх вимог, в тому числі – з політичним підтекстом. Замість цього необхідно розробити стратегію переорієнтації на ринкові джерела запозичень із використанням широкого набору інструментарію, дослідженою зарубіжною практикою, сформувавши при цьому необхідне правове та інституційне поле.

Функція Міністерства фінансів України повинна бути зорієнтована на проведення постійного аналізу та моніторингу кон'юнктури на міжнародних ринках капіталу, котирувань облігацій зовнішньої державної позики на західних біржах, відстеженням реакції інвесторів на українські Єврооблігації, а також ті чи інші економічні та політичні події в країні.

З метою підвищення ефективності управління активами та пасивами держави має застосовуватись комплексний підхід для реалізації стратегії управління державним боргом, який полягає в зміцненні координації боргової політики з бюджетно–фінансовою та грошово–кредитною політикою.[45]

Нові запозичення на міжнародних ринках капіталу мають „довгий” характер, що забезпечить їх використання для довготермінових інноваційно–інвестиційних проектів. Тому розробка механізмів спрямування залучених коштів у пріоритетних напрямках наукомісткого розвитку має стати першочерговим питанням.[46]

Наукове обґрунтування і методологічно вірне визначення напрямів використання запозичених коштів є ключовим завданням, яке пов'язане із використанням державних запозичень в якості інструмента формування інноваційного розвитку української економіки. Державні внутрішні та зовнішні боргові запозичення, спроможні позитивно вплинути на всю економіку країни, за умови їх направлення на вирішення стратегічних завдань продуктивного підвищення ефективності використання інтелектуального і кадрового потенціалу України на шляху переходу від сировинного до наукомісткого розвитку, а саме:

– створення умов для розширеного відтворення природних ресурсів. Це означає стимулювання природокористувачів вести діяльність щодо відновлення (розвідки та освоєння) запасів корисних копалин в обсягах, що перевищують обсяги їх видобутку та експлуатації за допомогою комплексу економічних, правових та організаційних заходів.

– розвиток енергетичного потенціалу і переведення країни на енергозберігаючий шлях розвитку. Вирішення цієї задачі дасть змогу зняти обмеження для швидкого економічного зростання та знизити енергетичну складову у вартості товарів та послуг. Це, в свою чергу, зменшить обсяги критичного імпорту та потребу у іноземній валюті, відтак полегшить обслуговування зовнішнього боргу;

– розвиток системи технічного регулювання, відповідно до особливостей національної економіки, та забезпечення відповідності продукції українського виробництва світовим стандартам безпеки і якості. Що стане запорукою нарощування високотехнологічного експорту з метою підвищення конкурентоспроможності продукції;

– підвищення конкурентоспроможності транспортної системи України і реалізація її транспортного потенціалу. Інтеграція України до світової транспортної системи за рахунок реалізації її транзитного потенціалу суттєво збільшить експорт транспортних послуг. Створення і розвиток на території України міжнародних транспортних коридорів обумовлює необхідність

удосконалення, модернізації і будівництва нових морських терміналів, покращення системи управління рухом, обробки і розподілу вантажів, здійснення комплексної модернізації автодорожньої та залізничної мережі, що секрементально є сферою для здійснення державних інвестицій;

– створення умов для формування на території України єдиного інформаційного простору, що є ключовою умовою реалізації потенційних конкурентних переваг України. В цьому контексті необхідно зосередити зусилля на побудові експортно-орієнтованої моделі українського ринку інформаційних технологій, інтеграції до світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Відтак залучені від іноземних позик кошти можливо спрямовувати на:

– сприяння розширенню попиту на інформаційно-комунікаційні послуги, які виробляються всередині країни;

– сприяння подоланню бар'єрів виходу вітчизняних компаній на зовнішні ринки;

– регулювання (демонополізацію) сектору телекомунікацій;

– оптимізацію оподаткування;

– стимулювання ефективності і розвитку системи технопарків, розвиток системи венчурного інвестування;

– реалізацію програм розвитку систем профільної і вищої спеціальної освіти.[46]

Український ринок ОВДП характеризується замкненістю та диспропорціями в їхній дохідності, тому вони не є привабливими фінансовими інструментами для залучення коштів банків та інших інституційних інвесторів. Тому необхідно продовжити розробку нових боргових інструментів, які будуть орієнтуватись на певні групи інвесторів (у тому числі, на дрібного українського інвестора – фізичну особу).

Інституційне розмежування запозичень, отримуваних з метою обслуговування та погашення держборгу, та запозичень на цілі розвитку, допоможе підвищити спрямованість боргової політики України на завдання

економічного розвитку з цією метою доцільно в окремий розділ вивести бюджетні видатки розвитку, виконання якого знаходитиметься у компетенції Державного Банку реконструкції і розвитку. Останній матиме можливість залучати кошти від реалізації облігацій внутрішньої та зовнішньої державної позики, а також гарантовані кредити для фінансування проектів загальнодержавного значення. Такий інституційний механізм дозволить:

- перевести фінансування частини видатків розвитку на кредитну основу;
- забезпечити довгострокове фінансування державних інвестиційних програм на основі Програми державних інвестицій;
- забезпечити контроль за цільовим характером та ефективністю реалізації гарантованих державою кредитів;
- узгодити та контролювати реалізацію бюджетних інвестиційних програм, які сьогодні здійснюються за рахунок спеціального фонду бюджету;
- сформулювати, з використанням ринкових інструментів оцінки ефективної вартості запозичень, оптимальний обсяг державних запозичень понад потреби, обумовлені необхідністю обслуговування держборгу.[47]

Застосування механізмів фінансування інвестиційних проектів дозволило б, запобігти ефекту „витіснення” приватних інвестицій державними запозиченнями, а також використати державні капіталовкладення в якості каталізаторів інвестиційних процесів.

Зважаючи на вищезазначене, надзвичайно актуальним як з точки зору забезпечення майбутніх боргових виплат у повному обсязі, так і стимулювання прискорених темпів економічного зростання у середньо– та довгостроковій перспективі є підвищення віддачі від державних інвестицій. Це потребує реалізації наступних ключових завдань:

- оптимізації та скорочення переліку державних цільових програм, узгодження обсягів фінансування державних цільових програм із обсягами фінансування бюджетних програм у розрізі головних розпорядників;

– складання проекту інвестиційного бюджету на середньострокову перспективу (3–5 років) та його узгодження із основними параметрами середньострокового бюджетного плану;

– застосування методології аналізу "затрати – вигоди" до всіх без винятку державних інвестиційних проектів із розвитку фізичної інфраструктури, забезпечення прозорості методики вибору об'єктів інвестування та розробки комплексної системи моніторингу виконання бюджетних інвестицій;

– розробки економічних критеріїв для виділення бюджетних інвестицій в залежності від: ступеня завершеності, можливості співфінансування з інших джерел, масштабу утворення міжрегіональних вигод, міри комерціалізації результатів інвестицій, можливості економії на масштабах виробництва, рівня економічного розвитку регіону тощо.[48]

Формуванню середньострокової програми державних інвестицій сприятиме реалізація бюджетного інструментарію стимулювання економічного розвитку. На сучасному етапі середньострокові програми державних інвестицій розробляються й ефективно реалізуються у багатьох країнах із перехідною економікою: Польщі, Чехії, Болгарії, Латвії, Казахстані, Киргизії тощо. Реалізація середньострокового програмного підходу до фінансування державних інвестицій забезпечить збалансування прийнятих державою зобов'язань із наявними фінансовими ресурсами, допоможе розширити горизонт фінансового планування інвестицій виходячи з меж щорічного бюджету, відтак – дотримання безперервності фінансування протягом інвестиційного циклу, підвищення ефективності державних інвестицій через стандартизацію та формалізацію процедур відбору, підготовки, реалізації та моніторингу інвестиційних проектів.

Для того щоб зберегти можливість звертатися до інструментів позичкового фінансування в умовах депресії та стагнації необхідно скористатися періодом економічного зростання, яке відбувається під впливом активної зовнішньої кон'юнктури, з позитивним сальдо поточного рахунку

платіжного балансу та зростанням надходження прямих іноземних інвестицій, для зменшення обсягів зовнішньої заборгованості України. Окрім цього, враховуючи також комплекс макроекономічних проблем та загроз, які супроводжують процес позичкового фінансування державних видатків, економічна стратегія держави має бути спрямована на пошук альтернатив такому фінансуванню.

Мова йде про безпосереднє наповнення бюджету держави завдяки послідовній політиці оптимізації податкового навантаження та детінізації економіки, та про зменшення потреби в прямих бюджетних видатках внаслідок децентралізації фінансування відповідних завдань. Пріоритетними напрямками такої політики мають бути:

- оптимізація ефективності фінансування завдань, які належать до сфери компетенції держави та місцевої влади: житлово–комунальної сфери, медичного обслуговування, інформаційного забезпечення тощо, шляхом залучення до їх підрядного виконання на тендерній основі приватних компаній та суб'єктів підприємництва;

- розвиток страхових механізмів пенсійного забезпечення, медичного обслуговування, страхових принципів фінансування отримання вищої та спеціальної освіти тощо;

- заохочення комерційного кредитування суб'єктів господарської діяльності, насамперед – тих, які сьогодні обґрунтовано отримують державну фінансову підтримку у вигляді податкових та інших пільг, субсидій, дотацій тощо;

- заохочення розвитку механізмів випуску корпоративних облігацій, розрахованих як на внутрішній, так і на зовнішній ринки;

- цілеспрямований розвиток інститутів та інструментів фондового ринку, в тому числі – підтримка первинної емісії цільових інвестиційних цінних паперів.

В умовах існуючої надліквідності банківської системи слід враховувати інфляційні наслідки використання коштів золотовалютних резервів. Це

обумовить важливість дотримання умови жорсткої інвестиційної спрямованості інвестицій, гарантованих за рахунок золотовалютних резервів чи наданих за рахунок рефінансування банків. Необхідними передумовами включення відповідних механізмів є ринковий, а не державно-бюрократичний характер механізмів розподілу фінансових коштів, ефективна робота фінансових інститутів, використання державних фінансових активів для підтримки та активізації дії ринкових механізмів.

Слід зазначити, що за умови збереження значного позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу створені на базі золотовалютних резервів гарантійні фонди також виконуватимуть функцію стерилізації валютних надходжень, що дозволить зняти гостроту необхідності стерилізації емісії грошової маси внаслідок викупу валюти.[49]

Продаж тимчасово вільних коштів на рахунках головних розпорядників Держказначейства, на ринку міжбанківських кредитів дозволить посилити мультиплікативний ефект від коштів, які акумулюються фіскальними засобами. Такий механізм може стати вагомим важелем зменшення потреби в державних запозиченнях та збільшення кредитного потенціалу економіки.

Перешкодами на шляху до розвитку інституту місцевих позик в Україні належать існування значних макрофінансових ризиків, обумовлених непрозорістю фінансових операцій на місцевому рівні, труднощами, пов'язаними з оцінкою ризикованості місцевих інвестиційних проектів, відсутністю навичок управління проектами на місцевому рівні, слабким захистом прав кредиторів щодо повернення вкладених коштів. Значно підвищує вартість місцевих позик високий рівень ризиків, водночас зменшуючи можливості їх застосування.[49]

Існуюча законодавча база неповною, відсутня цілісна система регулювання запозичень місцевих органів і виконання їх зобов'язань перед кредиторами. Система нормативно-правового регулювання місцевих позик в Україні врегульовує технічні питання ведення реєстру місцевих запозичень та зобов'язує місцеві органи погоджувати розмір позик з Міністерством фінансів

України. Законодавчо встановлюються сума запозичень, мета запозичень і напрями використання коштів, види забезпечення і способи захисту прав кредиторів.

Між тим, законодавством практично не унормовано питання захисту прав кредиторів, надання державних гарантій за місцевими позиками, інструменти цільового використання запозичених коштів, регламентацію предметів застави і процедури врегулювання дефолтів. Розробка ефективного регулятивного механізму управління місцевими запозиченнями все ще залишається не вирішеною.

Міжнародна практика, узагальнивши вихідні детермінанти існуючої проблематики (рівень боргового навантаження, бюджетні дисбаланси, рівень інфляції та темпи економічного розвитку, потреби в додаткових ресурсах), розробила певні алгоритми управління борговим портфелем, зокрема експерти МВФ узагальнюють та виділяють такі моделі:

– модель бюджетного стимулювання – передбачає скоординовану бюджетну монетарну політику стимулювання платоспроможного попиту та досягнення економічного зростання за рахунок збільшення бюджетних витратків, наслідком чого може бути короткострокове (допустиме) збільшення бюджетного дефіциту;

– модель бюджетної консолідації – передбачає досягнення таргетування бюджетного дефіциту з одночасним зниженням темпів нарощування обсягу державного боргу, завдяки пропорційному зменшенню видаткової частини бюджету та збільшенню податкового навантаження;

– модель "фінансового придушення" – передбачає досягнення допустимого рівня боргового навантаження завдяки створенню ситуації одночасної наявності доволі високої інфляції та порівняно низьких номінальних процентних ставок для комерційних кредитів і державних запозичень, які, у свою чергу, повинні позитивно вплинути на економічне зростання [50, с. 43].

Ще наприкінці 2014 року Україні запропоновано три варіанти вирішення боргових проблем:

Варіант 1. Запропонований американським мільярдером і філантропом Джорджем Соросем. Він вважає, що Європа повинна вкласти в економіку України \$20–50 млрд. Для порівняння, ті ж Афіни отримали на гасіння кризи близько 130 млрд. євро. Реалізація цього варіанту можлива за таких умов:

- по-перше, країну можна прокредитувати з європейських фондів допомоги державам-членам ЄС, в яких накопичилося понад \$60 млрд;
- по-друге, кредитна лінія МВФ може бути збільшена ще на \$13 млрд і перетворена у більш довгостроковий формат;
- по-третє, до процесу повинні підключитися Європейський інвестбанк, Світовий банк і ЄБРР. Плюс реструктуризація держборгу і допомогу в погашенні викуплених Росією бондів. Цих вливань Україні вистачило б на поповнення золотовалютних резервів, обслуговування зовнішніх боргів і проведення реформ.

Хоча, цей варіант є дуже привабливим для України, але в майбутньому він може завдати серйозних наслідків, що пов'язано з різким зростанням держборгу, який зараз вже перевищив допустиму межу 60% ВВП.

Варіант 2: дефолт. Якщо Україні доведеться назвати себе банкрутом, вона зможе списати значну частину боргів і послабити навантаження на бюджет, але тоді необхідно орієнтуватись виключно на внутрішні резерви. Для вітчизняних позичальників стануть недоступні зовнішні ринки, уряд автоматично зупинить розвиток іноземних інвестицій і програми зовнішнього фінансування, можливий арешт українських активів в цілому світі і, відповідно, зниження політичного іміджу країни, яка оголосила курс на Європу. Виходом з такої складної ситуації може бути тільки проведення швидких та ефективних реформ.

Варіант 3: реструктуризація боргу. Вона можлива у тому випадку, якщо Україна розплатиться достроково з Росією, це може стати вагомим приводом для початку переговорів з іншими кредиторами, в тому числі з МВФ про

реструктуризацію зобов'язань – їх пролонгування на кілька років і, можливо, часткове списання боргу. Переваги цього сценарію полягають в тому, що збережеться репутація нашої країни як надійного позичальника, продовжиться співпраця з міжнародними кредиторами і з'явиться можливість уникнути лавиноподібного збільшення зовнішнього боргу.[51]

Провести реструктуризацію боргу Україна зможе лише за згодою всіх кредиторів.

Механізм EFF передбачає довгострокову фінансову підтримку протягом чотирьох років.

Програма stand-by вирішує короткострокові проблеми платіжного балансу країни: позика видається протягом 1,5–2 років, повертається – 3–5 років. Програма EFF дозволяє надати підтримку для виправлення структурних дисбалансів і проведення реформ. Позика видається протягом 3–4 років, повертається – 4–10 років. Процентна ставка – приблизно 3,5% річних [6].

За часів здобуття Україною незалежності, вона ще ніколи не була в такому кризовому стані. Україна переживає економічний застій, який пов'язаний як з військовими діями на південному-сході країни (внесок Луганської і Донецької областей у ВВП України становив до недавнього часу 16%), так і з погіршенням відносин з Росією, дефіцитом бюджету, відсутністю реформ. У подальшому, це може призвести до того, що економічна криза ще більше загострюватиметься і тоді держава буде не в змозі в майбутньому виплачувати відсотки і повертати кредити, які не зможе пролонгувати.

Таким чином, оптимізація боргової політики України потребує розробки та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків та довгострокові завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозичкових інструментів фінансування бюджетних видатків.

Необхідно оптимізувати механізм використання запозичених коштів та обирати більш доцільні сфери їх вкладення.[52]

Потрібно провести вкрай необхідні країні реформи, а саме: децентралізація і зміцнення засад самоврядування, енергозбереження і енергоефективність, повна прозорість державних фінансів, справедливе судочинство, дерегуляція і рішуча боротьба з корупцією, демонополізація і обмеження впливу олігархів, зміцнення платоспроможного внутрішнього ринку, інвестиції в пріоритетні галузі промисловості і сільського господарства, інвестиції у людський капітал, освіту і науку, розвиток вітчизняного товаровиробника, збільшення кількості робочих місць.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

При написанні дипломного проекту на тему «Боргова політика України на сучасному етапі» збір необхідної інформації, ознайомлення з документами, проведення розрахунків проводилося в офісному приміщенні, де була пройдена переддипломна практика.

У процесі проходження практики, ознайомлення з функціями офісу, виконанням теоретичних та практичних завдань, переглядом документації, оволодінням (інформуванням) офісними програмами використовувались: ПК, периферійні пристрої (принтер, сканер, маніпулятор миша), канцелярія (папір, олівці, ручки тощо).

Аналіз потенційних небезпек

Найрозповсюдженішими потенційними небезпеками під час виконання роботи в офісі можуть бути:

- ураження електричним струмом, внаслідок несправності електрообладнання, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм або летального наслідку;
- механічне травмування внаслідок не раціонального розташування робочих місць;
- нервово–психічні навантаження внаслідок специфіки виконуваних робіт, що призводить до захворювань загального характеру;
- негативні відносини у колективі внаслідок постійних емоційних зривів, які призводять до підвищених емоційних навантажень;
- кістково – м'язові порушення, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно – рухового апарату;

– негативний вплив електромагнітних, в тому числі і рентгенівських випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів (далі ПК) з електронно – променевою трубкою, що призводить до погіршень зору, зниження імунітету;

– недостатнє освітлення виробничих приміщень і робочих місць, у зв'язку з несправністю, або хибного вибору освітлювальних приладів, що призводить до погіршення зору;

– підвищений рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно – обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також людьми, що працюють у приміщенні, і який призводить до погіршення слуху;

– незадовільні параметри мікроклімату робочого місця, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітрообмін та опалювальної системи, які можуть викликати загальні захворювання;

– вірогідність загоряння, у зв'язку із несправністю електричного обладнання, недотримання, або порушення правил протипожежної безпеки обслуговуючим персоналом, що призводить до пожежі;

– неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей;

– перенапруження зорового аналізатора — в наслідок напруженості зорових функцій, одноманітної пози, значного розумового навантаження, 6–8 годинною роботою за монітором комп'ютера, що може призвести до погіршення зору та до виникнення захворювань загального характеру;

– професійне (емоційне) вигорання, внаслідок тривалого емоційного виснаження та вичерпування ресурсів індивідуума, довготривалого стресу; внутрішнього накопичення негативних емоцій, що може призвести до паралічу наших сил, почуттів і супроводжується втратою радості та задоволеності життям;

– можливість отруєння хімічними речовинами, внаслідок порушення режиму роботи ПК та периферійної техніки або у випадку їх несправності,

повітря робочої зони може забруднюватися деякими шкідливими продуктами, що викликає сонливість, роздратованість, втому, головні болі, слабкість, почастищення пульсу, порушення протікання вагітності, а також може призвести до подразнення слизової оболонки носа, очей і горла та навіть до ракових захворювань.

Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030–81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення – 4 Ом; НПАОП 40.1 – 1.32 – 01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожежонебезпечної зони П – Па, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009 – 76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0 – 75* (2001) «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до I класу, оскільки

мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до НПАОП 40.1 – 1.01 – 97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» та НПАОП 40.1–1.21 – 98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів»

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок не раціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неухважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними.

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, передбачені перерви у роботі – 15 хвилин кожні дві години, а також спеціально обладнане приміщення – кімната відпочинку.

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково – м'язових порушень у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2 – 3 рази протягом робочого часу.

Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0 – 75 «Изделия электротехнические. Общие требования

безпеки», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи (екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00 – 1.28 – 10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно – обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007 – 98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно–обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або нераціональної освітленості робочих місць є несправність або нераціональний вибір освітлювальних приладів.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5 – 28 – 2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Розрахунок штучного освітлення для приміщення

Довжина приміщення (А) = 10м;

ширина приміщення (В) = 10м;

висота приміщення (Н) = 3м;

тип світильника (ЛПО);

числове значення коефіцієнта світильника (L/h) = 1,4

Колір стелі ($P_{ст.}$) = 70%;

колір стін ($P_{с.}$) = 50%;

колір підлоги ($P_{п.}$) = 30%

Приміщення — банківські та страхові установи

Площина нормування освітленості, висота площини над підлогою (h_p), м = Г – 0,8 на робочих столах

Розряд і подразряд зорової роботи – А–2

Освітленість робочих поверхонь при загальному освітленні (E_n), лк = 400 лк

Коефіцієнт запасу (K_3) при проектуванні штучного освітлення = 1,4

1. Розрахувати кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \times [L/h]}, \quad (4.1)$$

де: B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника.

$$N_p \frac{10}{(3 - 0,8) \times 1,4} = \frac{10}{3,08} = 3,25 = 4 \text{ шт.}$$

2. Визначити максимально допустиму відстань між рядами світильників L_{\max} :

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \quad (4.2)$$

де: B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт.

$$L_{\max} = \frac{10}{4} = 2,5 \text{ м.}$$

3. Визначити значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \times B}{(H - h_p) \times (A + B)}, \quad (4.3)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м.

$$i = \frac{10 \times 10}{(3 - 0,8) \times 10 + 10} = \frac{100}{44} = 2,2$$

4. Визначити значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками вибраного типу.

Вибираємо в залежності від виду джерела світла, типу обраного світильника, коефіцієнтів відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення.

Згідно даних нашого варіанту:

Тип світильника – ЛПО

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника=1,4

$R_{ст.}$ – 70%

$R_{с.}$ – 50%

$R_{п.}$ – 30%

Коефіцієнт використання світлового потоку η , % при індексі приміщення, згідно розрахунку $i=2,2$, то

$$\eta=0,56$$

5. Визначити сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_{Σ} :

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{E_H \times A \times B \times k_z \times z}{\eta}, \quad (4.5)$$

де: E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z=1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку.

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{400 \times 10 \times 10 \times 1,4 \times 1,1}{0,56} = 110000 \text{ лм.}$$

6. Визначити умовну загальну кількість світильників у приміщенні N_{cv}^* :

$$N_{cv}^* = \frac{A \times B}{L_{\max}^2}, \quad (4.5)$$

де: A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

L_{\max} – максимально припустима відстань між рядами світильників, м.

$$N_{cv}^* = \frac{10 \times 10}{6,25} = 16 \text{ шт}$$

7. Розрахувати світловий потік умовного джерела світла Φ_l^* :

$$\Phi_l^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_l^*}, \quad (4.6)$$

де: Φ_{Σ} – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

N_l^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$\Phi_l^* = \frac{110000}{32} = 3437,5 \text{ лм.}$$

$$N_l^* = N_{ce}^* \times n \quad (4.7)$$

де: n – кількість ламп у світильнику, шт.

За характеристикою світильників, беручи до уваги тип світильника, лампу, розміри, ступінь захисту, електричний захист – кількість ламп у світильнику дорівнює – 2.

$$N_l^* = 16 \times 2 = 32 \text{ шт.}$$

8. Вибрати тип стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи Φ_l і знайти коефіцієнт m (співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_l^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_l):

Тип лампи BASIC T8

Позначення – L 36W/640

Світловий потік – 2850

$$m = \frac{\Phi_l^*}{\Phi_l} \quad (4.8)$$

$$m = \frac{3437,5}{2850} = 1,21$$

9. Визначити оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{ce} :

$$N_{ce} = N_{ce}^* \times m \quad (4.9)$$

де: N_{ce}^* – умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт.

m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи.

$$N_{ce} = 16 \times 1,21 = 19,36 = 20 \text{ шт.}$$

10. Визначити фактичну кількість ламп у приміщенні N_l :

$$N_l = N_{ce} \times n \quad (4.10)$$

де: N_{ce} – оптимальна (фактична) кількість світильників у приміщенні, шт;

n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_l = 20 \times 2 = 40 \text{ шт.}$$

11. Визначити загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \times N_l \times \eta}{A \times B \times k_s \times z} \quad (4.11)$$

де: Φ_l – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

N_l – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_s – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості.

$$E_p = \frac{2850 \times 40 \times 0,56}{10 \times 10 \times 1,4 \times 1,1} = \frac{63840}{154} = 414,55 \text{ лк.}$$

Ми розрахували загальну розрахункову освітленість, яка дорівнює 414,55 лк, що відповідає нормі 400 лк та забезпечує згідно нашого розрахунку

20 шт. світильників у приміщенні з використанням 40 шт. ламп, по дві у кожному світильнику.

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007 – 98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно – обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037 – 99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;
- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;
- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках;

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно – гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042 – 99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005 – 88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб – легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21–23°C; відносна вологість: 40–60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;
- у теплий період року: температура 22–24°C; відносна вологість: 40–60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалювання.

Оптимальні рівні позитивних ($n+$) і негативних ($n-$) іонів у повітрі приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152–80 «Санітарно–гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: $n+=1500-30000$ (шт. на 1см^3); $n- = 3000-5000$ (шт. на 1см^3). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

Для запобігання отруєнь шкідливими та небезпечними хімічними речовинами, які виділяються у повітря робочої зони при роботі з ПК та офісною технікою у приміщенні офісу проводяться наступні заходи:

- площа робочого приміщення з відеодисплейним терміналом відповідає нормі 6м^2 , згідно вимог «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин»;

- принтер, факс, копіювальний апарат, які становлять джерело шуму, розташовані в окремому кабінету згідно норм ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку»;

- у приміщенні офісу влаштована штучна вентиляція, крім цього кожні 4 години приміщення офісу провітрюється згідно СНиП 2.04.05. – 91 «Отопление, вентиляция и кондиционирование воздуха. Нормы проектирования.»;

- також кожного дня в офісі проводиться вологе прибирання.

Для запобігання синдрому професійного вигорання або зниження ступеня його виразності проводяться наступні заходи:

– для того щоб працювати без виснаження та зберігати ефективність праці передбачено 8 – годинний робочий день, з 1– годиною на обідню перерву з дотриманням вимог статей 50–53, 67 і 73 КЗпП України.;

– робочий день проходить за методом «АБВ», першими виконуються завдання категорії А – найбільш значущі та термінові; наступними виконуються категорії Б – значущі, термінові; останніми виконуються завдання категорії В – менш важливі та менш термінові;

– як один із способів запобігання синдрому професійного вигорання є професійний розвиток і самовдосконалення, обмін професійною інформацією із представниками інших служб. Для цього кожні 5 років проводяться курси підвищення кваліфікації, щомісяця — семінари, конференції та ін.;

– також в офісі проводиться емоційне спілкування з колегами, під час якого працівники аналізують свої почуття й діляться ними з іншими;

З метою зменшення перенапруження зорового аналізатора в приміщенні офісу існують наступні заходи:

– після закінчення робочого дня проводяться сеанси психофізіологічного розвантаження в спеціально обладнаних приміщеннях;

– для офісних працівників, котрі постійно працюють з ЕОМ відводяться регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години роботи;

– з метою зменшення негативного впливу монотонності застосовуються чергування операцій (зміна змісту роботи);

– для зниження нервово-емоційного напруження, втомлення зорового аналізатору, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втомі, під час регламентованих перерв виконується комплекс гімнастичних вправ;

Заходи з пожежної безпеки

Пожежна безпека в офісному приміщенні регламентується державними стандартами НАПБА.01.001–2014 «Правила пожежної безпеки в Україні»

Працівники офісу, під час прийняття на роботу та періодично, ознайомлюються з правилами пожежної безпеки та проходять інструктаж.

Приміщення офісу обладнане дерев'яними та пластмасовими меблями, окрім цього в офісі знаходяться ПК, інша офісна техніка та документація.

Відповідно стандартів НАПБВ.03.002.2007 «Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх чинників за вибухопожежною та пожежною безпекою» офісне приміщення відноситься до категорії Д.

Згідно проекту ДБН В.1.1.7-2002 "Пожежна безпека об'єктів будівництва" пожежі поділяються на класи: А, В, С, D, Е. Офісне приміщення відноситься до класу А та класу Е.

Основними причинами виникнення пожежі в офісі можуть бути: коротке замикання, струмове перевантаження, несправність електрообладнання, вихід із строю комп'ютерної та офісної техніки.

Для запобігання перенагрівання ПК та офісної техніки у приміщенні передбачена система вентиляції.

На випадок виникнення пожежі в офісі передбачена автоматизована система попередження пожежі (функціонує сигналізація); в холі розміщений стенд з планом евакуації.

Згідно площі приміщення, яка дорівнює 100м², з огляду на матеріал горіння (деревина, папір, електроустановки) в офісному приміщенні знаходяться 2 вогнегасники типу ВВК-3 (висока ефективність, не завдають шкоди інтер'єру).

Отже, можна стверджувати, що приміщення офісу достатньо забезпечене заходами і засобами попередження пожежі.

Заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях

Матеріально – технічне постачання є одним з найважливіших чинників забезпечення стійкості роботи об'єктів народного господарства у воєнний час.

Основними завданнями матеріально – технічного постачання є забезпечення підприємства сировиною, матеріалами, паливом, електроенергією, комплектуючими вузлами, інструментами, забезпечення формувань ЦЗ

технікою, засобами індивідуального захисту, приладами радіаційної та хімічної розвідки, засобами зв'язку, а також своєчасне і повне постачання формувань ЦЗ продовольством, медикаментами, медичним майном, змінними одягом, білизною і взуттям, горючими і мастильними матеріалами, будівельними матеріалами та іншими засобами, необхідними для їх дій.

В умовах ракетно – ядерної війни матеріально – технічне постачання може бути порушено внаслідок знищення запасів матеріальних засобів на складах і базах, виходу з ладу підприємств – постачальників і об'єктів енергетики, руйнування транспортних комунікацій, ліній електропередач та зв'язку, радіоактивного зараження запасів продовольства та ін. Тому завчасне проведення оцінки стійкості системи матеріально – технічного постачання і виробничих зв'язків і прийняття необхідних заходів щодо підвищення надійності їх в воєнний час багато в чому визначають стійкість роботи об'єктів народного господарства.

При оцінці надійності системи матеріально – технічного постачання і виробничих зв'язків визначаються: запаси (резерв) сировини, палива, комплектуючих виробів, а також на складах і базах; умови зберігання; система постачання готової продукції споживачем; стійкість існуючих і плануючих на воєнний час зв'язків з постачальниками; можливості транспорту і засобів механізації вантажно–розвантажувальних робіт; можливості використання місцевих джерел сировини і енергії; якість планування і організації матеріально – технічного забезпечення заходів ЦЗ і процесів формування ЦЗ при веденні РНАВР і відновленні порушеного виробництва.

Резерв матеріальних цінностей безпосередньо на об'єкті гарантує можливість його роботи в разі часткового або повного порушення системи постачання. З цією метою відповідними міністерствами і відомствами заздалегідь встановлюються для підприємств запаси засобів, що забезпечують їх роботу на певні терміни.

Запаси матеріальних засобів зберігаються розосереджено безпосередньо на об'єктах народного господарства і в замиській зоні в місцях, де вони

найменше можуть піддаватись знищенню під час нанесення супротивником ядерних ударів.

Оцінюючи можливість роботи підприємства за рахунок використання запасів, важливо встановити не тільки відповідність наявних запасів сировини, палива, комплектуючих виробів і інших матеріалів встановленим нормам, а й ступінь забезпечення ними виконання програми виробництва, а також необхідність і розміри їх збільшення.

При оцінці умов зберігання запасів матеріальних засобів важливо встановити можливість надійного і розосередженого зберігання їх безпосередньо на об'єкті і в заміській зоні, а також стан і стійкість складських приміщень. При цьому слід враховувати, що безпосередньо на об'єкті можуть зберігатися ті види сировини і матеріалів, які мало схильні до впливу вражаючих факторів зброї масового ураження (важкі металеві вироби і заготовки, залізобетонні блоки і конструкції, концентрати руд, кам'яне вугілля тощо). Види сировини і матеріалів, що не володіють такими властивостями, повинні зберігатися в основному в заміській зоні. На об'єкті може міститися лише мінімально необхідна кількість цих матеріалів для забезпечення безперервного виробничого процесу.

Найбільш надійний спосіб зберігання резервів — розміщення їх під землею в пристосованих для цих цілей гірських виробках, в природних порожнинах і в спеціально побудованих підземних сховищах.

При оцінці умов зберігання готової продукції і системи постачання її споживачем встановлюються, яка кількість готової продукції може виявитися на підприємстві в момент нанесення удару і можливість відправки її споживачем. Вивчається стійкість існуючих і намічених на воєнний час транспортних зв'язків зі споживачами.

При оцінці надійності існуючих і намічених на воєнний час виробничих зв'язків враховується стійкість підприємств — постачальником і транспортних зв'язків з ними. Це питання має вирішуватися спільно з підприємствами — постачальниками і транспортними організаціями. При цьому виявляються

найбільш вразливі місця транспортних комунікацій, можливості встановлення запасних маршрутів, а також можливість заміни одного виду транспорту іншим. Наприклад, залізничного — водним та автомобільним і навпаки.

На основі аналізу характеристик автомобільного та автокарного парку, залізничного господарства, гаражів, ремонтної бази, акумуляторного господарства, складів пально – мастильних матеріалів і заправних пунктів, а також засобів механізації підйомних і вантажно – розвантажувальних робіт визначаються транспортні можливості підприємств для виробничих перевезень.

При оцінці планування і організації матеріально–технічного забезпечення заходів ЦЗ визначаються: наявність і реальність планів матеріально–технічного забезпечення будівництва відсутніх захисних споруд, проведення розосередження і евакуації робітників, службовців і членів їхніх сімей, ведення РНАВР і робіт по відновленню порушеного виробництва; підготовка служб матеріально–технічного постачання, торгівлі і харчування; підготовка формувань служб (рухомі пункти харчування, рухливі пункти продовольчого постачання, рухливі пункти речового постачання, ланки підвезення води, рухливі автозаправні станції); запаси спеціальної техніки, засобів індивідуального захисту, приладів та іншого майна для оснащення формувань ЦЗ; надійність захисту запасів матеріальних засобів від зброї масового знищення; можливості матеріально–технічної бази в заміській зоні та шляхи її вдосконалення і розширення.

Отримані результати оцінки узагальнюються, аналізуються і на основі цього робляться висновки, в яких визначаються заходи щодо підвищення надійності матеріально – технічного постачання об'єкта у воєнний час.

Таким чином, у четвертому розділі дипломної роботи було розглянуто основні потенційні небезпеки, які можуть виникнути під час виконання роботи в офісі.

Також запропоновані заходи для мінімізації або запобігання впливу негативних явищ(факторів) на працівників офісу.

Окрім цього було розглянуто заходи з пожежної безпеки, а також оцінку надійності матеріально-технічного постачання та виробничих зв'язків.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено теоретико-методологічні засади та обґрунтовано практичні прийоми аналізу і оцінки управління державним боргом та борговою політикою в Україні. Проведене дослідження дало можливість сформулювати низку висновків та узагальнень. Серед них, такі результати науково-теоретичного та практичного характеру:

1. Сформульовано дефініцію «державний борг», яку подано в такій редакції: «Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення»;

2. Аргументовано, що недосконалість законодавчої бази та неузгодженість між певними нормативними актами спричиняє негативні наслідки в процесі боргового управління, з метою усунення недоліків в законодавчому забезпеченні, запропоновано реалізувати наступні заходи:

– оптимізувати фінансування житлово-комунальної сфери, медичного обслуговування, інформаційного забезпечення тощо, шляхом залучення до їх підрядного виконання на тендерній основі приватних компаній та суб'єктів підприємництва;

– заохочувати комерційним кредитуванням суб'єктів господарської діяльності у вигляді податкових та інших пільг, субсидій, дотацій тощо;

3. Проаналізовано базові макроекономічні показники, динаміку Державного бюджету України, динаміку та структуру державного боргу України упродовж 2014 – 2016 років і виявлено, що

Динаміка основних макроекономічних показників визначила негативну тенденцію економічних процесів в Україні та основні причини відповідних наслідків. Протягом аналізованого періоду ВВП зменшився на 28,3%.

Експорт за аналізований період зменшився на 34,7% і становив у 2016 році – 32,7 млрд. дол. США. Показники імпорту зменшились на 67%.

Обсяги експорту та імпорту товарів України становили відповідно 50,1 млрд. дол. США та 106,1 млрд. дол. США.

Відбулось скорочення поставок в експорті на 31,1%, в імпорті – на 67,7%.

У період з кінця 2014 року по 2016 зафіксовано стрімке падіння економіки. Навіть позитивний показник реального ВВП за 2016 рік у розмірі +1,5 % не може порівнюватися по відношенню до багатократного падіння економіки з кінця 2014 року. Крім того, ВВП на душу населення по рівню своєї купівельної спроможності вже недоцільно порівнювати навіть із країнами-сусідам, сьгоднішній орієнтир – країни 3-го світу.

Неконтрольований ріст інфляції у період 2014–2015 рр. призвів до структурних дисбалансів вітчизняної економіки, вирішуючи політичні завдання щодо збереження інфляції на рівні 10–15 % та недопущення інфляції. У зв'язку з доларизацією вітчизняної економіки структурною проблемою є наявність експорту неготової та нетехнологічної продукції, що робить країну залежною від зовнішньої кон'юктури та занадто високою імпортозалежністю на внутрішньому ринку.

Протягом аналізованого періоду спостерігалось перевищення видатків над доходами зведеного та державного бюджетів і лише доходи місцевих бюджетів не перевищували видаткової частини.

Дефіцит Зведеного та Державного бюджетів найбільші показники мав у 2014 році, 2015 рік характеризувався покращенням ситуації, так дефіцит Зведеного бюджету становив 30,89 млрд.грн. або 1,55% ВВП, дефіцит Державного бюджету у 2016 році дорівнював 45,61 млрд. грн. або 2,28% ВВП.

Найменші показники дефіциту місцевих бюджетів спостерігалися у 2014 році, 2015 та 2016 роки характеризувалися зростанням дефіциту місцевих бюджетів. Загальна сума державного та гарантованого державою боргу зросла на 829,0 млрд. грн. або на 75,31%., при цьому сума державного боргу протягом аналізованого періоду зросла на 703,8 млрд. грн. або на 74,32%; сума гарантованого державою боргу збільшилась на 125,2 млрд. грн. (81,4%).

Відношення обсягу державного боргу до номінального ВВП зросло на 0,7%. Державні внутрішні запозичення протягом досліджуваного періоду зросли на 8,25%.

Динаміка державних зовнішніх запозичень навпаки мала тенденцію до зменшення, протягом аналізованого періоду показник зменшився на 35,55%. Погашення державного внутрішнього боргу зросли на 50,46%. Погашення державного зовнішнього боргу у 2015 році мало найбільший показник протягом досліджуваного періоду і становило –325,42. Загалом протягом досліджуваного періоду показник зменшився на 82,87%.

Найбільшу частку у структурі державного боргу з видами відсоткових ставок займали боргові зобов'язання з фіксованою відсотковою ставкою, при цьому частка зазначених зобов'язань у динаміці постійно зростала; упродовж 2014–2016 років боргові зобов'язання за фіксованою ставкою зросли на 55,5%; боргові зобов'язання за ставкою МВФ протягом аналізованого періоду також мали тенденцію до зростання і на кінець 2016 року ставка зросла на 196,4% порівняно з 2014 роком; боргові зобов'язання за ставкою Libor зросли на 94,25%, що призводить до значного зростання обсягу бюджетних коштів, необхідних на обслуговування державного боргу.

4. Аргументовано, що в процесі формування державного боргу, країна віддавала перевагу зовнішнім позикам, внаслідок чого їх частка в загальній структурі значно вища порівняно з внутрішніми. Даний фактом негативно впливає на фінансову безпеку держави.

5. В ході дослідження, здійснено аналіз боргової безпеки України з використанням відповідних індикаторів. Отримані результати дали підстави стверджувати про негативну боргову ситуацію в країні з огляду на деякі показники.

Відношення обслуговування боргу до експорту перевищив нормативне значення у 2016 році на 19,33 п.п.

Міжнародні резерви до короткострокового боргу менше від нормативного значення на 0,72 п.п.

Критичною була ситуація із боргом, номінованим в іноземній валюті, у 2016 році показник був більшим від нормативного значення на 42,7 п. п.

Показник рівня зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США. Не задовольняв нормативного значення. Так у 2016 році показник був більшим від нормативного значення на 800,9 п.п. У динаміці протягом аналізованого періоду показник зріс на 98,4 п.п.

Негативна ситуація склалась навколо показників, вихідним детермінантом яких виступає експорт товарів і послуг, особливо це помітно у 2016 р., коли темп приросту експорту товарів і послуг склав 44,1 %, а відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг більше нормативного значення на 151,34 п.п.

Погіршення показників боргової безпеки пояснюється: світовою фінансовою кризою яка мала наслідки для України, зростанням обсягу зовнішніх запозичень, негативною структурою експорту та значними витратами на обслуговування боргових зобов'язань.

б.В ході дослідження запропоновано напрямки удосконалення боргової політики України, серед яких:

- розробка та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення боргової політики,
- коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом;
- довгострокові завдання переорієнтації боргової політики;
- зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних, непозичкових інструментів фінансування бюджетних видатків;
- оптимізація механізму використання запозичених коштів та орієнтація вкладення коштів на більш перспективні галузі економіки;
- децентралізація і зміцнення засад самоврядування;
- енергозбереження і енергоефективність;
- зміцнення платоспроможного внутрішнього ринку;

– інвестиції у людський капітал, освіту і науку.

7. Побудовано модель обсягу та структури державного боргу, яка дає можливість спрогнозувати державний борг на період трьох років.

Відповідно до отриманих даних отримали такі результати: упродовж прогнозних років спостерігатиметься подальше підвищення темпів зростання загальної суми державного та гарантованого державою боргу (у 2017 р.– 1,21, у 2018 р.– 1,18, у 2019 р.– 1,15); розміру зовнішньої державної заборгованості держави (у 2017 р.– 1,25, у 2018 р.– 1,20, у 2019 р.– 1,17), та розміру внутрішньої державної заборгованості (у 2017 р.– 1,16, у 2018 р.– 1,14, у 2019 р.– 1,12, що сигналізує про зростаючі потреби держави у додаткових коштах і формуватиме необхідність розробки нової боргової політики.

10. Побудовано факторний вплив чинників на формування державного боргу

У результаті якого виокремлено такі моделі впливу чинників на формування державного боргу України:

– модель взаємозв'язку державним боргу України та видатків на економічну діяльність та соціальне забезпечення;

– модель, яка демонструє зв'язок між державним боргом України та індексом промислової продукції; капітальними інвестиціями;

– модель, взаємозв'язку державного боргу України та темпами зростання реальної заробітної плати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особливості та пріоритети боргової політики України / [Гальчинський А. С., Варналій З. С., Майстришин В. Я. та ін.]. – К., 2004. – 110 с.
2. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України : Монографія / [В. В. Козюк]. – Тернопіль : Вид-во Карт-бланш, 2002. – 238 с.
3. Базилевич, В. Д. Державні фінанси [Текст] : навчальний посібник / В. Д. Базилевич, Л.О. Баластрик; за ред. Базилевича В. Д. – К. : Атіка, 2003. – 368с. – ISBN 966-8074-12-2.
4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.
5. Каменська В.П. Напрями оптимізації системи управління державним боргом України / В.П. Каменська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_1/Kamenskaia.pdf.
6. Лисяк Л.В. Боргова політика України в умовах реформування системи публічних фінансів /Л.В.Лисяк // Економічний вісник університету: Зб. наук. праць. - 2015. – Вип. 27/1 – С.189-195.
7. Омельченко Л.С., Суміна І.В. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану //Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України.– 2012.– №1. – С. 309–320.
8. Мельник О. П. Боргова політика держави [Електронний ресурс]: О.П. Мельник//— Режим доступу: old.btsau.net.ua/ua/edition.php?read=1327
9. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України. 2-ге видання. – К.: НІОС, 2004. – 510 с.;
10. Фінанси: Підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
11. Фінанси (теоретичні основи). Підручник М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.; Під керівництвом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: МАУП, 2004. – 312 с.

12. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року №2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Макроекономіка : навч. посібник/ Пер. з англ. / К. Р. Макконел, С. Л. Брю. – Львів : Вид-во Просвіта, 1997. – 671 с.
14. Самуэльсон п. А. Экономика : учеб. пособие / Пер. с англ. – 15-е изд. / Под ред. Л. С. Тарасович, А. И. Леуссокого. – М. : Бином: КноРус, 1997. – 799 с.
15. Рибалко Н.О. Фінансування бюджетного дефіциту України: шляхи вдосконалення // Н.О. Рибалко Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1784>
16. Телюк К. Формування державного бюджету в управлінні фінансовими ризиками / К. Телюк, Г. Колос // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 135–140.
17. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
18. Вахненко т. п. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенкс, 2006. – 536 с.
19. Федосов В. М. Оптимизация управления государственным внешним долгом / В. М. Федосов // Финансы, деньги и кредит. – 2011. – № 2. – С. 23 – 29 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://be5.biz/0808/>
20. Федосов В. М. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В.М. Федосов, О. А. Колот // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 3 – 33.
21. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
22. Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія / В.В. Козюк. — Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 238 с.

23.Управління державним боргом / [О. О. Прутська, О. А. Сьомченков, Ж. В. Гарбар, Л. І. Губанова, В. В. Руденко] ; [за заг. ред. О. О. Прутської]. - К. : Центр учбової літри, 2010. - 216 с.

24. Прутська О. О. Особливості управління державним боргом в умовах фінансової кризи / О. О. Прутська, В. М. Чубатюк // Актуальні проблеми економічного розвитку України в умовах глобалізації. – 2009. – № 7. – С. 276-281.

25.Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с

26.Кучер Г.В. Управління державним боргом: Підручник – Київ: КНТЕУ. – 2002. – 342 с.

27.Колот, О. А. Борговий портфель держави: управління ризиками та оптимізація структури [Текст] : Дис. канд. екон. наук: 08.00.08. / Колот, О. А. – Ірпінь, 2007. – 202 с.

28.Державний борг зарубіжних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org– офіційний сайт МВФ.

29.Задорожний В.П. Удосконалення механізму управління державним боргом України / В.П. Задорожний // Інвестиції: практика та досвід. - №23. – 2015. – С. 23-26.

30.Лисяк Л.В. Роль і значення державного боргу в грошово-кредитній та податковій політиці України / Л.В.Лисяк // Світ фінансів. – 2016. – Вип.3. – С. 16-26.

31.Чугунов І.Я. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки / І.Я.Чугунов, М.Д. Пасічний // Вісник КНТЕУ. – 2016. –№ 5. – С. 5–18.

32.Карапетян О.М. Управління державним зовнішнім боргом: методологія оцінки боргової стійкості // Наука молода: Збірник наук. праць молодих вчених ТНЕУ.– Серія: Економічна думка.– 2008.– Вип. 10. – С. 101–110.

33.Коблик І.І. Боргова безпека України: сучасний стан та її економічна оцінка //Ефективність державного управління: Збірник наук. праць.– 2013.– Вип. 36. – С. 339–344.

34.Ставнич М.М., Тополь В.В. Вплив боргової безпеки на бюджетну сферу України //Економіка Крима.– 2012.– №1. – С. 70–76. 17. Тимошенко О.В. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України // Проблеми економіки.– 2014.– №2. – С. 154–160.

35.Федорович І.М. Економічна оцінка боргової стійкості України // Наукові записки Національного університету «Острозька академія».– Серія: Економіка.– 2014.– Вип. 25. –С. 146–151.

36.Шапошникова С. І. Борговий безпеку як елемент фінансової безпеки держави. [Електронний ресурс] / С. І. Шапошникова // – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>

37.Соціально–економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

38.Національний банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

39.Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступ : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

40.Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>

41.Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738

42.Наказ МФУ «Програма управління державним боргом на 2017 рік» від 31.01.17 № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid---prozatverdzhennia-prohram-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na--rik?category=borg> .

43.Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки» від 08.02.17 № 142-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/print1456789318963279>.

44.Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України:Міністерство фінансова України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiuborhu-ukrainy_2016.

45.Ціна держави. Державний борг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/debt/>.

46.Про державний бюджет України на 2015 рік // Голос України від 31 грудня 2014 року № 254 (6004). –С. 1–28.

47.Стратегія управління державним боргом на 2013–2015 роки // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/320-2013>.

48.Програма економічних реформ на 2010-2014 роки. Багате суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua

49.Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.

50.Індекс споживчих цін та індекс цін виробників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/prod/>.

51.Рівень безробіття України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/people/unemploy.php>.

52.Фатюха Н.Г. Бюджетний дефіцит в сучасних умовах / Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція "Модифікація обліку, аналізу та аудиту в контексті євроінтеграційних процесів в Україні" 6 квітня 2017, Запоріжжя, Україна;

53.Фатюха Н.Г. Проблеми оптимізації бюджетного дефіциту в Україні/ Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова // Особливості економічних реформ в Україні, пов'язаних з вимогами євроінтеграції : монографія / за ред. С. В. Шарової, Н. М. Левченко; М-во освіти і науки України; Запор. нац. техн. ун-т. – Запоріжжя: СТАТУС, 2017. – 264 с.: іл., табл. – (Наукова книга). С.

54.Фатюха Н.Г.Аналіз боргової безпеки України./ Н.Г. Фатюха, Т.І. Журавльова//Ефективна економіка. 2017. - № 10. –Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w>

Додаток А

Державний та гарантований державою борг за 2014-2016 роки

Таблиця А.1

Показники державного та гарантованого державою борг за 2014-2016 роки

Показники	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1 100,83	1 572,18	1 929,76
Державний борг	947,03	1 334,27	1 650,83
Внутрішній борг	461,00	508,00	670,65
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	458,23	505,36	668,13
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	2,78	2,65	2,51
Зовнішній борг	486,03	826,27	980,19
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	169,09	337,45	371,84
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	16,37	32,71	45,65
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	272,51	415,27	517,80
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	28,05	40,84	44,89
Гарнтований державою борг	153,80	237,91	278,93
Внутрішній борг	27,86	21,46	19,08
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	21,57	16,40	15,95
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	6,30	5,06	3,13
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00
Зовнішній борг	125,94	216,45	259,84
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	40,11	140,83	190,94
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	3,84	4,68	3,98
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	51,62	68,23	61,96
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	28,51	0,00	0,00
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,86	2,71	2,98

Додаток Б

**Державний та гарантований державою борг за типом кредитора станом на
31.12.2016 року**

Таблиця Б 1

**Показники державного та гарантованого державою боргу за типом
кредитора станом на 31.12.2016 року**

Показники	дол. США	грн.	%
1	2	3	4
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	70,97	1 929,76	100,00%
Внутрішній борг	25,37	689,73	35,74%
Державний борг	24,66	670,65	34,75%
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	24,57	668,13	34,62%
ОВДП (10 - річні)	2,75	74,83	3,88%
ОВДП (11 - річні)	0,64	17,38	0,90%
ОВДП (12 - місячні)	0,13	3,48	0,18%
ОВДП (12 - річні)	1,05	28,50	1,48%
ОВДП (13 - річні)	1,37	37,12	1,92%
ОВДП (14 - річні)	1,88	51,25	2,66%
ОВДП (15 - річні)	1,57	42,79	2,22%
ОВДП (18 - місячні)	1,08	29,26	1,52%
ОВДП (2 - річні)	2,37	64,35	3,33%
ОВДП (3 - місячні)	0,00	0,01	0,00%
ОВДП (3 - річні)	0,68	18,46	0,96%
ОВДП (4 - річні)	0,57	15,59	0,81%
ОВДП (5 - річні)	5,57	151,57	7,85%
ОВДП (6 - місячні)	0,01	0,22	0,01%
ОВДП (6 - річні)	0,89	24,10	1,25%
ОВДП (7 - річні)	1,65	44,74	2,32%
ОВДП (8 - річні)	1,01	27,42	1,42%
ОВДП (9 - місячні)	0,01	0,20	0,01%
ОВДП (9 - річні)	1,36	36,87	1,91%
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,09	2,51	0,13%
Національний банк України	0,09	2,51	0,13%

Продовження додатку Б

Продовж. табл. Б.1

1	2	3	4
Гарантований державою борг	0,70	19,08	0,99%
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	0,59	15,95	0,83%
Державні цінні папери	0,00	0,00	0,00%
Облігації ДІУ (10 - річні)	0,04	1,00	0,05%
Облігації ДІУ (5 - річні)	0,11	3,00	0,16%
Облігації ДІУ (7 - річні)	0,11	3,00	0,16%
Облігації НАК "Нафтогаз України" (3 - річні)	0,18	4,80	0,25%
Облігації Укравтодору (5 - річні)	0,15	4,15	0,22%
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,12	3,13	0,16%
ВАТ "Державний ощадний банк України"	0,11	3,02	0,16%
ПАТ АБ "Укргазбанк"	0,00	0,11	0,01%
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	0,00%
Інші кредитори	0,00	0,00	0,00%
Зовнішній борг	45,60	1 240,03	64,26%
Державний борг	36,05	980,19	50,79%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	13,68	371,84	19,27%
Європейське Співтовариство	2,31	62,81	3,26%
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,59	16,07	0,83%
Європейський Інвестиційний Банк	0,53	14,52	0,75%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	5,06	137,46	7,12%
Міжнародний Валютний Фонд	5,18	140,91	7,30%
Фонд чистих технологій (МБРР)	0,00	0,07	0,00%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,68	45,65	2,37%
Канада	0,30	8,03	0,42%
Німеччина	0,22	5,98	0,31%

Продовження додатку Б

Продовж. табл. Б.1

1	2	3	4
Росія	0,61	16,47	0,85%
США	0,01	0,21	0,01%
Японія	0,55	14,95	0,77%
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	0,00	0,00	0,00%
Chase Manhattan Bank Luxembourg S.A.	0,00	0,00	0,00%
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	19,04	517,80	26,83%
ОЗДП 2013 року	3,00	81,57	4,23%
ОЗДП 2014 року	1,00	27,19	1,41%
ОЗДП 2015 року	14,04	381,85	19,79%
ОЗДП 2016 року	1,00	27,19	1,41%
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,65	44,89	2,33%
Міжнародний Валютний Фонд	1,65	44,89	2,33%
Гарантований державою борг	9,56	259,84	13,47%
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	7,02	190,94	9,89%
Європейське співтовариство з атомної енергії	0,01	0,30	0,02%
Європейський банк реконструкції та розвитку	0,39	10,51	0,54%
Європейський Інвестиційний Банк	0,04	0,99	0,05%
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	0,46	12,37	0,64%
Міжнародний Валютний Фонд	6,13	166,76	8,64%
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,15	3,98	0,21%
Канада	0,15	3,98	0,21%
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінан. установ	2,28	61,96	3,21%

Продовження додатку Б

Продовж. табл. Б.1

1	2	3	4
Deutsche Bank AG London	0,01	0,39	0,02%
UniCredit Bank Austria AG	0,04	0,97	0,05%
ВАТ "Газпромбанк"	0,50	13,60	0,70%
Державний банк розвитку КНР	0,06	1,61	0,08%
Експортно-імпортний банк Китаю	1,54	41,85	2,17%
Експортно-імпортний банк Кореї	0,13	3,55	0,18%
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку			
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,11	2,98	0,15%
Міжнародний Валютний Фонд	0,11	2,98	0,15%

Додаток В

Моделювання динаміки державного боргу та факторний аналіз за допомогою кореляційно-регресійного аналізу

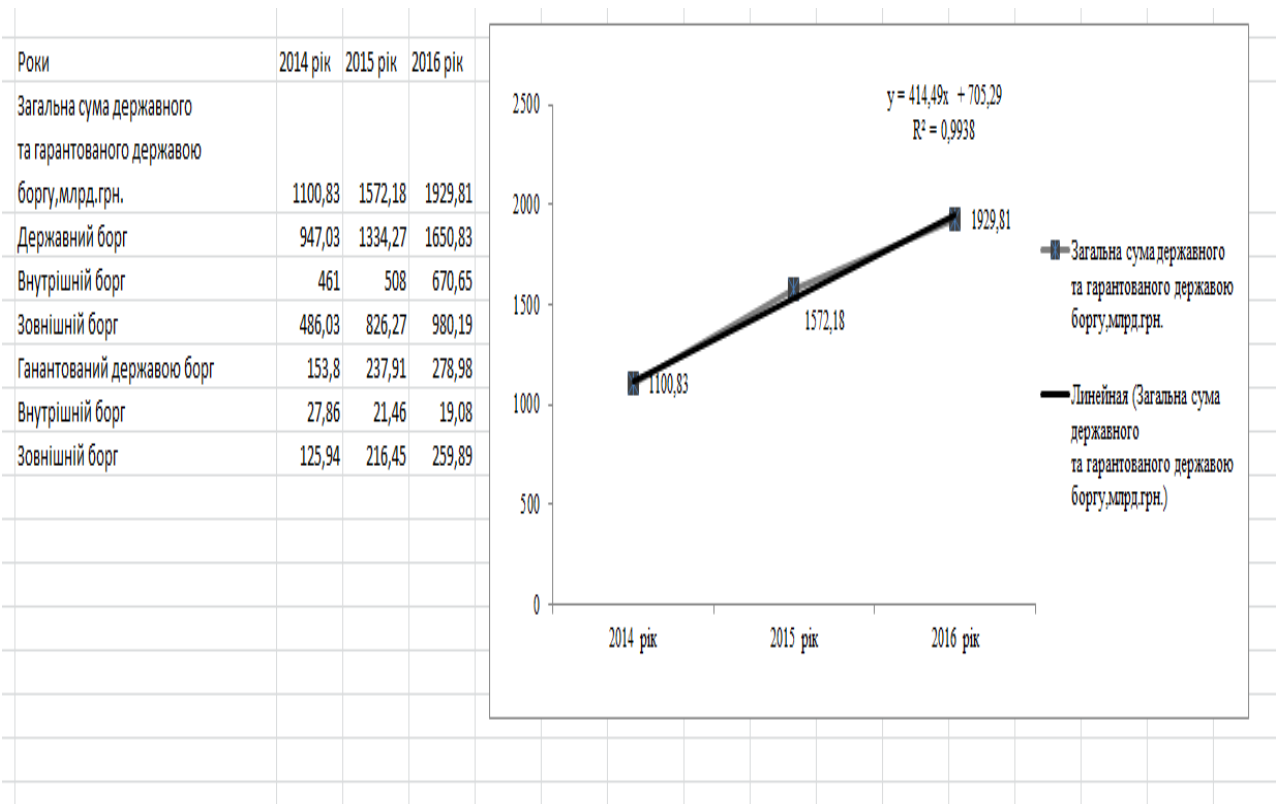

Рис. В.1 Розрахункові дані для побудови рівняння лінійної регресії

Продовження додатку В

ВЫВОД ИТОГОВ									
<i>Регрессионная статистика</i>									
Множественный	0,999944218								
R-квадрат	0,99988844								
Нормированный	0,999776879								
Стандартная ошибка	5,265238667								
Наблюдения	3								
<i>Дисперсионный анализ</i>									
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>значимость F</i>				
Регрессия	1	248472,1077	248472,1077	8962,75489	0,00672424				
Остаток	1	27,72273822	27,72273822						
Итого	2	248499,8304							
<i>Коэффициенты стандартная ошибка статистика P-Значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%</i>									
Y-пересечение	-414,9911286	18,47998313	-22,4562504	0,02833062	-649,801578	-180,1806794	-649,8015778	-180,1806794	
Переменная X	31,17422404	0,329287233	94,67182735	0,00672424	26,99023304	35,35821503	26,99023304	35,35821503	

ВЫВОД ИТОГОВ									
<i>Регрессионная статистика</i>									
Множественный	0,965241599								
R-квадрат	0,931691344								
Нормированный	0,863382689								
Стандартная ошибка	130,2869499								
Наблюдения	3								
<i>Дисперсионный анализ</i>									
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>значимость F</i>				
Регрессия	1	231525,1411	231525,141	13,6394332	0,16834145				
Остаток	1	16974,68932	16974,6893						
Итого	2	248499,8304							
<i>Коэффициенты стандартная ошибка статистика P-Значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%</i>									
Y-пересечение	254,0949548	295,8238164	0,85894016	0,54821549	-3504,703	4012,8929	-3504,703022	4012,892932	
Переменная X 1	5,535397076	1,49882393	3,69316033	0,16834145	-13,508967	24,579761	-13,50896664	24,57976079	

Рис. В.2 Розрахункові дані для побудови кореляційно-регресійних моделей

Продовження додатку В

Вывод итогов								
Регрессионная статистика								
Множественный R	0,642311397							
R-квадрат	0,41256393							
Нормированный R	-0,174872139							
Стандартная ошибка	382,0703648							
Наблюдения	3							
Дисперсионный анализ								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	1	102522,0667	102522,0667	0,702312901	0,555951208			
Остаток	1	145977,7637	145977,7637					
Итого	2	248499,8304						
Кoeffициенты стандартная ошибка статистика P-значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%								
Y-пересечение	-7497,825299	10513,17747	-0,713183557	0,605601765	-141080,4106	126084,7601	-141080	126084,8
Переменная X 1	97,93427675	116,8609459	0,838041109	0,555951208	-1386,924828	1582,793381	-1386,92	1582,793

Двухфакторный дисперсионный анализ без повторений						
ИТОГИ	Счет	Сумма	Среднее	Дисперсия		
Строка 1	5	2960,33	592,066	526318,5019		
Строка 2	5	4457,44	891,488	595015,6047		
Строка 3	5	5371,68	1074,336	870998,0074		
Столбец 1	3	3932,13	1310,71	124249,9152		
Столбец 2	3	1508,05	502,6833333	17564,48003		
Столбец 3	3	1692	564	16339,2033		
Столбец 4	3	-301,36	-100,4533333	50919,77723		
Столбец 5	3	5958,63	1986,21	158515,5499		
Дисперсионный анализ						
<i>очник вариас</i>	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P-Значение</i>	<i>F критическое</i>
Строки	592785,4635	2	296392,7317	16,65216722	0,00140727	4,458970108
Столбцы	7826936,068	4	1956734,017	109,934754	5,02317E-07	3,837853355
Погрешность	142392,3879	8	17799,04848			
Итого	8562113,92	14				

Показник	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1	0,988350726	0,999560113	0,906528687	0,99860386
X1	0,988350726	1	0,992429673	0,960215865	0,97893146
X2	0,999560113	0,992429673	1	0,91864975	0,99659797
X3	0,906528687	0,960215865	0,91864975	1	0,88296391
X4	0,998603864	0,978931464	0,996597967	0,882963914	1

Вывод итогов								
Регрессионная статистика								
Множественный R	0,999944218							
R-квадрат	0,99988844							
Нормированный R	0,999776879							
Стандартная ошибка	5,265238667							
Наблюдения	3							
Дисперсионный анализ								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	1	248472,1077	248472,1077	8962,755	0,00672424			
Остаток	1	27,72273822	27,72273822					
Итого	2	248499,8304						
Кoeffициенты стандартная ошибка статистика P-значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%								
Y-пересечение	-414,9911286	18,47998313	-22,4562504	0,028331	-649,8015778	-180,180679	-649,8015778	-180,1806794
Переменная X 1	31,17422404	0,329287233	94,67182735	0,006724	26,99023304	35,35821503	26,99023304	35,35821503

Рис. В.3 Розрахункові дані для побудови загальних кореляційних моделей впливу факторів на державний борг

Продовження додатку В

Продовж. рис. В.3

ВЫВОД ИТОГОВ							
<i>Регрессионная статистика</i>							
Множественный R	0,965241599						
R-квадрат	0,931691344						
Нормированный R-к	0,863382689						
Стандартная ошибка	130,2869499						
Наблюдения	3						
<i>Дисперсионный анализ</i>							
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>		
Регрессия	1	231525,1411	231525,1	13,6394332	0,168341448		
Остаток	1	16974,68932	16974,69				
Итого	2	248499,8304					
<i>Коэффициенты стандартная ошибка t-статистика P-Значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%</i>							
Y-пересечение	254,0949548	295,8238164	0,85894	0,548215494	-3504,703022	4012,892932	-3504,70302 4012,892932
Переменная X 1	5,535397076	1,49882393	3,69316	0,168341448	-13,50896664	24,57976079	-13,5089666 24,57976079

ВЫВОД ИТОГОВ							
<i>Регрессионная статистика</i>							
Множественный R	0,642311397						
R-квадрат	0,41256393						
Нормированный R-к	-0,174872139						
Стандартная ошибка	382,0703648						
Наблюдения	3						
<i>Дисперсионный анализ</i>							
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>		
Регрессия	1	102522,0667	102522,0667	0,702312901	0,555951208		
Остаток	1	145977,7637	145977,7637				
Итого	2	248499,8304					
<i>Коэффициенты стандартная ошибка t-статистика P-Значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%</i>							
Y-пересечение	-7497,825299	10513,17747	-0,713183557	0,605601765	-141080,4106	126084,7601	-141080,4106 126084,7601
Переменная X 1	97,93427675	116,8609459	0,838041109	0,555951208	-1386,924828	1582,793381	-1386,924828 1582,793381

ВЫВОД ИТОГОВ							
<i>Регрессионная статистика</i>							
Множественный R	0,998517716						
R-квадрат	0,997037629						
Нормированный R-к	0,994075258						
Стандартная ошибка	27,13206012						
Наблюдения	3						
<i>Дисперсионный анализ</i>							
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>		
Регрессия	1	247763,6817	247763,6817	336,5674439	0,03466686		
Остаток	1	736,1486865	736,1486865				
Итого	2	248499,8304					
<i>Коэффициенты стандартная ошибка t-статистика P-Значение Нижние 95% Верхние 95% Нижние 95,0% Верхние 95,0%</i>							
Y-пересечение	-488,9988451	99,3421785	-4,922368851	0,127595546	-1751,260904	773,2632139	-1751,260904 773,2632139
Переменная X 1	6,594836306	0,3594744	18,34577455	0,03466686	2,027280977	11,16239163	2,027280977 11,16239163

Продовження додатку В

Продовж. рис. В.3

Вывод итогов								
<i>Регрессионная статистика</i>								
Множественный R	0,348422315							
R-квадрат	0,12139811							
Нормированный R-к	-0,757203781							
Стандартная ошибка	467,2605491							
Наблюдения	3							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	1	30167,40964	30167,40964	0,138171919	0,773435031			
Остаток	1	218332,4208	218332,4208					
Итого	2	248499,8304						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	2313,130826	2710,206861	0,853488662	0,55021799	-32123,31242	36749,5741	-32123,3124	36749,57407
Переменная X 1	-7,901372774	21,25654401	-0,371714836	0,773435031	-277,9913729	262,188627	-277,991373	262,1886274
Вывод итогов								
<i>Регрессионная статистика</i>								
Множественный R	0,976452957							
R-квадрат	0,953460377							
Нормированный R-к	0,906920753							
Стандартная ошибка	107,5411014							
Наблюдения	3							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	1	236934,7419	236934,7419	20,4870669	0,138426491			
Остаток	1	11565,08848	11565,08848					
Итого	2	248499,8304						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	-2774,394438	904,6665257	-3,066759253	0,20066625	-14269,27253	8720,483655	-14269,27253	8720,483655
Переменная X 1	35,23666853	7,784934231	4,526264126	0,13842649	-63,68029966	134,1536367	-63,68029966	134,1536367